

เดือน เมษายน(แควเจ็ด) เป็นเดือน “ต้องห้าม” เพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่ฤดูกาลทำนา ช่วงนี้แต่ละหมู่บ้านจะหยุดทำงานและเข้าร่วมงานรื่นเริงประจำปีของหมู่บ้าน

ซึ่งประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องระหว่างเตรียมความพร้อมก่อนถึงฤดูกาลทำนา จะเป็นช่วงที่ทำบุญก่อก่เจดีย์ทราย จะเป็นประเพณีตรุษสงกรานต์ที่กระทำกันในช่วงเดือนเมษายน (แควเจ็ด)ถือเป็นเดือน“ต้องห้าม” คือ ไม่ให้มีการทำงานใดๆทั้งสิ้น ให้เป็นเดือนที่มีการตีฆ้องร้องป่าว เพื่อบอกให้คนในหมู่บ้านไปทำบุญ “ชนทรายเข้าวัด” ซึ่งในระหว่างเวลาประกอบประเพณีนี้ จะมีพิธี“แห่ดอกไม้เข้าวัด”(ยั่วดปะกา) จะมีพระสงฆ์และชาวบ้าน แห่เข้าป่าหรือทุ่งนาที่อยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อหาดอกไม้ เช่น ดอกนมวัว กระดังงา หรือแล้วแต่จะหาได้ในป่า เพื่อถวายพระ จากนั้นจึงกลับเข้าวัดโดยทำการแห่รอบเจดีย์ 3 รอบ แล้วจึงชนทรายเข้าวัด โดยจะปฏิบัติจนครบ 10 ทิศ หลังจากครบ 10 ทิศ(10วัน) จะมีงานรื่นเริง คือ มีการรำตรุษ และสาดน้ำสงกรานต์ จากนั้นจึงทำพิธีก่อก่เจดีย์ทราย โดยมีการตกแต่งและประดับประดาเจดีย์แต่ละองค์ด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ให้มีความสวยงาม หรือบางครั้งอาจจะมีการแข่งขันประกวดความสวยงามกันด้วย

ประเพณีนี้ถือว่าเป็นการบอกกล่าวให้ชาวบ้านรู้ว่าใกล้ถึงฤดูกาลทำนาแล้ว เพื่อเตรียมความพร้อมทั้งเรื่องของพันธุ์ข้าว วัว ควาย อุปกรณ์ต่างๆ เช่น ไถ คราด รวมถึงลูกหลาน และญาติๆในครอบครัวที่จะต้องลงทำนาช่วยกัน

3.2.3.2 พิธีกรรมก่อนทำการไถหว่าน

เดือน พฤษภาคม(แควปะส้า หรือ แควปะส้าก) เป็นเดือนที่ประกอบประเพณีขอฝน โดยจะช่วยกันหาวันฤกษ์ดีทำพิธีแรกนาขวัญ(จ้ยเจาะแสร) และทำพิธีเซ่นผีปูด้า ตามประเพณีเช่นพระภูมินา และเป็นเดือนที่มีประเพณีบวชนาคและนิยมจัดพิธีแต่งงาน

ซึ่งพิธีแรกนาขวัญ(จ้ยเจาะแสร)จะประกอบพิธีในช่วงเดือน พฤษภาคม (แควปะส้า หรือ ปะส้าก) ถือเอาวันที่ตรงกับพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ(สะดัจเจาะแสร) หรือบางที่ก็ขึ้นอยู่กับช่วงของฝนฟ้าที่จะตกลงมา แต่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเดือน พฤษภาคม ของทุกปี เป็นการประกอบพิธีเพื่อทำการลงไถไถนา โดยการไถจะถือเอาฤกษ์วันดีเป็นหลัก จึงมีบางครั้งที่ไม่ตรงกับวันแรกนาขวัญแห่งชาติ

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องจะทำ 2 ครั้ง คือ ครั้งแรก เรียกว่า “แซนดาประจำเสาระ”หรือ “แซนเนยะดา” เป็นพิธีที่ทำกันทั้งหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องแจ้งล่วงหน้าว่าใครพร้อมก็ไปทำพิธีก่อน 1 อาทิตย์

สมัยก่อนจะใช้วิธีตีเกราะบอก โดยผู้ใหญ่บ้านหรือคนเฒ่า คนแก่ จะเป็นฝ่ายเดินทางบอกวัน เวลา ที่เป็นฤกษ์ดี หรือบางหมู่บ้านจะใช้การประชุมและพูดคุยกันก่อนแล้วจึงกำหนดวันประกอบพิธีกรรม ทุกคนต้องเตรียมของทุกสิ่งทุกอย่างไปเช่นให้ครบ ที่ขาดไม่ได้ คือ ไก่ กับ ไข่ ส่วนอาจารย์ที่ประกอบพิธีจะเอารูปเทียน ชันธห้า ต้นกล้วย ต้นอ้อยไป มัคคทายกหรืออาจารย์ที่เป็นคนพาทำพิธีกรรมจะพาคนเดียวตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถ้าอาจารย์แก่ตัวไปก็มีการช่วยกันโดยพาคนแก่รุ่นราวคราวเดียวกันไปช่วยกันพูดช่วยกันดู สถานที่ประกอบพิธีจะใช้บริเวณ"ศาลปู่ตา"ประจำหมู่บ้าน คนที่ประกอบพิธีจะเป็นพรหมณ์ ในภาษาเขมรเรียกว่า"เจ้าจำ" หรือผู้เฒ่าที่นับถือศีล และเป็นพี่เคาะของชาวบ้าน เครื่องเช่น จะประกอบด้วย ข้าว,กับข้าว,เหล้าขาว,ขนมต้ม,ไข่ไก่ต้มสุก 1 ฟอง,ไก่ต้ม หลังจากถวายเครื่องเช่นแล้วผู้ประกอบพิธี "เจ้าจำ"จะตั้งนม 3 จบ แล้วบอกกล่าวแก่ ปู่ตา ว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้ว และบนบานสารกล่าว ให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ ฝนตกต้องตามฤดูกาล น้ำอุดมสมบูรณ์

ตัวอย่างคำกล่าว "ปู่ตาเอ๋ย วันนี้วันดี เวลาครบรอบทำนา ลูกหลานได้จัด อาหาร เหล้า ยา ปลาปิ้ง มาให้ได้กิน ได้ดื่ม" , "ปู่ตาเอ๋ย ลูกหลานได้มาวันนี้มาเพื่อขอฟ้าขอฝนบอกตายายนะว่าจะขอฟ้าขอฝนลงดำนานถึงปีถึงเดือนแล้ว จะได้ทำนาแล้วขอให้ลูกหลานได้ทำนา ขอให้ข้าวน้ำปลาอุดมสมบูรณ์เพื่อที่จะได้แบ่งให้ปู่ตาได้กิน ขอฟ้าขอฝนให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ช่วยดูแลต้นข้าวในนาให้สมบูรณ์ ช่วยดูวัว ควายในนาไม่ให้เจ็บป่วยล้มตาย หมู หมา กา ไก่ด้วย ลูกเฒ่าเหล่าหลานไม่ให้ไปใกล้ข้าว"

หลังจากนั้นจึงมีการเสี่ยงทายเพื่อดูว่าในปีนี้ข้าวจะได้ผลดีหรือไม่ โดยการปอกเปลือกไข่ไก่ออก ดูว่า "ไข่ขาว"กลมสวยหรือไม่ มีรอยตำหนิหรือไม่ และดู "ไข่แดง" ว่าแดงสวยหรือไม่ ถ้า "ไข่ขาว" กลมสวย ขาว ไม่ตำหนิ และไข่แดงรอบวงแดงสวย จะทายว่าปีนี้จะได้ข้าวดีและข้าวอุดมสมบูรณ์ หลังจากนั้นจึงเสี่ยงทาย "ไก่ต้ม" โดยการดูคางไก่(เกียงเหมื่อน) ถ้าคางโค้งงอ นกลง ทายว่าปีนี้จะได้ข้าวดีและเม็ดสวยสมบูรณ์

ครั้งที่สองเรียกว่า "แซนตาแสร" จะประกอบพิธีโดยเจ้าของที่นา โดยมีเครื่องเช่นในพิธีจะประกอบด้วย ชันธ 5,หมาก พลุ 5 คำ ,รูป 3 ดอก,เทียน 1 คู่,เหล้าขาว จะไปทำพิธีที่ทุ่งนาโดยเลือกเอามุมใดมุมหนึ่งของที่นา เอาเครื่องเช่นถวายเสร็จแล้วจึงทำการกรวดน้ำและบอกกล่าวผีปู่ตา ว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้ว และให้ช่วยดูแลข้าว ดูแลน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่เจ็บป่วย ไม่มีภัยอันตรายระหว่างทำนา ถ้าหากระหว่างทำนาเกิดมีคนเจ็บป่วยเกิดขึ้น เชื่อกันว่าเกิดจากเจ้าของนาไม่ได้ทำพิธี "แซนตาแสร" เพื่อบอกกล่าว เทวดา อารักษ์ ที่ดูแลนา จึงทำให้ต้องเจ็บป่วย

หลังจากประกอบพิธีกรรมต่างๆเสร็จแล้ว จึงทำการหว่านกล้า ซึ่งการหว่านกล้านี้จะขึ้นอยู่กับว่าช่วงนั้นฝนฟ้าดีหรือไม่ แต่ส่วนใหญ่จะหว่านในช่วงระหว่าง เดือนพฤษภาคม และเดือน มิถุนายน ของแต่ละปี หลังจากนั้นปล่อยให้ต้นกล้าเติบโตและยาวพอที่จะถอนไปดำได้ ซึ่งโดยประมาณ 1 เดือนครึ่ง หรือ 2 เดือน เมื่อต้นกล้าโตพอที่จะถอนได้แล้วจึงทำพิธีถอนกล้า

การประกอบพิธีกรรมดังที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็น“ประเพณีขอฝน” และเป็น “ประเพณีเช่น พระภูมินา” หรือในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเรียกว่า “เช่นผีตาแฮก” นอกจากนี้ในช่วงดังกล่าวจะเป็น เดือนที่มีพิธีบวงสรวงและนิมจัดพิธีแต่งงานด้วย

3.2.3.3 พิธีกรรมการถอนกล้าและปักดำ

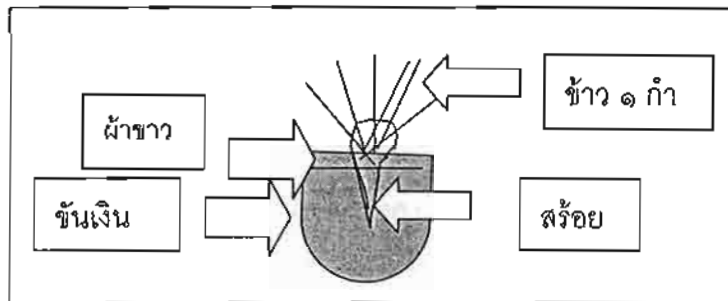
เดือน มิถุนายน(แควเจียะ) ช่วงหว่านกล้า ถ้าฝนฟ้าดีจะหว่านช่วง เดือนพฤษภาคม และเดือนมิถุนายน เดือน กรกฎาคม(แควอาสาด) จะอยู่ในช่วงรอเพื่อประกอบพิธี“จับเดิมปุย” ในกลุ่มชาติพันธุ์เรียก “ปักกกแฮก” ซึ่งช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับว่าฝนตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่

โดยพิธีถอนกล้าและปักดำ(จับเดิมปุย)จะทำหลังจากที่ต้นกล้าโตและมีความยาวพอที่จะนำไปปักดำได้ ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 1 เดือนครึ่ง ถึง 2 เดือน คืออยู่ในช่วงระหว่างเดือน กรกฎาคม(แควอาสาด) และเดือน สิงหาคม(แควบัง)จะประกอบพิธี “จับเดิมปุย” เพื่อเตรียมลงปักดำ ซึ่งจะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำว่าแต่ละปีฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่

พิธี“จับเดิมปุย” จะประกอบพิธี 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ประกอบพิธีที่บ้าน การประกอบพิธีจะทำโดยพรมหน้ หรือ มัคคทายก ในภาษาเขมรเรียกว่า“เจ้าจำ” หรือผู้เฒ่าที่นับถือศีลเคร่งครัดและเป็นที่เคารพของชาวบ้านเป็นคนทำพิธี การทำพิธีที่บ้านจะต้องมีการบอกกล่าวผีบ้านผีเรือนด้วยมีเครื่องเช่น หรือในภาษาเขมรเรียกว่า “สะป๊วก” ประกอบด้วย กล้าที่ถอนมาใหม่ 1 กำและตัดใบออกพอประมาณ ไก่ต้ม 1 ตัว ไข่ไก่ 2 ฟอง เหล้าขาว แงง ข้าว กล้วย ข้าวต้ม ดอกไม้ ชันธิ์ 5 รูป 1 คู่ เทียน 1 คู่ หมากพลู 5 คำ เครื่องเซ่นที่ขาดไม่ได้ คือ ข้าวเปลือก ถั่ว งา เพราะเชื่อว่าเป็นชาวนาต้องมีผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ทุกอย่างและเชื่อว่าผีจะช่วยดูแลรักษาพืชพันธุ์ที่ใส่ไว้ในเครื่องเซ่นด้วย

การจัดเครื่องเซ่น จะใช้ขันเงินขนาดกลาง 1 ใบ เอากล้าที่เตรียมไว้มัดด้วยด้ายแล้วใส่ในขัน คลุมต้นกล้าด้วยผ้าขาวแล้วคล้องด้วยสร้อยทอง จากนั้นจึงจัดวางเครื่องเซ่นอื่นๆ(ดังรูปภาพ)

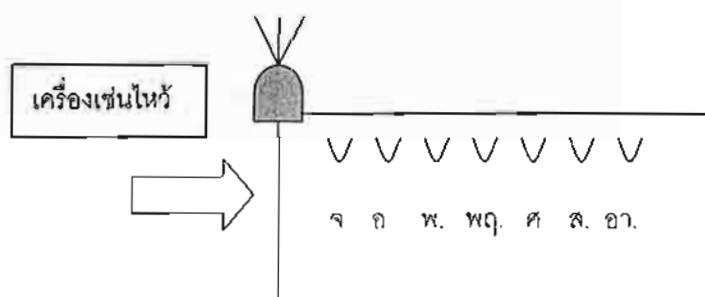
หรือบางบ้านจะนำเครื่องเซ่นใส่ถาดที่ทำเป็นตระแกรงสานด้วยไม้ไผ่เป็นถาดสี่เหลี่ยม ทำด้วยต้นไผ่ตรงมุม ภายในตะแกรงจะวางเครื่องเซ่น ปูด้วยกระดาษขาวหรือใบตอง



ภาพที่ 1 แสดงการจัดวางเครื่องเซ่นพิธีกรรม"จับเดิมปุย"

หลังจากถวายเครื่องเซ่นแล้วผู้ประกอบพิธี "เจ้าจำ" จะบอกกล่าวแก่ ปู่ตา ว่าถึงฤดูกาลทำนา ลูกหลานกำลังจะลงปักดำแล้ว และบน บาน สาร กล่าว ให้ข้าวที่ทำการปักดำสวยสมบูรณ์ ดกและได้ผลดี หลังจากนั้นจึงมีการเสี่ยงทายเพื่อดูว่าข้าวที่ปลูกจะสวยงามและได้ผลดีหรือไม่ โดยการปอกเปลือกไข่ไก่ออก ดูไข่ขาวว่าผิวราบสวย สม่่าเสมอหรือไม่ ถ้าสวยสม่่าเสมอทายว่าข้าวที่ปลูกจะสวยงาม จากนั้นแบ่งออกครึ่งหนึ่งแล้วดูวงแหวนรอบไข่ว่าเป็นสีอะไร ถ้าเป็นสีดำ ทายว่าข้าวที่ปลูกจะได้ผลดี หลังจากนั้นจึงเสี่ยงทาย "ไก่ต้ม" โดยการดูคางไก่(เกียงเหมือน) ถ้าคางไก่งอน งอลง ทายว่าปีนี้จะได้ข้าวดกดีและเมล็ดสวยสมบูรณ์ เป็นอันเสร็จพิธีที่บ้าน

หลังจากเสร็จพิธีที่บ้านแล้ว การประกอบพิธีครั้งที่ 2 จะแบ่งเครื่องเซ่นอย่างละเล็กละน้อยใส่กระทง เพื่อนำไปประกอบพิธีที่ท้องนา โดยเลือกเอาหมู ไก่หนึ่งของนา เมื่อเลือกได้แล้ว จะเอาดินมาก่อตรงมุมนาที่เลือกให้สูงขึ้นเพื่อวางเครื่องเซ่น เสร็จแล้วทำพิธีเซ่นไหว้และบอกกล่าวปู่ตา ให้รู้ว่าลูกหลานจะทำการปักดำแล้ว ขอให้ปู่ตา มารับเครื่องเซ่นไหว้ และดูแลให้ข้าวที่จะปลูกสวยงาม อุดมสมบูรณ์ เสร็จแล้วนำกล้าที่ผ่านการทำพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 7 กำ ทำการปลูกเรียงแถว 7 แถว โดยถือเอาวันตามปฏิทิน คือ วันจันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ (ดังรูปภาพ) ดันที่เหลื่อจะดำไว้เหมือนกับดำนานาทั่วไป



ภาพที่ 2 แสดงการประกอบพิธี"จับเดิมนุ้ย"

ถ้ากรณีที่เพิ่งเริ่มปลูกข้าวครั้งแรกและยังไม่เคยทำพิธี"จับเดิมนุ้ย" ให้ถือเอาวันเกิดของคนที่จะปักดำ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นหัวหน้าครอบครัว หรือภรรยา และวันดังกล่าวให้ถือเป็นฤกษ์ดีสำหรับการปักดำ หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็จะเป็นการลงปักดำอย่างเป็นทางการโดยให้ต่อยอดจากมุมที่ทำพิธีกรรมไว้ จากนั้นให้สังเกตข้าว 7 แถวที่ปลูกไว้ ว่าแถววันใดข้าวเจริญงอกงามและสวยงามสมบูรณ์ ทายว่าในปีหน้าถ้าลงปักดำในวันดังกล่าวข้าวในปีหน้าจะสวย สมบูรณ์ และได้ผลดี และกล้าที่ผ่านพิธีกรรมปักดำแล้วจะถูกดูแลรักษาอย่างดี หรือบางครั้งครอบครัวก็ใช้ไม้หนาม (ต้นเล็บแมว) คลุมไว้ เพื่อกันไม่ให้วัว ควาย หรือคน ไปทำลาย แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านทั่วไปจะรู้ว่าเป็นต้นพันธุ์ข้าวจะช่วยกันดูแลไม่ให้วัว ควาย เข้าไปทำลาย

การเสี่ยงทายด้วยต้นกล้า 7 ต้น เพื่อลงมือปักดำนั้น จะดูวันเทียบกับปฏิทินทั่วไปและใช้หนังสือพจนานุกรมพยากรณ์อ้างอิง ต้นกล้าที่นำมาเสี่ยงทายจะดูต้นกล้าที่ต้นสวย วันที่เลือกลงปักดำเอาวันที่ไม่ห้ามเป็นวันเริ่มปักดำ ถ้าวันไหนเป็นวันที่ไม่ดีจะไม่ดำเลย จะต้องเลื่อนไปจนถึงวันที่ดีถึงจะได้ฤกษ์ดีที่จะดำนา แต่ปัจจุบันอยู่ที่ความสะดวกของแต่ละคนแต่ละครอบครัว

การประกอบพิธีนี้ จะทำเพื่อเสี่ยงทายถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวในปีหน้า เพื่อเก็บรักษาไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป ดังคำเรียกของพิธีกรรมว่า "เดิมนุ้ย" แต่ในบางครอบครัวก็ไม่ได้เก็บไว้ซึ่งทำนานี้จะยาวไปถึง เดือนตุลาคม โดยในเดือน สิงหาคม(แควบึง) เป็นเดือนที่ลงมือปักดำโดยการสังเกตต้นกล้าที่เอาไปทำพิธี"จับเดิมนุ้ย" เพื่อเลือกวันที่มีความสมบูรณ์และสวยงามของข้าวที่ปักดำ และสังเกตการเจริญเติบโตของข้าวเพื่อเก็บไว้ทำพันธุ์ในฤดูกาลหน้า ในเดือนกันยายน(แควเนิน) เป็นเดือนที่ประกอบประเพณี"แซนโดนตา" ถือว่าเป็นความเชื่อเรื่องการแสดงความเคารพบูชาญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็นพิธีรวมญาติพี่น้อง(วันพบปะญาติพี่น้อง) ซึ่งอยู่ในช่วงที่ข้าวตั้งท้องจึงมีพิธีบูชาแม่โพสพด้วย และ เดือน ตุลาคม(แควจำเนียง) เป็นช่วงดูแลและบำรุงรักษาข้าวให้มีความเติบโตและสวยงาม

3.2.3.4 พิธีกรรมการเก็บเกี่ยวข้าว

เดือน พฤศจิกายน(แควกะเดื่อ) เป็นเดือนที่ประกอบประเพณีสู่ขวัญข้าว ซึ่งจะมีพิธีกรรมเกี่ยวข้าว"โจรดยัวดงย" และประกอบพิธีบูชา "ผีเฝ้านา" (ประเพณีสู่ขวัญข้าวทำกันหลายช่วงตั้งแต่เกี่ยวเสร็จ จนถึงเก็บผลผลิตข้าวเข้ายุ้ง)

ซึ่งพิธีกรรมเกี่ยวข้าวในภาษาเขมรเรียกว่า“โจรดยัวดงย”ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน (แคะเคอะ) เป็นเดือนที่ประกอบพิธีเกี่ยวข้าว(โจรดยัวดงย) โดยจะทำพิธี “บูชาผีไร่ ผีนา” ซึ่งเป็นเดือนที่ข้าวสุกและพร้อมทำการเก็บเกี่ยว พิธีกรรมนี้จะทำโดยเจ้าของนา เริ่มจากหาฤกษ์วันดีที่จะลงเกี่ยวข้าว โดยถือเอาฤกษ์วันข้างขึ้นในการทำพิธีและเกี่ยวข้าว การหาฤกษ์จะให้พรหมณ์หรืออาจารย์เป็นคนดูและกำหนดให้ จากนั้นเตรียมเครื่องเซ่น ซึ่งประกอบด้วย ข้าว 5 ถ้วย 1 คู่เทียน 1 คู่ หมากพลู เหล้าขาว ขนมน ข้าวต้ม เมื่อได้ครบแล้วนำเครื่องเซ่นไปทำพิธีบูชา “ผีไร่ ผีนา” โดยเลือกมุมใดมุมหนึ่งของนา แล้วทำการจุดธูปเทียนถวายเครื่องเซ่น บอกรูปดา เทวดา อารักษ์ที่เฝ้านา ให้รู้วถึงฤดูกาลเกี่ยวข้าวแล้ว ให้ช่วยปกปักรักษาจนกว่าลูกหลานจะทำการเกี่ยวข้าวเสร็จ หลังจากนั้นจะเกี่ยวข้าวมา 1 ฟ่อน ซึ่งเป็นข้าวที่เกี่ยวครั้งแรก นำไปแขวนไว้ที่ระแนงยุง พร้อมบ่นบาน และบอกกล่าวขอให้ข้าวมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ อวยพรให้ลูกหลานได้ลาญ ได้ข้าวเต็มยุ้ง จากนั้นจึงทำการเกี่ยวข้าวอย่างเป็นทางการ ซึ่งฤดูเกี่ยวข้าวจะใช้เวลาในการเก็บเกี่ยวประมาณ 3-5 เดือน คือระหว่างเดือน พฤศจิกายน – เดือน กุมภาพันธ์ เป็นช่วงเกี่ยวข้าวเบาเสร็จ และประมาณเดือนมีนาคม เป็นช่วงเกี่ยวข้าวหนักเสร็จ(เร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับว่าฝนตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่) ใน เดือน ธันวาคม(แคะเมียะ) ถ้ามี 8 สองหน เรียก “เมียะอาแอสล” หรือ “เมียะตุ้จ” เป็นช่วงเกี่ยวข้าว ที่มีประเพณี“ลงแขกเกี่ยวข้าว” ถือเป็นการช่วยลงแรงแบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกัน ในหมู่บ้าน และเดือน มกราคม(แคะเบ้าะ) ก็ยังเป็นช่วงเกี่ยวข้าวอยู่

3.2.3.5 พิธีกรรมหลังการเก็บเกี่ยวข้าว

เดือน กุมภาพันธ์(แคะเมียะทม) เป็นเดือนที่ประกอบพิธีทำบุญข้าวเปลือก “ปูนพนมเสรา” ทำบุญเบิกบ้าน “สวดมนต์เสราะ” และเทศน์มหาชาติ(ถ้าเกี่ยวข้าวเสร็จเร็วจะประกอบพิธีกรรมเอาข้าวขึ้นลานในช่วงนี้)

ซึ่งพิธีกรรมเอาข้าวขึ้นลาน หรือ “แซ่นประดับเสรา” หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้นแล้วจะตากข้าวไว้สักกระยะหนึ่ง แล้วจึงทำการเอาข้าวขึ้นลาน ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เดือนมีนาคม พิธีกรรมเอาข้าวขึ้นลาน จะทำ 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกเป็นพิธีกรรมเสี่ยงทายพื้นที่ทำลาน “เจรียะเลียน” โดยมีเครื่องเซ่น คือ ใช้ข้าวที่เก็บเกี่ยวเสร็จใหม่ๆ จำนวน 7 เม็ด ให้อาจารย์ที่มีวิชาอาคมประกอบพิธีกรรมเสก เป่า เสร็จแล้วให้เจ้าของนาลำเลียดข้าวไปวางไว้ตรงมุมที่เลือกไว้ ทิ้งไว้ 1 คืน ตอนเช้าให้มีผู้ว่า “ถ้าข้าวมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากเดิม” ถือว่าพื้นที่ตรงนั้นเหมาะสำหรับทำลานข้าว ถ้าข้าวไม่เพิ่มจำนวนให้เปลี่ยนที่ใหม่จนกว่าจะได้ที่ที่เหมาะสม

หลังจากได้พื้นที่ที่ทำการและเตรียมลานจนพร้อมใช้การได้แล้ว จึงทำพิธีครั้งที่ 2 คือ พิธีเอาข้าวขึ้นลาน "เช่นประดบเสรา" ทำหลังจากที่เอาข้าวขึ้นลานจนเสร็จแล้ว เป็นพิธีกรรมที่ทำก่อนที่จะทำการนวดข้าว โดยมีเครื่องเช่น ประกอบด้วย ชันธ 5 หมากพลู 2 คำ ข้าว กับข้าว เหล้าขาว น้ำสะอาด นำเครื่องเช่นวางไว้ข้างกองข้าวมุมใดมุมหนึ่ง แล้วทำพิธีกรวดน้ำบอกกล่าวปู่ตา ขอให้ข้าวอยู่อย่างร่มเย็น ไม่วิตก ไม่กลัว ไม่ตกใจ ไม่หนีหาย เพื่อเตรียมทำการนวดข้าว จากนั้นนำน้ำที่เหลือโปรยให้ทั่วกองข้าว แล้วจากจึงจะทำการนวดข้าวได้ตามปกติ

เมื่อนวดข้าวเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชาวนาส่วนใหญ่จะตากข้าวไว้บนลานระยะเวลาหนึ่ง จากนั้นจึงจะทำพิธีกรรมเอาข้าวเข้ายุ้งฉาง ในภาษาเขมรเรียกว่า "เช่นเลียน" โดยผู้นำครอบครัวจะหาฤกษ์วันดี เหมาะแก่การเอาข้าวเข้าเก็บในยุ้งฉาง ซึ่งช่วงการนำข้าวเก็บเข้ายุ้งระหว่างนี้ยังไม่มีพิธีกรรม แต่พิธีกรรมจะทำหลังจากเอาข้าวเข้ายุ้งเสร็จสิ้นแล้ว โดยทุกครั้งที่เอาข้าวเข้ายุ้งจะต้องเหลือข้าวไว้จำนวนหนึ่ง ซึ่งเชื่อกันว่าเพื่อเหลือไว้ให้ภูต ผี เปรต ที่อยู่ตามท้องนา ได้กิน และได้รับส่วนกุศลจากเจ้าของนา เรียกว่า "เช่นเลียน" พิธีกรรมนี้จะทำโดยเจ้าของนา เครื่องเช่นประกอบด้วย ชันธ 5 หมากพลู 5 คำ ไข่ต้ม เหล้าขาว พิธีกรรมจะเลือกเอาบริเวณกลางลานเป็นจุดที่ประกอบพิธี การทำพิธีจะขุดหลุมให้เป็นร่องลงไปดินหนึ่ง เสร็จแล้วให้เอาข้าว ไข่ควาย วางลงในหลุมที่ขุดไว้กลางลาน แล้วนำเครื่องเช่นไปวางข้างๆ จากนั้นทำการบอกกล่าวปู่ตา เทวดา อารักษ์ที่ดูแลนา เป็นพิธีกรรมขอบคุณปู่ตา ขอคุณลานข้าว ขอคุณบุญคุณข้าว ที่มอบความอุดมสมบูรณ์ให้ และขอบคุณที่ช่วยปกป้องรักษาลูกหลานไม่ให้เจ็บป่วยระหว่างการทำนา

การประกอบพิธีกรรมนี้ถือเป็น "ประเพณีสู่ขวัญข้าว" ซึ่งทำกันหลายช่วง คือ ช่วงข้าวตั้งท้อง ช่วงเอาข้าวขึ้นลาน และเอาข้าวเข้ายุ้งฉาง นอกจากเป็นการกล่าวขอบคุณวิญญาณผีปู่ตา และขอคุณบุญคุณข้าวแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงความเคารพและการถือปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน

3.2.3.6 พิธีกรรมการนำข้าวออกมาบริโภคหรือแปรรูปในครัวเรือน

เดือน มีนาคม (แคปะกุน) กรณีที่บ้านบางครอบครัวเกี่ยวข้าวเสร็จช้าเนื่องจากลงข้าวพันธุ์พื้นบ้าน(ข้าวหนัก) จะเป็นเดือนที่ประกอบพิธีเอาข้าวขึ้นลาน "เจริยะลาน"เป็นพิธีบูชาข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้ว "เช่นประดบเสรา" และพิธีขอบคุณข้าวหลังจากเอาข้าวขึ้นยุ้งแล้ว "เช่นเลียน" ก่อนจะนำข้าวไปบริโภคต้องทำพิธีเอาข้าวออกจากยุ้ง "เช่นยั้งเก็บเสรา"(อยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์- เดือนมีนาคม)

เป็นช่วงที่ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำข้าวออกมารับริโคหรือแปรรูปในครัวเรือน โดยมีพิธีกรรมปฐมฤกษ์เอาข้าวออกจากยุ้ง “แซนยั้งเก็บเสรา” เป็นพิธีกรรมที่ทำหลังจากนำข้าวเข้ายุ้งเสร็จแล้ว และจะทิ้งช่วงเวลาไว้สักระยะหนึ่งให้ข้าวได้อยู่กับยุ้งก่อน จากนั้นจึงหาฤกษ์เอาข้าวออกจากยุ้งและทำพิธี“แซนยั้งเก็บเสรา” เพื่อนำข้าวออกมากิน และแปรรูปอื่นๆต่อไป โดยพิธีกรรมจะถือเอาฤกษ์วันเพ็ญ เดือน กุมภาพันธ์(เมษายน) ถือตามประเพณีเดิมและช่วงฝนที่ตกตามฤดูกาล) เครื่องเช่น ประกอบด้วย ปลาสลิด ปลาดอง ข้าว 5 เหล้าขาว ข้าว 5 หมากพลู 5 คำ ขนมต้ม(ปะกับสะกอล) กระตองเต่า ใช้สำหรับตักข้าว ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เจ้าของข้าวอยู่ค้าคุณ ข้าวร่มเย็น ไม่สูญหาย บริบูรณ์ทั้งปี และกระเซอ ใช้สำหรับตวงข้าวในยุ้ง เมื่อเตรียมของเสร็จแล้วจึงทำการประกอบพิธีกรรมโดยใช้สถานที่ในยุ้งเพื่อทำพิธี และเจ้าของข้าวจะเป็นคนทำพิธี เมื่อเสร็จพิธีแล้ว จึงสามารถนำข้าวออกมากินได้ พิธีกรรมนี้จะมีการห้าม “ตอม” คือ ห้ามคนเกิดปีระกาทำพิธี เพราะเชื่อว่าปีระกา(ไก่)จะจิกข้าวกินหมด วันพระห้ามตักข้าวออกจากยุ้ง หรือบางคนห้ามวันอาทิตย์ เพราะเชื่อว่าข้าวจะหมดยุ้ง หรือจะไม่มีข้าวกิน

ในระหว่างช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจมีประเพณีก่อเจดีย์ข้าวเปลือก“ปูนพนมเสรา” เป็นประเพณีที่ถือว่าการฉลองภายหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวเสร็จ(โดยส่วนใหญ่ครอบครัวที่ลงข้าวเบาจะเกี่ยวข้าวเสร็จในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ และบางส่วนของลงข้าวหนัก(พันธุ์พื้นบ้าน)จะเกี่ยวข้าวเสร็จ เดือน มีนาคม) ประเพณีก่อเจดีย์ข้าวเปลือก หรือ “ปูนพนมเสรา” ในภาษาเขมร เป็นการทำบุญข้าวเปลือก และเป็นช่วงที่ชาวบ้านทุกคนจะทำบุญเบิกบ้าน หรือ “สวดมนต์เสราะ” ในภาษาเขมร ซึ่งจะตรงกับวันเทศน์มหาชาติ ดังนั้นในช่วงนี้จึงมีการบุญพร้อมกันทั้ง 3 ประเพณี โดยประเพณีก่อเจดีย์ข้าวเปลือกจะทำโดยมีผู้ใหญ่บ้าน หรือ ผู้เฒ่า ผู้แก่ จะเป็นคนเดินบอกกล่าวชาวบ้านเพื่อกำหนดวันที่จะให้แต่ละบ้านเอาข้าวเปลือกไปรวมกันที่วัด โดยข้าวเปลือกที่เอามารวมกันจะก่อเป็นลักษณะคล้ายภูเขา“พนม” เดิมทีจะมีแค่กองเดียว แต่หลังจากช่วงที่มีวิกฤตข้าวขาดแคลน ฝนตกผิดปกติ รัฐบาลส่งเสริมเรื่องธนาคารข้าวเปลือก จากนั้นจึงมีการเพิ่มเป็น 2 กอง โดยกองที่ 1 จะเอาเข้าวัด กองที่ 2 เรียกว่า “กองเทิด พระเกียรติ” เก็บเอาไว้ให้คนในหมู่บ้านได้กู้ยืม ซึ่งเริ่มทำได้ประมาณ 10 ปีแล้ว หลังจากนั้นข้าวเปลือกมารวมกันได้แล้ว จากนั้นในช่วงกลางคืนจะทำพิธี “สวดมนต์เสราะ”หรือทำบุญเบิกบ้านโดยจะมีพระสงฆ์ทำพิธีสวดและเรียกขวัญข้าวตอนเช้าจะตักบาตรและทำบุญเลี้ยงพระ จากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันข้าวด้วยกันที่วัด ส่วนกับข้าวที่เหลือก็จะนำมาแจกจ่ายให้แต่ละบ้าน ให้ลูกหลานได้กินด้วย

การทำบุญทั้ง 3 ประเพณี ถือกันว่าเป็น “ประเพณีสุขขวัญข้าว” ให้มาอยู่คู่บ้านคู่มืองหลังจากที่ทำการเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว และนอกจากนี้ยังถือว่าเป็นการช่วยกันหาเงินเข้าวัดเพื่อสร้างโบสถ์ สร้างกุฏิวัดประจำหมู่บ้านด้วย

3.2.4 ตารางสรุปภาพรวมการประกอบประเพณีและพิธีกรรมข้าวในรอบ 1 ปี

ช่วงของการประกอบประเพณีและพิธีกรรมข้าวในรอบปี	ระยะเวลาในการทำนา											
	เมย	พค	มิย	กค	สค	กย	ตค	พย	ธค	มค	กพ	มีค
1. ช่วงความพร้อมก่อนถึงฤดูกาลทำนา - ประเพณีตรุษสงกรานต์ - บุญข้าวประดับดิน - ทำบุญข้าวข้าวเปลือก	↔											
2. ช่วงก่อนทำการไถ-หว่าน 2.1. ประเพณีขอฝน - พิธีกรรมแรกนาขวัญ(จ้ยเจาะแซว) - พิธีกรรมเซ่นผีตาแอก - ปิ้งออก เปรี้ยวแด 2.2. ประเพณีเซ่นพระภูมิ - พิธีกรรมเซ่นผี ปู่ ตา (แซนตาประจำเสนาะ) - พิธีกรรมเซ่นผีไร่ ฝัมนา (แซนตาแลว) ๒.๓ บุญข้าวจี้		↔										
3. ช่วงหว่าน		↔									↔	
4. ช่วงทำการถอนกล้าและปักดำ - พิธีกรรม"จับเดิมปุย"					↔							
5. ช่วงดูแลให้เจริญงอกงาม - ประเพณี"แซนโคณา"(วันสารท)						↔						
6. ช่วงทำการเก็บเกี่ยวข้าว 6.1 พิธีกรรมเกี่ยวข้าว(โจรดยิดจย) 6.2 ประเพณีสู่ขวัญ - ประกอบพิธีบูชา "ผีฝัมนา" 6.3 ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว								↔				
								↔	↔			

7. ช่วงหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ												
7.1 ประเพณีเจดีย์ข้าวเปลือก(ปูนพนมเสรา)												
- ทำบุญเบิกบ้าน(สวดมนต์เสรา)												
7.2 ประเพณีสู้ขวัญข้าว												
- พิธีเอาข้าวขึ้นลาน (เจริยะลาน)												
- พิธีบูชาข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้ว (แซนปะตบเสรา)												
- พิธีขอบคุณข้าวหลังจากเอาข้าวขึ้น ย้งแล้ว (แซนเลียน)												
8. ช่วงการนำข้าวออกมาบริโภคหรือแปร รูปในครัว												
- พิธีเอาข้าวออกจากย้ง (แซนย้งเก็บ เสรา)												
9. ประเพณีแลกข้าว												
10. ประเพณีกู้ข้าวเปลือก												

4. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่และสูญหายของประเพณีพิธีกรรมข้าว

4.1 ตารางเปรียบเทียบการคงอยู่และสูญหายไปของประเพณีและพิธีกรรมข้าว

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าว	การคงอยู่	การสูญหาย	สาเหตุการคงอยู่และสูญหาย	หมายเหตุ
1.) ประเพณีขอฝน -บุญบังไฟ -สวดมนต์คาถาปลาค้อ (มือน แตรัย ปะตัวะ) -เซ่นปู่ตา(เลิงเนียะตา) -การไหว้พระจันทร์(บังออก เปริยะแค)	✓	✓ ✓ ✓	-ขาดความพร้อมของคนในชุมชน -ขาดคนสืบทอด ถือเป็นเรื่องไสยศาสตร์ -เป็นความเชื่อ,แสดงความรักธรรมชาติ,สืบทอดประเพณีของบรรพบุรุษ -ขาดผู้นำในการปฏิบัติและสืบทอด	-ไม่ทำทั้ง 3 หมู่บ้าน -ของเขมร -ของเขมร,กวย -ของเขมร
2.) ประเพณีเซ่นพระภูมินา -พิธีกรรมแซน เปริยะภูมิ แลสร -พิธีกรรมเซ่นผีตาแฮก -พิธีกรรมเซ่นผี ปู่ ตา (แซนตาประจำเลาะะ) -พิธีกรรมเซ่นผีไร่ ผีนา (แซนตาแลสร)	✓ ✓ ✓ ✓		-เป็นความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ทั้งเรื่องของสภาพภูมิอากาศ ระบบนิเวศและสุขภาพ, แสดงความรักธรรมชาติ, สืบทอดประเพณีของบรรพบุรุษ -ทั้งนี้แต่ละพิธีกรรมจะกระทำเป็นบางครั้งคราวเท่านั้น เช่น ครอบครวั้มคตหายก ,ครอบครวั้ผู้นำพิธีกรรมทางศาสนา	-ของทั้ง 3 ชาติพันธุ์ -ของเขมร -ของลาว -ของทั้ง 3 ชาติพันธุ์ -ของเขมร,กวย
3.) ประเพณีบุญข้าวจี่	✓		-สืบทอดประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ	-ของลาว

4.) ประเพณีทำบุญข้าว ประดับดิน		*	-เป็นประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาวทางอีสานเหนือ ในพื้นที่ศึกษา วิจัยไม่พบว่ามีกรปฏิบัติ	-ของลาว
5.) ประเพณีสู่ขวัญข้าว	✓		-เป็นความเชื่อเรื่องความอุดม สมบูรณ์ และเป็นการขอบคุณบุญ คุณข้าว	-ของ 3 ชาติ พันธุ์
- พิธีกรรมบูชาแม่โพสพ	✓			-ของ 3 ชาติ พันธุ์
-พิธีกรรมบูชาข้าวที่เกี่ยวข้อง เสร็จ(แขนปะดบเสราหรือ ลอมข้าว)	✓		-มีทำอยู่บางครั้งครบถ้วนเป็นกลุ่ม เขมร เนื่องปรับเปลี่ยนวิธีการปลูก ข้าวจากดำมาเป็นหว่าน จึงไม่มี การปฏิบัติ อีกทั้งชาวรุ่นใหม่ ขาดความเชื่อและศรัทธา	-ของ 3 ชาติ พันธุ์
-พิธีกรรมขอบคุณข้าว หลังจากเอาข้าวขึ้นยุ้ง (แขนเลียน)	✓		-ยังปฏิบัติการอยู่แต่ส่วนใหญ่จะ ให้การบอกกล่าวด้วยวาจาจาก กว่า ส่วนรายละเอียดพิธีกรรมไม่ ค่อยได้ทำกันนัก	-ของ 3 ชาติ พันธุ์
6.) ประเพณีลงแขก		✓	-เนื่องปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าว จากดำมาเป็นหว่าน และใช้พันธุ์ ข้าวชนิดเดียวกัน ทำให้ช่วงข้าวสุก อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันจึงต้องเร่ง รีบเกี่ยวให้ทันเวลา รวมถึงไม่มีแ รงงานและค่าใช้จ่ายสูงเมื่อเทียบกับ การจ้างแรงงาน จึงไม่มีการสืบ ทอด	-ของ 3 ชาติ พันธุ์
7.) ประเพณีการแลกข้าว	✓		-มีทำอยู่ประปรายไม่มากนัก เนื่อง จากปัจจุบันใช้เงินเป็นหลักในการ จับ จ่าย ใช้สอย และแลกเปลี่ยน สินค้า มีระบบตลาดเป็นสื่อกลาง และการประกอบอาชีพอื่นนอก จากทำนาจึงทำให้มีเงินมากพอที่ จะใช้จ่าย	-ของ 3 ชาติ พันธุ์

8.) ประเพณีข้าวเปลือก	✓		-มีทำอยู่ประปรายไม่มากนัก เนื่องจากปัจจุบันใช้เงินในการซื้อข้าวเปลือกและขบวนการประกอบอาชีพอื่นนอกจากทำนา จึงทำให้มีเงินมากพอที่จะใช้จ่าย	-ของ 3 ชาติพันธุ์
9.) ประเพณีการแสดง ความเคารพนับถือผู้ใหญ่ -ประเพณีแซนโตนตา (สาร์ทน้อย,สาร์ทใหญ่) -ประเพณีตรุษสงกรานต์ (บุญก่อเจดีย์ทราย) - บุญข้าวสาก	✓ ✓ ✓		-สืบทอดประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ -แสดงความเคารพบรรพบุรุษ, เคารพธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์	-ของ 3 ชาติพันธุ์ -ของ 3 ชาติพันธุ์ -ของลาว
10.)ประเพณีการทำบุญ ด้วยข้าวเปลือก(ก่อเจดีย์ ข้าวเปลือก)	✓		-สืบทอดประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ	-ของ 3 ชาติพันธุ์
11.) ประเพณีโงะ		✓	-เป็นความเชื่อของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ประกอบกับปัจจุบันไม่มีเหตุการณ์ขโมยข้าวเปลือก	-ของเขมร
12.)ประเพณีจัดระดับ เศรษฐีฐานะ		✓	-คนปัจจุบันให้ความสำคัญกับเงิน วัตถุบริโภคนิยม รวมถึงข้าราชการ นักการเมือง และนายทุนมากกว่าข้าวเปลือก	-ของ 3 ชาติพันธุ์
13.)ประเพณีเวียนมนต์ เรียกข้าว		✓	-ชาดคนสืบทอด ถือเป็นเรื่องไสยศาสตร์	-ของเขมร
14.)ประเพณีอื่นๆที่ใช้ ข้าวเปลือกประกอบพิธีกรรม -งานศพ -งานแต่งงาน	✓ ✓		-เป็นความเชื่อและเป็นประเพณีปฏิบัติ -เป็นความเชื่อและเป็นประเพณีปฏิบัติ	-ของ 3 ชาติพันธุ์ -ของ 3 ชาติพันธุ์

15.) พิธีกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับข้าว - พิธีกรรมเลี้ยงทายหาวันลงปักดำ(จับเดิมปุย)		✓	-เนื่องปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากดำมาเป็นหว่าน รวมถึงวิธีการหลายขั้นตอนจึงขาดการปฏิบัติสืบทอด	-ของเขมร,กวย
- พิธีกรรมเกี่ยวข้าว(โจรดยิวตงย)		✓	-เนื่องปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากดำมาเป็นหว่าน รวมถึงวิธีการหลายขั้นตอนจึงขาดการปฏิบัติสืบทอด	-ของเขมร
- พิธีกรรมบูชา “ผีเฝ้านา”	✓		-เป็นความเชื่อและศรัทธาเรื่องความอุดมสมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการบอกกล่าวด้วยวาจามากกว่ารายละเอียดของพิธีกรรม	-ของ 3 ชาติพันธุ์
- พิธีกรรมเลี้ยงทายที่พื้นที่ทำลาน(เจรียะเลียน)		✓	-เนื่องปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากดำมาเป็นหว่าน รวมถึงวิธีการหลายขั้นตอนจึงขาดการปฏิบัติสืบทอด	-ของ 3 ชาติพันธุ์
- พิธีกรรมปฐมฤกษ์เอาข้าวออกจากยุ้ง (แซนยั้งเกิบเสรา)		✓	-เนื่องปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวจากดำมาเป็นหว่าน รวมถึงวิธีการหลายขั้นตอนจึงขาดการปฏิบัติสืบทอด -ทั้งนี้ยังมีเพียงบางครอบครัวเท่านั้นที่ยังถือปฏิบัติ	-ของ 3 ชาติพันธุ์
16.) การละเล่นพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการทำนา - การละเล่นรำตรุษ(เรียมตรด) - การเล่นนางไซ - การเข้าทรงนางสุม		✓ ✓ ✓	-ชาตผู้นำในการปฏิบัติและสืบทอด -ชาตผู้นำในการปฏิบัติและสืบทอด -ชาตผู้นำในการปฏิบัติและสืบทอด	-ของเขมร -ของเขมร -ของเขมร

(ที่มา :ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ศึกษาวิจัย)

4.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้มีการประกอบประเพณีและพิธีกรรมข้าวยังคงอยู่

จากการศึกษาวิจัย พบว่า เหตุผลหลักๆในการประกอบพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับข้าวตั้งแต่เริ่มได้ หว่าน ปักดำ จนกระทั่งเก็บเกี่ยวและเก็บผลผลิตเข้ายุ้งฉาง พอที่จะสรุปได้ 4 เหตุผล คือ

- 1.) ทุกพิธีกรรมกระทำเพื่อนำความอุดมสมบูรณ์มาให้ ถือได้ว่าเป็นรักษาความหลากหลายและความสมดุลย์ของธรรมชาติระหว่างคนกับระบบการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.) ทุกพิธีกรรมกระทำเพราะกลัว ปลูก ตา เทวดา อารักษ์ ไม่ได้กิน หรืออดยาก หรือไม่ได้รับรู้การกระทำของลูกหลาน ถือได้ว่าเป็นการบอกกล่าวและแสดงความเคารพระหว่างคนกับผี เป็นการบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของคนกับความเชื่อ
- 3.) ถ้าหากไม่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ กลัวว่าปลูก ตา เทวดา อารักษ์ จะทำมิดี มีร้าย ถือได้ว่าเป็นความใส่ใจเรื่องสุขภาพและความปลอดภัย การเคารพบูชาแสดงถึงความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถดูแลรักษาสุขภาพได้
- 4.) ทุกพิธีกรรมกระทำเพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

4.3 ปัจจัยที่ส่งผลให้ประเพณีและพิธีกรรมข้าวสูญหาย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า การสืบทอดประเพณีและการประกอบพิธีกรรมข้าวในปัจจุบัน บางอย่างก็สูญหายไป บางอย่างก็ยังคงอยู่ การคงอยู่หรือสูญหายไปของประเพณีและพิธีกรรมข้าว เกิดจากสาเหตุต่างๆดังนี้

- 1.) การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมที่อาศัยแรงงานคน และสัตว์เป็นหลัก เปลี่ยนเป็นใช้แรงงานเครื่องจักรกลทดแทน เกิดความสะดวกและรวดเร็วในการผลิต จึงทำให้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการทำพิธีกรรมเพื่อเคารพหรือบูชาปลูก ตา หรือบูชาข้าว
- 2.) การปรับเปลี่ยนวิธีปลูกข้าวจาก "นาดำ" เป็น "นาหว่าน" จึงข้ามขั้นของพิธีกรรมไป และไม่มีความต่อเนื่องในการประกอบพิธีกรรม
- 3.) ความเชื่อในค่านิยมใหม่ เช่น บุษบาเงิน บุษบาวัตถุ ทำให้บางพิธีกรรมหรือบางประเพณีขาดการปฏิบัติการและสืบทอดต่อจนสูญหายไปที่สุดในที่สุด เช่น ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว

เปลี่ยนเป็น การจ้างใด จ้างหว่าน จ้างดำ จ้างเกี่ยว เข้ามาแทนที่ "การช่วยเหลือระหว่างคนกับคน" ประเพณีการแลกข้าว ประเพณีกู้ข้าวเปลือก ประเพณีเวียนมนต์เรียกข้าว และประเพณีขอฝน เช่น การสวดมนต์คาถาปลาช่อน(มีอน แตรัย ปะตั่วะ) ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในข้างต้น

4.) ค่าใช้จ่ายในการระบบการผลิตสูงขึ้น และรวมถึงค่าใช้จ่ายสิ่งของที่จะต้องหาซื้อ มาใช้ประกอบพิธีกรรม หรือค่าใช้จ่ายในการลงแขกดำนาและเกี่ยวข้าว ต้องลงทุนสูง ซึ่งไม่คุ้มค่า จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ประเพณีและพิธีกรรมที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยสูญหายไป

บทที่ 4

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

4.1. สรุปผลการศึกษาวิจัย

4.1.1 ภาพรวมตำบลโคกตะเคียน

การศึกษาวิจัยประเพณีพิธีกรรมข้าว ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาให้ทราบถึงสถานการณ์ ความรุนแรงของปัญหาของหมู่บ้านที่ศึกษาในภาวะปัจจุบัน ค้นหาประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวในรอบ 1 ปี ตามปฏิทินไทยในหมู่บ้านที่ศึกษา และรายละเอียดของประเพณีและพิธีกรรมที่มีพลังก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านในระดับชุมชน รวมถึงศึกษาแนวทางการฟื้นฟูประเพณีและพิธีกรรมที่มีพลังในการเกาะเกี่ยว การรวมกลุ่มของชาวบ้านในระดับชุมชนนำมาปรับใช้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

ภายใต้กรอบแนวคิดในการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 เป็นการศึกษาประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวว่ามีอิทธิพลกับชุมชนที่ทำการศึกษาอย่างไรและเรื่องอะไรบ้าง โดยมุ่งที่ประเด็นระบบความเชื่อและจิตวิญญาณ ระบบการเกื้อกูลกันในชุมชน ระบบการเรียนรู้ และการสืบทอดในชุมชน และนำมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุและที่มาที่ไปว่าทำไมประเพณีพิธีกรรมข้าวยังคงอยู่เพราะอะไร ด้วยเหตุปัจจัยอะไรบ้าง ทำไมประเพณีพิธีกรรมข้าวบางอย่างถึงหายสาบสูญไป เพราะอะไร มีเหตุปัจจัยอะไรบ้าง หลังจากนั้นในช่วงที่ 2 จึงนำเอาประเพณีพิธีกรรมข้าวบางอย่างที่ได้จากการศึกษาในช่วงแรกไปปฏิบัติการต่อเพื่อสร้างการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายนำไปสู่สังคมที่เป็นสุขจากการนำเอาประเพณีพิธีกรรมข้าวที่เหมาะสมกับชุมชนไปปฏิบัติการในพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้คณะศึกษานิเทศก์ทำการศึกษาเฉพาะในช่วงที่ 1 เท่านั้น โดยในช่วงที่ 2 จะเป็นปฏิบัติการต่อเนื่องหลังจากการศึกษาช่วงแรกเสร็จสมบูรณ์แล้ว

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยนักวิจัยหลักร่วมกับนักวิจัยชาวบ้าน เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกตะเคียนในหมู่บ้านเป้าหมาย และชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายร่วมทำการศึกษาวิจัย ใช้ระยะเวลา 1 ปี เน้นการสร้างกระบวนการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่กระบวนการเตรียมความพร้อม กับชุมชนของนักวิจัยหลักและนักวิจัยชาวบ้านการสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลร่วมกับชุม

ชน การจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชน และวางแผนปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน ตามผลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น โดยใช้เทคนิคการสังเกตการณ์และปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เช่น การสำรวจสภาพทั่วไปของพื้นที่ สำรวจสภาพปัญหาชุมชน สำรวจประชากร การทำแผนที่ชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึก การเก็บประวัติชุมชน การประชุมกลุ่มย่อย การอัดเทปและถ่ายภาพ การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นต้น

พื้นที่เป้าหมายที่ทำการศึกษาวิจัย คัดเลือก 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านไทรงาม บ้านโคกตะเคียน ม.13 และบ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ เป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างรอยต่อชายแดนประเทศไทย-กัมพูชา ซึ่งมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างชัดเจน ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และกวย ใช้ภาษาพูด 3 ภาษาตามสัดส่วนของประชากร คนในชุมชนทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก มีเพียง 30%ที่ไม่มีที่ดินทำกิน ต้องเช่านาทำและรับจ้างทำนา ซึ่ง 74% ของพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ยังไม่เอกสารสิทธิ์การถือครอง สภาพดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย อุ่มน้ำได้ต่ำ คนในชุมชนจึงทำนาได้ปีละครั้ง และประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างต่ำ จึงใช้ประโยชน์โดยการปลูกพืชไร่เป็นส่วนมาก คนในชุมชนมีภาวะหนี้สินสูงจากการกู้ยืม ธกส. และแหล่งเงินกู้อื่นๆในหมู่บ้าน เยาวชนหนุ่มสาวโดยส่วนมากหลังจากเรียนจบมัธยมต้นจะไปทำงานในกรุงเทพฯหรือเมืองใหญ่ที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรม ทั้งนี้ชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มฉาบปากิจสงเคราะห์ในหมู่บ้าน เป็นต้น

4.1.2 ภาพรวมพิธีกรรมความเชื่อ

เนื่องจากพื้นที่ศึกษาวิจัยเป็นชุมชนที่มี 3 ชาติพันธุ์ ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชนจึงมีความหลากหลายและมีการผสมผสานกันจนยากต่อการแยกแยะออกจากกัน แต่ทั้งนี้แต่ละชาติพันธุ์ก็มีจุดเด่นของตัวเองอยู่บ้าง เช่น เรื่องของศิลปะ การแต่งกาย ภาษาพูด ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่แยกออกได้ชัดเจนในแต่ละชาติพันธุ์ ในส่วนของประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวใน 3 หมู่บ้าน มีความผสมผสานเช่นเดียวกัน จากการศึกษาวิจัยคณะวิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารมือสองรวมกับการศึกษาข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและความเชื่อต่างๆเกี่ยวกับข้าว ซึ่งพบว่า

ข้าวตามประวัติความเป็นมานั้น เป็นพืชที่ปลูกในประเทศไทยมานานแล้ว มีต้นตอมาจากข้าวของ India ปลูกมาเมื่อประมาณ 5,497 ปี ก่อนประเทศจีนหรืออินเดียราว 1,000 ปี ข้าวมี 2

ลักษณะ คือ ข้าวเจ้าและข้าวเหนียว โดยข้าวเจ้าเชื่อกันว่าเป็นข้าวที่ชนชั้นเจ้านาย ซึ่งในยุคนั้นก็คือ พวกขอมสมัยเรืองอำนาจได้รับประทาน ส่วนข้าวเหนียวเป็นข้าวที่ชนชั้นไพร่รับประทาน จากประวัติและความเชื่อในที่มาของข้าวจึงทำให้ข้าวมีความสำคัญและมีคุณค่าของข้าวทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็น ข้าวในวัฒนธรรมภาษา ที่ใช้เรียกสรรพนามของข้าว วัสดุ-อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตข้าว มาตรา การชั่ง ตวง วัด และนับข้าว ซึ่ง ทั้ง 3 ชาติพันธุ์ ใน 3 ชุมชนเรียกแตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้ข้าวยังก่อให้เกิดวัฒนธรรมของชุมชนโดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรที่ปลูกข้าว เป็นอาชีพหลัก อย่างเช่นในด้านความเชื่อและประเพณีต่างๆ มีความเชื่อว่ามีมนุษย์และอมมนุษย์รับประทานข้าวเช่นเดียวกัน ซึ่งความเชื่อนี้ส่งผลให้เกิดพิธีกรรมและประเพณีการบูชาข้าวต่างๆขึ้นมา อีกทั้งข้าวยังสื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตชุมชน เช่น การทักทายกัน การละเล่นพื้นบ้าน ที่เกี่ยวข้องและยึดโยงอยู่คุณค่าของข้าว จากการศึกษาวิจัย จะเห็นได้ว่า

1) ข้าวมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในฤกษ์ยามการทำนา เป็นความเชื่อในเรื่องของฤกษ์ ยาม หรือวันที่เหมาะสมกับการทำนาในขั้นตอนต่างๆตามระยะเวลาในรอบปีปฏิทิน ซึ่งได้แก่ ฤกษ์ลงไถนา ฤกษ์หว่านข้าว ฤกษ์ดำนา ฤกษ์เกี่ยวข้าว ฤกษ์ฉางลาน ฤกษ์นวดข้าวและเอาข้าวขึ้นยุ้ง ฤกษ์เอาข้าวออกจากยุ้ง เหล่านี้จะพบว่าพื้นที่ที่ทำการศึกษาทั้ง 3 หมู่บ้านยังคงถือปฏิบัติตามฤกษ์ต่างๆ แต่ทั้งนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง เช่น ปฏิบัติเป็นรายปัจเจก รายครอบครัว กระทั่งปัจจุบันลดลงเหลือเพียงบางขั้นตอนเท่านั้น เช่น ฤกษ์หว่าน ฤกษ์ดำ ฤกษ์เกี่ยวข้าว โดยทางกลุ่มชาติพันธุ์เขมรจะถือปฏิบัติเคร่งครัดกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ส่วนฤกษ์ในการสุขัญข้าวนั้นยังยึดถือปฏิบัติในทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งนี้จากการศึกษา ยังพบอีกว่า สาเหตุที่หลายครอบครัวในชุมชนที่ทำการศึกษามิให้ความสำคัญในฤกษ์ยามบางขั้นตอนในการปลูกข้าวนั้นเกิดจากสถานการณ์ปัจจุบันที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ออกไปรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมเมือง จึงตกอยู่ในภาวะเร่งรีบ เพื่อจะเอาเวลาที่เหลือไปรับจ้างหางานทำในกรุงเทพฯมากกว่า

2) ข้าวมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในการศึกษาวิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ประเพณีที่เกี่ยวกับข้าว เป็นความเชื่อที่ถือปฏิบัติจนเป็นจารีต ธรรมเนียมของชุมชน ประเพณีเหล่านี้เกิดจากความเชื่อในประวัติความเป็นมาของข้าว ความเชื่อในการแสดงความเคารพระหว่างคนกับจิตวิญญาณ คนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เรื่องเล่า นิทาน

พื้นบ้าน ซึ่งเป็นผลพวงจากการสังเกตเรียนรู้ของบรรพบุรุษและสืบทอดต่อกันมาของคนในชุมชน จากฐานข้อมูลอย่างเป็นวัฏจักร อันได้แก่ ประเพณีขอฝน ประกอบด้วย งานบุญบั้งไฟ สวดมนต์คาถา ปลาค้อ(มีอน แตรีย ปะตั่วะ) การเซ่นปู่ตา(เจิงเนียะตา) พิธีจรดพระนังคัล(ยกเลิกไปแล้ว) การไหว้ พระจันทร์(บังออก เปริยะแค) ประเพณีเซ่นพระภูมินา ประกอบด้วย เซ่นผีตาแฮก เซ่นผีป่วนา(แซน เปริยะภูมิ แสร) ประเพณีบุญข้าวจี ประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน ประเพณีสู่วัญข้าว ประเพณี ลงแขก ประเพณีการแลกข้าว ประเพณีกู้ข้าวเปลือก ประเพณีการแสดงความเคารพนับถือญาติผู้ใหญ่ ประกอบด้วย ประเพณีแซนโดนตา(วันสารท) และตรุษสงกรานต์ ประเพณีการทำบุญด้วย ข้าวเปลือก(ก่อเจดีย์ข้าวเปลือก) ประกอบด้วย บุญกุ่มข้าวใหญ่ ประเพณีโจร ประเพณีจัดระดับ เศรษฐีฐานะ ประเพณีเวียนมนต์เรียกข้าว(ถือว่าเป็นบอบ) ประเพณีอื่นๆที่ใช้ข้าวเปลือกประกอบ พิธีกรรม เช่น งานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น รวมถึงการละเล่นพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ได้แก่ การละเล่นรำตรุษ(เรียม ตรต) การเข้าทรงนางสุม และการเล่นนางไท

ซึ่งคนในชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ ยังคงถือปฏิบัติอยู่ แต่มีบางประเพณีที่สูญหายและขาดการ ปฏิบัติต่อเนื่อง แต่ก็มีบ้างที่ยังคงถือปฏิบัติแบบหลวมๆไม่เคร่งครัดนัก ซึ่งสาเหตุเกิดจากความ เชื่อว่าเป็นไสยศาสตร์ ขาดผู้นำปฏิบัติ ความไม่พร้อมของคนในชุมชน ในบางประเพณีพิธีกรรมก็ ผสมผสานกันแต่ส่วนใหญ่จะถือปฏิบัติตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิมหรือที่มีสัดส่วน ประชากรของชาติพันธุ์นั้นๆมากกว่า บางประเพณีต้องอาศัยคนหนุ่มสาวเป็นหลัก เช่น การละเล่น พื้นบ้าน แต่ในปัจจุบันคนเหล่านี้ ออกไปรับจ้างในกรุงเทพฯค่อนข้างสูงและจำนวนมาก

ส่วนที่ 2 พิธีกรรมข้าวในระบบการผลิตรอบ 1 ปี เป็นความเชื่อที่แสดงถึงการ เคารพต่อธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และความกตัญญูรู้คุณ ซึ่งถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เรียนรู้ โดยการกระทำหรือการปฏิบัติพิธีกรรม อันเป็นความเชื่อว่าจะส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ให้กับ ธัญญาหาร ไม่ว่าจะเป็น ข้าว สัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา พืชผัก น้ำท่า รวมถึงดิน ฟ้า อากาศ และส่งผลต่อความอยู่เย็นเป็นสุขของผู้ปฏิบัติ ไม่ให้มีอุปสรรคหรือความเจ็บป่วยในระหว่างฤดู การทำนา ซึ่งจากการศึกษาวิจัยได้แบ่งออกเป็น 6 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 พิธีกรรมเตรียมพร้อมก่อนฤดูกาลทำนา อยู่ในช่วงเดือน เมษายน ถือว่าเป็น เดือน "ต้องห้าม" และเป็นช่วงเทศกาลละเล่นตามประเพณีตรุษสงกรานต์ พิธีกรรมในช่วงนี้ ประกอบด้วย งานบุญก่อเจดีย์ทราย ทำบุญขนทรายเข้าวัด แห่ดอกไม้เข้าวัด(ยิวดปะกา) เป็นการบอกกล่าวให้คนในชุมชนรู้ถึงฤดูกาลทำนาแล้ว และเพื่อให้แต่ละครอบครัวได้เตรียมเครื่อง มือในการทำนา เช่น วัว ควาย ไก่ คราด แรงงาน และพันธุ์ข้าวเปลือก

ระยะที่ 2 พิธีกรรมก่อนทำการไถหว่าน อยู่ในช่วงเดือน พฤษภาคม พิธีกรรมในช่วงนี้ ประกอบด้วย พิธีแรกนาขวัญ(จียะเจาะแสร) เช่นผีปูด(เลิงเนยะดาหรือแซนตาประจำเสาะ) เช่นผีปูนา(แซนตาแสร)หรือเช่นผีตาแสด ซึ่งระยะนี้เป็นช่วงที่ประกอบประเพณีขอฝน และประเพณีเช่น พระภูมินาด้วยเช่นกัน

ระยะที่ 3 พิธีกรรมการถอนกล้าและปักดำ อยู่ในช่วง เดือน มิถุนายน – ตุลาคม พิธีกรรมในช่วงนี้ประกอบด้วย พิธีจับเดิมปุย หรือ ปักกกแสด(ปักดำข้าวต้นแรก) ซึ่งจะทำ 2 ครั้ง คือ ทำที่บ้าน และ ที่ท้องนา เป็นพิธีกรรมเสี่ยงทายวันฤกษ์ดีในการลงปักดำ และเสี่ยงทายความสมบูรณ์ของพันธุ์ข้าวที่จะเก็บไว้ทำเมล็ดพันธุ์ในปีต่อไป ซึ่งเป็นช่วงที่อาศัยระยะเวลายาวนานกว่าช่วงอื่นๆ เนื่องจากช่วงนี้หลังจากปักดำเสร็จแล้ว ชาวนาจะเฝ้าดูแลและบำรุงข้าวที่ปลูกเสร็จแล้ว อีกทั้งเป็นระยะที่ชาวดั้งท้องในช่วงเดือน กันยายน จึงมีพิธีบูชาแม่โพสพตามความเชื่อของบรรพบุรุษ และเป็นช่วงที่ประกอบประเพณีแซนโดนตา(วันสารท)ด้วยเช่นกัน

ระยะที่ 4 พิธีกรรมการเก็บเกี่ยวข้าว อยู่ในช่วงเดือน พฤศจิกายน – มกราคม ขึ้นอยู่กับว่าฝนตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ ซึ่งบางครั้งอาจยาวไปถึงเดือน มีนาคม พิธีกรรมในช่วงนี้ประกอบด้วย พิธีโจรจัดย้งย(หาฤกษ์เกี่ยวข้าว) พิธีบูชาผีไร่ ผีนา หรือ เช่นผีปูนา ซึ่งเป็นประเพณี และพิธีกรรมแสดงความเคารพและขอบคุณสิ่งศักดิ์ที่อำนวยความสะดวกและคุ้มครองให้การทำนาเสร็จสิ้นโดยดี และปลอบขวัญข้าวเพราะเชื่อว่าข้าวมีขวัญเหมือนคน อีกทั้งระยะนี้เป็นช่วงที่ประกอบประเพณีสู่ขวัญข้าวและประเพณีลงแขกด้วย

ระยะที่ 5 พิธีกรรมหลังการเก็บเกี่ยว อยู่ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม พิธีกรรมในช่วงนี้ประกอบด้วย พิธีกรรมเอาข้าวขึ้นลาน(แซนประคบเสรา) พิธีเสี่ยงทายหาพื้นที่ทำลาน(เจียะเลียน) พิธีกรรมเอาข้าวขึ้นยุ้ง(แซนเลียน)

ระยะที่ 6 พิธีกรรมการนำข้าวออกมารับริโภคหรือแปรรูปในครัวเรือน อยู่ในช่วงเดือน มีนาคม ซึ่งจะคาบเกี่ยวกับระยะที่ 5 พิธีกรรมในช่วงนี้ประกอบด้วย พิธีกรรมปฐมนิเทศเอาข้าวออกจากยุ้ง(แซนยุ้งเก็บเสรา) ซึ่งระยะนี้เป็นช่วงที่คนในชุมชนประกอบ ประเพณีสู่ขวัญข้าว มีการทำบุญข้าวเปลือก(ปุนพนมเสราและบุญกุ่มข้าวใหญ่) เทศน์มหาชาติ และทำบุญเบิกบ้าน(สวดมนต์เสรา) ประเพณีบุญข้าวจี ประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน เพื่อแสดงความขอบคุณบุญคุณข้าว และเฉลิมฉลองหลังเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว

ทั้งนี้ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวต่างๆ ดังที่กล่าวข้างต้น ในสถานการณ์ปัจจุบัน บางอย่างก็ได้สูญหายไป เช่น ประเพณีขอฝน ได้แก่ สวดมนต์ปลาค้อ(มือน แตริย ปะดัวะ) การไหว้ พระจันทร์(บังออก เปริยะแค) ประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน ประเพณีลงแขก ประเพณีโจร ประเพณีจัดระดับเศรษฐีฐานะ ประเพณีเรียนมนต์เรียกข้าว พิธีกรรมจับเดิมปุย(พิธีกรรมเสี่ยงทาย หาวนลงปักดำ หรือ ปักกกแขก) พิธีกรรมเกี่ยวข้าว(โจรยั่วดงย) พิธีกรรมเสี่ยงทายพื้นที่ทำลาน (เจริยะเลียน) รวมถึงการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ การละเล่นรำตรุษ การเล่นนางไซ การเข้าทรงนาง สุ่ม

บางอย่างก็มีการถือปฏิบัติอย่างหลวมๆเฉพาะกลุ่มคน เฉพาะชาติพันธุ์ เช่น ประเพณีเช่น พระภูมินา ได้แก่ เช่นผีตาแฮก พิธีเช่นผีไร่ ผีนา(แซนตาแฮก) ประเพณีบุญข้าวจี ประเพณีสู่ขวัญ ข้าว ได้แก่ พิธีบูชาข้าวที่เกี่ยวข้องเสร็จแล้ว(แซนปะดบเสรา) พิธีขอขอบคุณข้าวหลังจากเอาขึ้นยุ้ง(แซน เลียน) พิธีกรรมปฐมนิเทศเอาข้าวออกจากยุ้ง(แซนยุ้งเก็บเสรา) และบางอย่างยังคงมีการถือปฏิบัติ อยู่อย่างเหนียวแน่น เช่น ประเพณีขอฝน ได้แก่ เช่นปู่ตา(เลิงเนียะตา) ประเพณีเช่นพระภูมินา ได้แก่ พิธีกรรมแซนเปริยะภูมินา(เช่นผีป่วนา) ประเพณีสู่ขวัญข้าว ได้แก่ พิธีกรรมบูชาแม่โพสพ ประเพณีแสดงความเคารพนับถือผู้ใหญ่ ได้แก่ ประเพณีแซนโดนตา(วันสารท) ประเพณีตรุษ สงกรานต์ ประเพณีทำบุญข้าวเปลือก พิธีกรรมบูชาผีเผื่อนา

4.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อพิธีกรรม

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่และสูญหายไปของประเพณีพิธีกรรมข้าวทั้ง 3 หมู่บ้าน ปรากฏดังนี้

1) ปัจจัยที่ส่งผลให้มีการประกอบประเพณีและพิธีกรรมข้าว คือ การประกอบประเพณีและพิธีกรรมข้าว มีความเชื่อว่าเป็นพิธีกรรมที่นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์มาให้ แสดงถึงความเคารพและกตัญญูต่อธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ระหว่างคนกับผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถือได้ว่าเป็นการรักษาความหลากหลายและความสมดุลของธรรมชาติระหว่างคนกับระบบการ ผลิตและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของคนกับความเชื่อ รวมถึงความ เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถดูแลรักษาสุขภาพได้ และที่สำคัญเป็นการกระทำเพื่อเป็นการสืบทอด ประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ

2) ปัจจัยที่ส่งผลให้ประเพณีและพิธีกรรมข้าวสูญหาย คือ การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมที่อาศัยแรงงานคน และสัตว์เป็นหลัก เปลี่ยนเป็นใช้แรงงานเครื่อง

จักรกลทดแทน เกิดความสะดวกรวดเร็วในการผลิต การปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาจาก “นาดำ” เป็น “นาหว่าน” คำนิยมใหม่ ค่าใช้จ่ายในการระบบการผลิต รวมถึงค่าใช้จ่ายสิ่งของที่จะต้องหาซื้อ มาใช้ประกอบพิธีกรรมต้องลงทุนสูง ซึ่งไม่คุ้มค่า จึงทำให้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการ ประกอบพิธีกรรม หรือต้องข้ามขั้นตอนบางอย่างไป

4.1.4 แนวทางการฟื้นฟู

จากผลการศึกษาศึกษาวิจัยประเพณีพิธีกรรมข้าว ในพื้นที่ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ คณะวิจัยได้วิเคราะห์แนวทางและความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวในรอบการผลิต 1 ปี โดยอิงข้อมูลจากผลการศึกษาศึกษาวิจัยและสถานการณ์ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนเป้าหมายที่ศึกษา สรุปแนวทางที่น่าจะสามารถนำไปปฏิบัติการในชุมชนได้ดังนี้คือ

ทางชุมชนโดยเฉพาะผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการต้องให้ความสำคัญกับ ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน โดยเรียนรู้ัย ความหมาย หรือ กุศโลบายคำสอนต่างๆของบรรพบุรุษที่ได้แฝงไว้ในประเพณีพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ผู้นำชุมชน ต้องจัดเวทีพูดคุยทำความเข้าใจใน ชุมชน รวมทั้งต้องถอดความหมายที่แฝงในแต่ละประเพณีพิธี กรรมนั้นๆแล้วนำมาขยายผลให้คนในชุมชนได้รับทราบและได้เห็นความสำคัญของแต่ละประเพณี พิธีกรรม วิธีการอาจจะจัดเป็นเวทีเสวนาพูดคุยในชุมชน หรือจัดในรูปแบบปฐมนิเทศ เพื่อเป็น การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาต่างๆจากบรรพบุรุษไม่ให้สูญหายไป จะได้มีทายาทสืบต่อไป ในวันข้างหน้า ซึ่งจะได้รับรู้ความหมายของแต่ละประเพณีพิธีกรรมด้วย ทางคณะวิจัยคิดว่า ประเพณีพิธีกรรมแต่ละอันแต่ละอย่างคงจะได้รับการสืบสานต่อไปในวันข้างหน้า

ในเชิงรูปธรรมของงานประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว นั้น คณะวิจัยผู้ศึกษาเรื่องนี้ วิเคราะห์จากข้อมูล วิเคราะห์จากการได้พูดคุยกับผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการโดย เฉพาะผู้นำทางพิธีกรรมรวมทั้งพูดคุยกับพระสงฆ์ในชุมชนถึงแนวทางการฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรม พบว่ามีแนวทางฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรม ได้ 2 อย่างที่พอจะมีความเป็นไปได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน ของชุมชน คือ

1) ประเพณีโดนตาโดนยาย และพิธีกรรมบายเบ็น เนื่องจากเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ชาว จังหวัดสุรินทร์ให้ความสำคัญของครอบครัว เป็นประเพณีพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ แสดงความกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่ และสิ่งที่มีพระคุณ เช่น พระแม่โพสพ ผีตาแฮก หรือสิ่ง

ต่างๆที่คุ้มครองนา ที่มีผลต่อการบันดลให้ชาวเจริญองกงมให้ผลผลิตที่เพียงพอสามารถเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้ไม่เดือดร้อน

ในประเพณีพิธีกรรมนี้จะเป็นวันที่รวมญาติ รวมผู้คนให้มารวมกันในชุมชนไม่ว่าจะอยู่ต่างถิ่นหรือไกลแค่ไหนในประเพณีนี้จะต้องกลับมาบ้านให้ได้ ดังนั้นในชุมชนจะมีชีวิตชีวาขึ้นกว่าทุกวัน หรือทุกเดือนในรอบ 1 ปี เลยทีเดียว นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมต่างๆอีกมากมายตามรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละชาติพันธุ์ที่จะต้องทำในบุญประเพณีพิธีนี้ จึงถือได้ว่าเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ขาดไม่ได้และจะต้องได้รับการปฏิบัติในทุกๆปี อีกทั้งผู้คนในชุมชน หน่วยงานต่างๆ รวมทั้งองค์กรชุมชนให้ความสนใจที่จะสืบสานประเพณีนี้ต่อไป มีการร่วมมือร่วมใจทำกิจกรรมต่างๆในชุมชนมากมาย เช่นการจัดงานรื่นเริงในชุมชน การแสดงความรักความสามัคคีกันในระหว่างเครือญาติและมิตรสหาย ก่อให้เกิดความผูกพันความรักสามัคคีกันขึ้นในชุมชนได้อย่างดี และที่สำคัญคือ ในช่วงของประเพณีพิธีกรรมโดนตาโดนยาย และพิธีกรรมบายเบ็น ซึ่งอยู่ในช่วงของเดือนสิบ เป็นช่วงที่ชาวในนากำลังตั้งท้อง จึงเป็นช่วงที่ชาวนาให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับข้าวมากเป็นพิเศษ จะคอยประคบประหงมเป็นอย่างดี ดังนั้นทางคณะวิจัยจึงสรุปร่วมกันว่าการฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมโดนตาโดนยายและพิธีกรรมบายเบ็นน่าที่จะฟื้นฟูได้

2) ประเพณีพิธีกรรมปรงเฮาะ เบรียะแค ทางคณะวิจัยสรุปร่วมกันว่าน่าจะฟื้นฟูให้กลับมาและสืบต่อในชุมชนได้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันชุมชนเป้าหมายที่ศึกษาจะได้ละทิ้งประเพณีพิธีกรรมนี้ไปแล้วประมาณ 10 ปีขึ้นไป สาเหตุที่ทางคณะวิจัยคิดว่าน่าจะฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมได้นั้นเนื่องจากเป็นประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชาวนา เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ในวิถีชีวิตเกษตรกรรม เนื่องจากว่าประเพณีพิธีกรรมปรงเฮาะ เบรียะแค เป็นประเพณีพิธีกรรมที่ พยากรณ์ดิน ฟ้า อากาศ ของการทำนาในปีถัดไป ซึ่งถ้าชาวนารู้คำพยากรณ์เกี่ยวกับดิน ฟ้า อากาศ ว่าในปีถัดไปฝนฟ้าจะตกในปริมาณมากหรือน้อย ถ้าคำพยากรณ์นั้นพยากรณ์ว่าในปีถัดไปฝนฟ้าจะมีปริมาณมากหรือมีปริมาณที่เพียงพอต่อการทำนาในปีถัดไป ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตของชาวนาในชุมชนดำเนินไปอย่างมีความสุข ไม่เร่งรีบ ถือว่าเป็นจิตวิทยาอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีข้อมูลสนับสนุนว่าประเพณีพิธีกรรมนี้น่าจะฟื้นฟูกลับคืนมาได้อีกครั้งคือ เรื่องของผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำทางพิธีกรรม ผู้นำทางการเช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำที่เป็นพระสงฆ์ในชุมชน ดังคำกล่าวของนางบรรจง คงยิ่งหาญ บ้านจารย์ กล่าวว่า “ ถ้าพระสงฆ์ พ่อแม่คหายุค ผู้ใหญ่บ้าน พาชาวบ้านทำนะ มีหรือชาวบ้านเขาจะไม่ทำ ตอนนีที่เขาไม่ทำเพราะไม่มีผู้นำพาทำ” นั่นก็แสดงให้เห็นว่า ถ้ามีผู้นำที่เล็งเห็นความสำคัญของประเพณีพิธีกรรมปรงเฮาะ เบรียะแค คิดริเริ่มพาชาวบ้านในชุมชนทำ ชุมชนก็พร้อมที่จะร่วมมือและร่วมสืบสานประเพณีพิธีกรรมนี้

สืบไป นอกจากนี้ประเพณีพิธีกรรมนี้ต้องไปทำพิธีกรรมที่วัดในช่วงกลางคืน ซึ่งเป็นช่วงที่ชุมชนว่าง
เว้นจากภารกิจในชีวิตประจำวัน จึงสามารถปลีกเวลามาร่วมประเพณีพิธีกรรมนี้ได้อย่างเต็มที่

4.2. ข้อค้นพบจากการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยประเพณีพิธีกรรมข้าวในชุมชนที่มีบริบทผสมผสานระหว่างชาติพันธุ์
ลาว เขมร และกวย ในพื้นที่ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์นั้น คณะศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูล
ผ่านปรากฏการณ์ใน 3 มิติด้วยกัน กล่าวคือ

4.2.1 มิติด้านสังคมวัฒนธรรมของประเพณีพิธีกรรมข้าวในชุมชนผสมผสาน ระหว่างลาว เขมร และกวย

จากการศึกษาวิจัย จะเห็นได้ว่า ประเพณีและพิธีกรรมข้าวใน 3 หมู่บ้าน ซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ คือ ความหลากหลายของภาษาพูด ได้แก่ ภาษาเขมร ลาว และกวย ซึ่งแต่ละกลุ่มคนมีที่มาในการเข้ามาอยู่เป็นชุมชนแตกต่างกันออกไป เช่น เข้ามาอยู่เพื่อหลบภัยสงครามช่วงเขมรแดง อพยพหนีโรคระบาด อพยพเพื่อแสวงหาที่ดินทำกิน เนื่องจากหมู่บ้านเดิมที่ดินคับแคบ ไม่มีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ ทำการเกษตร โดยกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่กลุ่มแรกๆส่วนใหญ่เป็นคนใน จ.สุรินทร์ และบางส่วนมาจาก จ.อุบลราชธานี จ.ร้อยเอ็ด จ.บุรีรัมย์ และ จ.ศรีสะเกษ และมีบางส่วนเข้ามาเนื่องจากเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีป่าทึบ มีสัตว์ป่าหลากหลาย แหล่งน้ำสมบูรณ์ นั่นคือ บริเวณเขาแหลม เป็นเหตุผลหลัก การเข้ามาอาศัยเมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งจึงรวมกันเป็นชุมชน ที่ยังคงสภาพความหลากหลายของวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆกันออกไป แต่ทั้งนี้วิถีชีวิต การอยู่หากินนั้นมีความคล้ายคลึงกันจนแยกไม่ออก เนื่องจากคนส่วนใหญ่มาจากชุมชนชนบทและมีพื้นฐานเป็นเกษตรกรด้วยกันทั้งหมด การตั้งถิ่นฐานและชื่อหมู่บ้านจะตั้งตามลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อม เช่น ดันไม้ใหญ่ แหล่งน้ำ สภาพพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ งามพิศ สัตย์สงวน เขียนไว้ว่า เมื่อวัฒนธรรมที่ต่างกัน 2 วัฒนธรรมมาติดต่อกันไปเรื่อยๆในที่สุดจะมีผลกระทบ ทำให้แบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมหนึ่ง หรือทั้งสองวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งคือการผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อกันระหว่างวัฒนธรรม มันเป็นผลมาจากการที่ปัจเจกชนหรือกลุ่มคนกลุ่มต่างๆแทนที่วัฒนธรรมของตนเองโดยวัฒนธรรมอื่นๆ โดยทั่วไปการผสมผสานทางวัฒนธรรมจะแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ต่างๆกระบวนการดังกล่าวจะเกิดขึ้นในระดับวัฒนธรรมย่อยด้วย ในอนาคตอัตราการผสมผสานทางวัฒนธรรมของ

ชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆในสังคมไทยคงจะเร็วยิ่งขึ้น(งามพิศ สัตย์สงวน.วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง: ทุนวิจัยรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย;พิมพ์ครั้งที่ 1 ปี 2545;หน้า 16)

เมื่อรัฐเข้ามาจัดการเพื่อสร้างระบบการปกครองให้เป็นหนึ่งเดียว โดยประกาศให้มีการจัดสรรที่ทำกินและจัดตั้งหมู่บ้านเขตชายแดนขึ้น อีกทั้งพื้นที่ที่ติดเขตชายแดนมีภาวะล่อแหลม เช่น ภัยสงคราม ใจผู้ร้ายซุกชุมทั้งใจภายในประเทศและใจจากประเทศกัมพูชา เพื่อเป็นการป้องกัน และเพื่อให้ชุมชนดูแลกันเองมากขึ้น ชุมชนจึงมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม เพื่อให้มีความสอดคล้องกับภาวะการณที่เป็นอยู่ขณะนั้นๆมากขึ้น อีกทั้งกลุ่มที่เป็นกลุ่มคนเล็กๆ เช่น ลาว และกวย จึงปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของตนเองไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิมและมีจำนวนประชากรมากกว่า นั่นคือ กลุ่มเขมร ทั้งนี้จะสังเกตเห็นว่า ประเพณีพิธีกรรมข้าวของแต่ละชาติพันธุ์ไม่ได้ละเลยไปทั้งหมดแต่ยังคงถือปฏิบัติในลักษณะเป็นกลุ่มคน เช่น คุ่มลาว หรือ หมู่บ้านที่มีลาวจำนวนมากกว่า จะยังถือปฏิบัติตามประเพณีของตนอยู่ ส่วนกลุ่มกวยนั้นจะยึดถือตามชาติพันธุ์เขมรเป็นส่วนมาก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีความสอดคล้องกับงานเขียนของ ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กล่าวว่า สำหรับข้อเท็จจริงที่ว่า การดำรงอยู่ของสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์นั้น เป็นผลมาจากคนหรือเจ้าของวัฒนธรรมต้องสัมพันธ์ ต้องต่อสู้ และต้องปรับตัวทั้งต่อคนด้วยกันเองและธรรมชาติแวดล้อม(ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน.บุญข้าว ประดับดินและบุญข้าวสาก พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ในบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของอีสาน.2534:หน้า 47)

สิ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นหนึ่งวัฒนธรรม แต่หลากหลายทางชาติพันธุ์ นั่นคือประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า “ข้าว” เป็นบ่อเกิดของธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ เนื่องจากคนในชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา เป็นหลัก ประเพณีและพิธีกรรมข้าว จึงมีบทบาทที่สำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมของทั้ง 3 ชุมชน จากสังคมเกษตรกรรมที่ยึด “ข้าว” เป็นปัจจัยหลักในการเลี้ยงชีพ รวมถึงสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ประเพณีและพิธีกรรมข้าวจึงมีความสำคัญ และถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง นั่นคือ ประเพณีและพิธีกรรมข้าว จะมีการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ ตามขั้นตอนการทำนา และหมุนเวียนอยู่อย่างเป็นวัฏจักร จนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์ ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับงานเขียนของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ ระบบความสัมพันธ์ของคนกับคนและคนกับธรรมชาติ มนุษย์ต้องสัมพันธ์กับคนอื่นและสิ่งอื่น เพราะฉะนั้นนอกจากการจัดความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วย

กันแล้ว มนุษย์ยังมีสิ่งแวดล้อมอื่นๆที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วยกัน(นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอิสาน.2534:หน้า 47) การถือปฏิบัติเหล่านี้มีเป้าหมายที่สำคัญ คือ เป็นการแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ระหว่างคนกับผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะนำความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารมาให้ ช่วยดูแลรักษาสุขภาพได้ และเป็นการสืบทอดประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ซึ่งจะเห็นได้ว่าชุมชนทั้ง ลาว เขมร และกวยใน 3 พื้นที่ให้ความสำคัญกับระบบความคิด ความเชื่อ เรื่องของผี จิตวิญญาณ พิธีกรรมจากความเชื่อที่เล่าต่อกันมา ประกอบช่วงเวลาในการประกอบประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแซนโดนตา ต้องเลือกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 และแรม 15 เดือน 10 พิธีเซ่นผีปู่ตา ต้องเลือกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และ ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงถึงการตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ บุญคุณธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ประเพณีสู่ขวัญข้าว มีพิธีกรรมสู่ขวัญข้าว(หาปะลิ่งเสรา) พิธีเซ่นยั้ง และเซ่นไหว้แม่โพสพ เป็นต้น เป็นการสะท้อนให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ผี หรือ จิตวิญญาณ และคนกับคน เห็นได้จากอาหารที่เลี้ยงผี กับอาหารคนมีลักษณะเหมือนกัน เพราะเชื่อกันว่าผีมีพฤติกรรมเหมือนกันกับคน หรือมีพฤติกรรมการกินเหมือนกันที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการแสดงให้เห็นความเคารพ ความใส่ใจระหว่างเครือญาติทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และตายไปแล้ว จากการเรียกชื่อผี ปู่ ตา ย่า และผีไร้ญาติอื่นๆ แสดงให้เห็นถึงการจับบทบาทสถานะ ที่สำคัญทางสังคม ทางครอบครัว และปฏิบัติต่อกันอย่างนอบน้อม สอดคล้องกับงานเขียนของ ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอิสาน กล่าวว่า แม้ว่าในระดับโครงสร้างสังคมหรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านกับผีบรรพบุรุษนั้น จะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แต่เมื่อเราทำความเข้าใจในระดับโลกทัศน์ ชาวบ้านจะมีการแบ่งแยกระหว่างโลกของคนกับโลกของผีอย่างชัดเจน (ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอิสาน.อ้างแล้ว : หน้า 52)

ความเชื่อในประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือจัดระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน รวมถึงการแบ่งปันกัน การไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบกัน การใส่ใจในความทุกข์ ความสุขของคนที่ได้สัมพันธ์กันและอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

พิธีกรรมขั้นตอนต่างๆในการปลูกข้าว เป็นเสมือนเครื่องมือหนึ่งที่สร้างความมั่นใจให้ชุมชนที่มีอาชีพปลูกข้าว เนื่องจากภาวะการณ์บางอย่างไม่สามารถควบคุมได้ เช่น เรื่องของดิน ฟ้าอากาศ ความสมบูรณ์ของข้าว ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นเสมือนกลไกสร้างความเชื่อมั่น โดยมีหลักคำสอนและพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องในขั้นตอนของประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้กับคนในชุมชนได้อย่างมาก สอดคล้องกับงานเขียนของห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอิสาน กล่าวว่า แม้ชาวนาอิสานจะยากจนกว่าชาว นาภาค

อื่นๆของประเทศ อีกทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำฝน และปัจจัยทางธรรมชาติอื่นๆก็ดียิ่งกว่า ชาวนาอีสานก็มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าช่วยในการทำงาน เช่น ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาปราบศัตรูพืช รถไถนา รถนวดข้าว ฯลฯ แต่ความหวาดกลัวที่ว่า ปีนี้น้ำฟ้าอาจทิ้งช่วง น้ำอาจจะท่วม ข้าวอาจจะไม่ให้ผลที่สมบูรณ์พอเพียงกับการบริโภคในแต่ละปี หรือขายเพื่อเป็นรายได้ของครอบครัว ทำให้ชาวบ้านต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อลดความหวาดกลัวและความไม่แน่ใจดังกล่าว(ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน.อ้างแล้ว : หน้า 55)

4.2.2 มิติด้านเศรษฐกิจของประเพณีพิธีกรรมข้าวในชุมชนผสมผสานระหว่างลาว เขมร และกวย

จากการศึกษาวิจัย ถึงขั้นตอนและพิธีกรรมต่างๆเกี่ยวกับข้าว จะเห็นได้ว่า ข้าวนอกจากเป็นปัจจัยหลักในการหล่อเลี้ยงชีวิตและแสดงถึงความเป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนทั้ง 3 ชาติพันธุ์แล้ว ข้าวเป็นยังบ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนและของสังคมหมู่บ้านโดยรวมอีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าสมัยก่อนมีการใช้ข้าวเป็นเครื่องวัดความมีฐานะของในสังคม เช่น ประเพณีจัดระดับเศรษฐกิจฐานะ ประเพณีแลกข้าว ประเพณีกู้ข้าวเปลือกเหล่านี้เป็นต้น อีกทั้งส่วนของขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีแซนโดนตา(วันสารท) นอกจากข้าวแล้วยังมีเงินเป็นองค์ประกอบ ซึ่งเป็นเครื่องหมายชี้ให้เห็นว่า ในโลกของคนและโลกของผีนั้นไม่แตกต่างกัน เพียงแต่ต่างกันที่สถานที่และเวลาเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นการแบ่งปันรายได้ทางเศรษฐกิจให้มีสถานะเท่าเทียมกันระหว่างคนกับผีบรรพบุรุษอีกด้วย

ในปัจจุบันคนในชุมชนมีการจัดสรรข้าวออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนหนึ่งไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่สองขาย เพื่อใช้เป็นทุนการศึกษาลูก ชื่อเครื่องอำนวยความสะดวกในบ้าน เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า รถไถนา จ่ายค่าต้นทุนในการทำงาน ค่ารักษาพยาบาลยามฉุกเฉิน ใช้นี้ เป็นต้น ส่วนที่สาม สำหรับเป็นทุนทางสังคม เช่น ไว้ทำบุญในประเพณีทำบุญข้าวเปลือก ไว้สำหรับระดมทุนเพื่อขายหารายได้สร้างวัด สร้างโบสถ์ เอาเข้าธนาคารข้าวในหมู่บ้าน หรือในบางครอบครัวที่ได้ข้าวจำนวนมากจะแบ่งส่วนหนึ่งเพื่อให้คนยากจนในหมู่บ้านได้กู้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า "ข้าว" เป็นรากฐานสำคัญทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน 3 ชาติพันธุ์ ดังนั้นขั้นตอนต่างๆในการปลูกข้าวจึงมีประเพณีและพิธีกรรมต่างๆขึ้นมา เพื่ออำนวยความสะดวกสมบูรณ์ให้กับข้าวที่ทำการปลูกและสร้างความมั่นใจให้กับคนทำนาด้วย โดยใช้กลไกทางศาสนาเป็นสื่อกลาง อีกทั้งในแต่ละประเพณีและพิธีกรรมข้าว บ่งบอกให้เห็นถึงการแบ่งปันกัน เช่น แซนโดนตา มี

การทะเลาะจาดโดนตา เช่นมีปู้ตา มีข้าว กำกับที่เหลื่อ จะทำการแจกจ่ายให้คนในชุมชนได้บริโภคกันอย่างทั่วถึง สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อภาวะทางจิตใจของคนในชุมชน และยังแสดงให้เห็นว่าในแต่ละปีหมู่บ้านหรือชุมชน มีความอุดมสมบูรณ์หรืออยู่ในสถานะข้าวยากมากแพ่งหรือไม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอิสาน เขียนไว้ว่า ในทางมานุษยวิทยา เศรษฐกิจนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่อมว่าด้วยการผลิต การบริโภค และการแจกจ่ายหรือกระจายผลผลิต ดังนั้น ชาวบ้านอิสานก็อาศัยเงื่อนไขของพิธีกรรมนั่นเอง เป็นกลไกในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังกล่าวนั้นคือทรัพยากรที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ทั้งที่ชาวบ้านผลิตขึ้นมาและที่เก็บเกี่ยวมาจากป่า จากลำห้วย จะถูกกระจายและบริโภคภายใต้เงื่อนไขของพิธีกรรมทางศาสนา ความพิเศษของกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวก็อยู่ตรงที่ ชาวบ้านแม้จะติดอยู่กับหลักกำไร ชาตุนบ้าง แต่ก็ไม่ได้คิดว่าการนำอาหารมาใส่บาตร หรือนำห่อข้าวไปวางไว้ตามพื้นดิน เพื่อให้ผีที่มองไม่เห็นมากิน หรือเพื่อให้เด็ก ๆ มาแย่งกันนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องให้ผลตอบแทนเป็นกอบเป็นกำ พวกเขาหวังอยู่บ้างก็ถึงความมั่นใจ ความพึงพอใจที่ได้ทำบุญ ในอีกความหมายหนึ่งก็คือ ผลตอบแทนที่ได้รับตรงที่ ช่วยเพิ่มความมั่นใจขึ้นมาอีก ผลผลิตข้าวในปีที่จะถึงคงไม่สร้างความผิดหวังให้กับพวกเขา มากจนเกินไปเพราะการกระทำของเขา เป็นการสร้างความพอใจให้กับสิ่งสมมติที่พวกเขาคิดว่า เป็นผู้กุมความอุดมสมบูรณ์ของข้าวไว้(ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอิสาน.อ้างแล้ว:หน้า 58)

4.2.3 มิติด้านนิเวศวิทยาของประเพณีพิธีกรรมข้าวในชุมชนผสมผสานระหว่างลาว เขมร และกวย

การทำนาของชุมชนใน 3 พื้นที่นั้น อาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล เป็นหลักในการปลูกข้าว ตั้งแต่เริ่มไถ หว่าน ปักดำ ดูแล บำรุง และเก็บเกี่ยวทุกขั้นตอนอาศัยธรรมชาติเป็นตัวช่วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนของประเพณีและพิธีกรรมข้าวที่เกิดขึ้นแต่ละช่วงเวลานั้น สัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยา คือ สภาพดิน ฟ้า อากาศ น้ำฝน ตามฤดูกาลนั้นๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังสัมพันธ์ถึงวงจรชีวิตของข้าวอีกด้วย กล่าวคือ การประกอบประเพณีและพิธีกรรมข้าวแต่ละปี จะเริ่มจากการขอฝนและการละเล่นตรุษสงกรานต์ซึ่งอยู่ระหว่างเดือน 5 เป็นช่วงฤดูร้อน เป็นช่วงที่การเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นไปแล้ว เมื่อถึงฤดูฝน ก็จะประกอบประเพณีและพิธีกรรมแรกนาขวัญ และเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ และข้าวที่จะทำการหว่าน ซึ่งอยู่ระหว่างเดือน 6-8 เมื่อถึงช่วงต้องดูแลรักษาและบำรุงข้าว จะมีประเพณีแซนโดนตา และบูชาแม่โพสพ บุญข้าวประดับดิน ซึ่งอยู่ในช่วงข้าวตั้งท้อง กระทั่งจะทำการเก็บเกี่ยวในช่วงฤดูหนาว ระหว่างเดือน 11-3 ก็จะมีประเพณีทำบุญข้าวเปลือก ทำบุญเบิกบ้าน(สวดมนต์เสาระ) เพื่อเฉลิมฉลองหลังเสร็จสิ้นการทำนาและฉลองผลผลิตข้าวในปี

นั้นๆ ซึ่งแต่ละประเพณี แต่ละพิธีกรรมนั้น แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ ที่ยังยึดถือธรรมชาติเป็นสำคัญและมีระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งพบวกเขาไม่สามารถควบคุมได้ การปฏิบัติดังกล่าวจึงเกิดขึ้นเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับข้าวที่ทำการเพาะปลูกในแต่ละปี ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน เขียนไว้ว่า ชาวบ้านอีสานจะนำข้าวปลา อาหารต่างๆ มาทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผีบรรพบุรุษ ผีไร่ญาติและผีตาแฮก ในเดือน 9 และเดือน 10 ความสำคัญของปรากฏการณ์ตรงนี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยาของหมู่บ้านอีสานในแง่ที่ว่า ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงกลางและปลายฤดูฝน ต้นข้าวกำลังเขียว ตั้งท้อง ออกรวง น้ำในนาและตามแหล่งน้ำในหมู่บ้านก็เต็มตลิ่ง ปลาและสัตว์น้ำที่เป็นแหล่งอาหารก็ขยายพันธุ์เพิ่มจำนวนอย่างอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้พืชผัก ผลไม้ เช่น หน่อไม้ น้อยหน่า กล้วย ฯลฯ ซึ่งเป็นผักและผลไม้ประจำฤดูฝนก็มีให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นอาหารอย่างเพียงพอ ผิดกับฤดูอื่นๆ...ระบบนิเวศที่เอื้ออำนวยเหล่านี้เองที่ทำให้พิธีกรรมทางศาสนาของชาวบ้านเกิดขึ้น...ความจริงแล้วพัฒนาการของชีวิตข้าวจากคำพูดของชาวบ้านก็คือ พัฒนาการของชีวิตมนุษย์(ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน อ้างแล้ว: หน้า 58-59)

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าประเพณีพิธีกรรมข้าวในชุมชนผสมผสานระหว่างชาติพันธุ์ลาว เขมร และกวย นั้นมีความสัมพันธ์อย่างแน่นเหนียวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศวิทยาของชุมชน สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำรงอยู่ของชุมชนวัฒนธรรมเกษตร การถือปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของ “ข้าว” ที่มีอิทธิพลต่อการอยู่หากินของคนในชุมชน สร้างระบบคุณค่าของสังคม สร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การแบ่งปัน เกื้อกูล และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ รศ.วิมล คำศรี เขียนไว้ว่า ภูมิปัญญาาระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมข้าวมีพลังอำนาจสำคัญยิ่งในการเพิ่มพลังการผลิต และการสร้างสรรค์ระบบคุณค่าของสังคม สร้างคน สอนคน ให้มีคุณธรรมจริยธรรม ตามบริบทของชุมชนไปพร้อมๆ กัน(รศ.วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว.วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา:โครงการสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา ตามโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สาคสสังคมศาสตร์ พ.ศ.2540;หน้า 213) เหล่านี้ก็จะยังคงดำรงอยู่อย่างเป็นวัฏจักรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม และกระแสการรุกเข้ามาของระบบบริโภคนิยม แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า จะทำลายความเชื่อไปทั้งหมด ชุมชนเกษตรยังคงรักษาประเพณีและพิธีกรรมอันดีงามไว้ แต่อาจจะปรับเปลี่ยนไปบ้างตามสถานการณ์กระแสสังคมใหม่ที่เข้ามากระทำกับความคิด ความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการคงอยู่และสูญหายไปของประเพณีพิธีกรรมข้าว ไม่ว่าจะเป็น การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากแรงงานคนและสัตว์เป็นเครื่องจักรกลทดแทน การปรับเปลี่ยนวิถีปลูกข้าวจาก “นา

ดำ" เป็น "นาห่วน" คำนิยมใหม่ ภาวะทางเศรษฐกิจในต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ซึ่งสภาวะการณ์เหล่านี้เป็นตัวแปรสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงในการพัฒนาและฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมข้าวในชุมชนวัฒนธรรมเกษตรที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ให้คงอยู่และสร้างพลังทางชุมชนอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นๆ

4.3. บทเรียนที่ได้จากการศึกษาของนักวิจัย

4.1 ข้อมูลงานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าว โดยมีระยะเวลาเป็นตัวกำกับงานบุญประเพณี พิธีกรรมดังกล่าว รวมทั้งส่วนใหญ่คนที่กำหนดวันต่าง ๆ นั้นจะเป็นมัคทายกของชุมชน ทำให้ทีมงานขาดการรับรู้ว่าจะมีงานนั้นๆ จัดขึ้นในชุมชนช่วงไหน อย่างไร ส่งผลให้ทีมงานขาดการเข้าไปมีส่วนร่วมสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลในสถานการณ์จริง

4.2 งานบุญประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าว นั้น ในสถานการณ์ปัจจุบันชุมชนไม่ได้จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยส่วนใหญ่จะถือปฏิบัติเฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้น ทำให้การเก็บข้อมูลไม่สอดคล้องกับแผนงานโครงการที่วางไว้

4.4 ปัญหาและอุปสรรคในการศึกษาวิจัย

4.4.1 การศึกษาวิจัยประเพณีพิธีกรรมข้าวในชุมชนที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ จะเพิ่มความยากต่อการทำการวิจัยค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของภาษาพูด ซึ่งส่วนใหญ่ต้องสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ซึ่งใช้ภาษาเขมรเป็นหลัก ทำให้ผู้วิจัยมีปัญหาในการสื่อสารและสอบถามข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายที่ทำการสัมภาษณ์

4.4.2 ทีมวิจัยชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นแกนนำกลุ่มสตรีในชุมชน ซึ่งสถานะดังกล่าวมีทั้งข้อดีและข้อเสีย คือ ในแง่ข้อดี ทีมงานมีศักยภาพในการทำวิจัยร่วมกันและเป็นเวทีเรียนรู้งานวิจัยร่วมทั้งชุมชน แต่ในแง่ข้อเสีย การเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ข้อมูล การบันทึกข้อมูล ในภาคสนาม ยังมีปัญหาและอุปสรรคพอสมควร ทำให้ต้องแก้ไขข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมได้เพิ่มเติมค่อนข้างมาก รวมถึงทีมงานที่เป็นแกนนำต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานราชการและต้องบริการประชาชน ส่งผลต่อการดำเนินงานโครงการไม่เป็นไปตามเป้าหมายและเงื่อนไขระยะเวลาที่กำหนดไว้

4.4.3 ช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมกับชาวบ้าน ทีมงานวิจัยขาดการวางแผนการทำงานให้เหมาะสมกับระยะเวลาการทำงาน of ชาวบ้าน กลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลจึงไม่ให้ความสำคัญกับการให้ข้อมูล ซึ่งเป็นอุปสรรคค่อนข้างมาก

4.4.4 จากการที่ทีมงานวิจัยส่วนมากไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าโครงการ ทีมทำงานที่เป็นแกนนำของชุมชน ทำให้มีมีเงื่อนไขและภารกิจทั้งงานจากหน่วยงานราชการที่เข้ามาประสานงาน งานที่ต้องบริการกับชาวบ้านในชุมชนทำให้ส่งผลต่อการดำเนินงานของโครงการที่ไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายและเงื่อนไขระยะเวลาตามที่ได้กำหนดไว้

4.4.5 ข้อมูลงานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวทีมงานได้บทเรียนว่าการที่มีระยะเวลาเป็นตัวกำกับงานบุญ ประเพณี พิธีกรรมดังกล่าวรวมทั้งส่วนใหญ่คนที่กำหนดวันต่าง ๆ นั้นจะเป็นมัคทายกของชุมชน เป็นผู้กำหนด ทำให้ทีมงานขาดการรับรู้ว่าจะมีงานนั้นๆ จัดขึ้นในชุมชนส่งผลให้ทีมงานพลาดที่เข้าไปสังเกตการเก็บข้อมูลในสถานการณ์จริง ซึ่งส่งผลต่องานวิจัยของโครงการค่อนข้างมาก

4.4.6 งานบุญ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว นั้น ในบางปีชุมชนก็ไม่ได้จัดขึ้นหรือจัดขึ้นเฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้นทำให้ทีมงานวิจัยพลาดในการเก็บข้อมูลตามที่ได้วางไว้ในโครงการ

4.5. ข้อเสนอแนะ

4.5.1 ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

- 1). ประเพณี พิธีกรรมข้าว ในชุมชนที่ทำการศึกษามีความเชื่อและพิธีกรรมที่หลากหลายจนไม่สามารถเจาะรายละเอียดได้ทั้งหมด และยากต่อการนำมาสังเคราะห์ข้อมูล ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปควรเลือกทำการศึกษาในประเด็นที่เฉพาะลงไป เพื่อให้ได้ข้อมูล รายละเอียดที่ชัดเจน และง่ายต่อการสังเคราะห์ข้อมูลเทียบเคียงอย่างเป็นจริงที่สุด
- 2) ประเพณี พิธีกรรมข้าว ในชุมชนที่ทำการศึกษา พบว่ามีความสำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนผสมผสานทั้ง 3 ชาติพันธุ์ ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปควร

กำหนดทิศทางการพัฒนาให้เป็นเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างพลังในชุมชนให้เกิดขึ้นจริง โดยใช้ฐานข้อมูลงานวิจัยดังกล่าวนี้เป็นตัวขับเคลื่อนในทางปฏิบัติการต่อไป

4.5.2 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

การวิจัยประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว ตำบลโคกตะเคียนในครั้งนี้เพื่อต้องการที่จะนำเอาประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวที่มีพลังในการประสานความร่วมมือ ประสานความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนเพื่อตอบโจทย์เรื่องเศรษฐกิจในครัวเรือนที่ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการทำนาที่มีต้นทุนที่สูงไม่คุ้มค่ากับการทำการผลิต ซึ่งเป็นเป้าหมายการพัฒนาที่ทางทีมวิจัยได้ตั้งไว้ในอุดมคติ ซึ่งจากผลการวิจัย ทีมวิจัยมีข้อเสนอต่อเชิงนโยบายดังนี้

1) การวิจัยเรื่องประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวแต่เพียงเรื่องเดียวโดยปัจเจกยังไม่สามารถที่จะนำเอาผลการวิจัยไปใช้ในการสร้างพลังของชุมชนได้ ต้องทำคู่ขนานไปกับเรื่องต่างๆ เช่นเรื่องเศรษฐกิจชุมชน รายรับ - รายจ่ายในชุมชน ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง เกษตรทางเลือก ฯลฯ ถึงจะมองเห็นความสัมพันธ์ของการใช้วัฒนธรรมชุมชนในการแก้ปัญหาต่างๆของชุมชน เช่นด้านต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น การสร้างพลังในชุมชน เป็นต้น

2) หน่วยงานภาครัฐ องค์การบริหารส่วนตำบลที่มีกำลังคน และกำลังเงินเพียงพอที่จะต่อยอดจากงานวิจัยชิ้นนี้ในการทำวิจัยต่อให้เสร็จสมบูรณ์หรือนำผลการวิจัยชิ้นนี้ไปปรับใช้ในการวางแผนการพัฒนาในชุมชนโดยยึดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน น่าจะช่วยแก้ปัญหาต่างๆในชุมชนได้

3) สถาบันการศึกษาในชุมชนน่าจะทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้ผู้รู้ในชุมชนมาถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆในการทำนาให้กับลูกหลานในชุมชนเพื่อเป็นการสืบทอดในสิ่งที่ดั้งเดิมให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

มงกุฎ แก่นเดียว : สืบสานตำนานข้าว ; เอกสารเผยแพร่(อัดสำเนา);มปป.

สัมฤทธิ์ สหนาฟู : รวมผลงานชุดที่ 4 ปกิณกะ; เอกสารอัดสำเนา,2545

เยี่ยม ทองดี : ข้าววัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง,สำนักพิมพ์มติชน,2538

สุจิตต์ วงษ์เทศ : ข้าวปลาหมาเก้าหาง , สำนักพิมพ์มติชน,2546

งามพิศ สัตย์สงวน : วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย:การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง,จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2545

สุริยา สมุทรคุปต์และคณะ: บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก,มหาวิทยาลัยขอนแก่น,2534

หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน,2548

หนังสือพิมพ์ข่าวสดรายวัน,2548

พูลสมบัติ นามห้ำและคณะ: บทบาทสมาชิก อบต. ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของ องค์การบริหารส่วนตำบลโคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์,(เอกสารอัดสำเนา);มปป.

ภักดิ์ ชันธิชัย : บทบาทสตรีในการพัฒนา ครัวศึกษา:สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกตะเคียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม(ภาคนิพนธ์),2544.

ภาคผนวก

แบบสอบถามชาวบ้าน โครงการวิจัยประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว : เน้นการศึกษาประเพณี
พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการรวมกลุ่มระดับชุมชนในพื้นที่ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์

ชื่อผู้ถูกสัมภาษณ์ นางสาว... ประเด็นสัมภาษณ์คือ.....
วันเวลาที่บันทึกข้อมูล 14 ก.ค. 2549 18.00 ชื่อผู้สัมภาษณ์ นาง อ.บุญ กิตติ

1. ข้อมูลทั่วไป

- 1.1 ผู้ให้ข้อมูลชื่อ นางสาว... อายุ 44 ปี วันเดือนปีเกิด.....
- 1.2 ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 209 หมู่ที่ 23 บ้าน โคกตะเคียน ตำบล โคกตะเคียน อำเภอ กาบเชิง จังหวัด สุรินทร์
- 1.3 มีพี่น้องจำนวน 3 คน เป็นชาย 2 คน เป็นหญิง 1 คน ท่านเป็นคนใด.....
- 1.4 สถานภาพในปัจจุบัน () โสด () แต่งงานแล้ว มีบุตรจำนวน 3 คน ชาย 1 คน หญิง 2 คน
คู่สมรสชื่อ นางสาว... อายุ 44 ปี แต่งงานเมื่อปี พ.ศ. 2522 รวมระยะเวลาแต่งงาน 22 ปี
- 1.5 การศึกษา

- ท่านจบการศึกษาระดับใด ป.ว.ท. () ในระบบ จาก โรงเรียน... () นอกกระบบ จาก.....
- คู่สมรสจบการศึกษาระดับใด ป.ว.ท. () ในระบบ จาก..... () นอกกระบบ จาก ก.ว.ท. ๒๕๖๖
- บุตร จบการศึกษาระดับ ป.ว.ท. จาก โรงเรียน... จำนวน 1 คน
บุตร กำลังศึกษาอยู่ในระดับ ชั้น... สถาบัน วิทยาลัย... จำนวน 1 คน

1.6 สาธารณูปโภค / สาธารณประโยชน์

- () ไฟฟ้า () ประปา () บ่อบาดาล () วัด () โรงเรียน () สถานีอนามัย () อื่นๆ.....
- สมาชิกในครอบครัวของท่าน () มี ระบบประกันสุขภาพหรือสวัสดิการสุขภาพ จำนวน.....คน
() ไม่มี สวัสดิการใดๆ จำนวน.....คน
- สวัสดิการที่ใช้คือ () บัตร 30 บาท รักษาทุกโรค () บัตรทอง 30 บาท รักษาทุกโรค () บัตรผู้สูงอายุ
() บัตรประกันสังคม () จ่ายเอง () อื่นๆ ระบุ.....

1.7 ท่านได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพในชุมชนหรือไม่ อะไรบ้าง

- กลุ่มที่ 1 กลุ่ม... () เกษตร () อื่นๆ.....
ท่านมีบทบาทอย่างไรในกลุ่ม เป็น...

เพราะอะไรถึงเข้าร่วมกลุ่มอาชีพนี้.....

■ กลุ่มที่ 2.....

ท่านมีบทบาทอย่างไรในกลุ่ม.....

เพราะอะไรถึงเข้าร่วมกลุ่มอาชีพนี้.....

■ กลุ่มที่ 3.....

ท่านมีบทบาทอย่างไรในกลุ่ม.....

เพราะอะไรถึงเข้าร่วมกลุ่มอาชีพนี้.....

1.8 ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมบุญประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวหรือไม่อะไรบ้าง

.....ได้ร่วมทำบุญ ประเพณี ไชย่ม บ้าน.....

ท่านมีบทบาทอย่างไร..... ภรรยาช่วย

เพราะอะไรถึงเข้าร่วมกิจกรรมนั้น..... เพราะเป็นบุญ ประเพณี ทำบุญ ไชย่ม บ้าน.....

1.9 ในชุมชนของท่านมีทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบใดบ้าง

(๔) ป่าชุมชนชื่อ ป่าหนอง ต.ก. จ.ฉะ. เนื้อที่ ๕๐๐๐ ไร่ มีการจัดการอย่างไรบ้าง ป่าสงวน

(๕) แหล่งน้ำสาธารณะ จำนวน 2 แห่ง ชื่อหนองแก้ว เนื้อที่ 30 ไร่ มีการจัดการอย่างไรบ้าง ใช้จัดการเกษตร ปลูกข้าว

(...) ทำเลเลี้ยงสัตว์ จำนวน แห่ง ชื่อ เนื้อที่ ไร่ มีการจัดการอย่างไรบ้าง

(๔) ป่าช้าชื่อ ไร่หลวง เอื้อง เนื้อที่ 20 + 20 ไร่ มีการจัดการอย่างไรบ้าง ไร่หลวง เอื้อง

พื้นที่ชุ่มน้ำชื่อ.....เนื้อที่.....ไร่มีการจัดการอย่างไรบ้าง.....

โรงเรียนชื่อโรงเรียนวัดพระไวย.....เนื้อที่ 2.9.....ไร่มีการจัดการอย่างไรบ้าง.....ไว้เพื่อสวัสดิการวัด.....

วัด/สำนักสงฆ์ชื่อวัดพระไวย.....เนื้อที่ 2.6.....ไร่มีการจัดการอย่างไรบ้าง.....

ไว้เพื่อ.....ใช้ทำ.....สงฆ์.....

ในหมู่บ้านท่านมีที่ดินสวน กลุ่มชาติพันธุ์.....

ชมรม 30.....% ลาว 20.....% อื่นๆ ไท 20.....%

ข้อมูลทางเศรษฐกิจของครอบครัว

อาชีพหลัก.....ครัว.....

ท่านมีเครื่องอำนวยความสะดวกภายในบ้านอะไรบ้าง

รถยนต์.....คัน (✓) รถจักรยานยนต์.....คัน (✓) จักรยาน.....คัน (.....) โทรทัศน์.....เครื่อง

เย็น.....เครื่อง (✓) พัดลม.....เครื่อง (.....) เครื่องเล่นแผ่นเสียง/เทป.....เครื่อง (✓) เครื่องฉาย cd

.....เครื่อง (✓) คอมพิวเตอร์.....เครื่อง (.....) รถไถเดินตาม /รถไถ.....คัน (.....) อื่นๆ.....เครื่อง

ดินและการใช้ประโยชน์

ท่านมีที่ดินทั้งหมดกี่แปลงกี่ไร่

อยู่อาศัย.....แปลง.....ไร่.....ก็ไร่ คุณภาพดินเป็นอย่างไร.....

ประเภทเอกสารสิทธิ์ครอบครอง

.....แปลง.....ไร่.....ก็ไร่ คุณภาพดินเป็นอย่างไร.....

ประเภทเอกสารสิทธิ์ครอบครอง.....

ลักษณะของพื้นที่นาเป็นแบบไหน.....

อดีตท่านทำนาแบบไหน.....ปัจจุบันท่านทำนาแบบไหน.....

ท่านทำไมถึงเปลี่ยนวิธีทำ.....

ท่านใช้ข้าวพันธุ์อะไรบ้าง.....

พันธุ์ข้าวใช้เองหรือซื้อ.....ซื้อจากที่ไหน.....ใช้พันธุ์ข้าวไป.....กิโลกรัม

ตอนการทำนาท่านทำอย่างไรบ้าง.....

.....แล้ว.....

ท่านได้แซมมีไร่นา มีบรรพบุรุษก่อนท่านทำนาหรือไม่ อย่างไร.....

ข้อมูลภาวะหนี้สินของ ครอบครัวท่านแหล่ง เงินกู้	จำนวนเงินกู้	ปี พ.ศ.ที่เริ่ม เป็นหนี้	เหตุผลในการกู้ยืม	แหล่งเงินที่นำมา ชำระหนี้	หนี้สินที่ยังค้าง มาถึงปัจจุบัน
ธกส.	๕๖๐๐๐	๒๕๒๗	ใช้ค่าเช่าในครัวเรือน ใช้ชำระเกษตร	ทยอยชำระ รับจ้าง	๕๐๐๐๐
ธนาคารเพื่อการเกษตร					
ธนาคารพาณิชย์					
กลุ่มออมทรัพย์	๑๐๐๘	๒๕๓๗	ใช้เพื่อทุนบุตรโรงเรียน	รับจ้าง	๑๐๐๐
กองทุนของรัฐ	๑๑๐๐๐	๒๕๓๗	ใช้ชำระเกษตร	ทยอยชำระ	๑๑๐๐๐
พ่อค้า/นายทุน					
ญาติพี่น้อง					
เพื่อนบ้าน					
กองทุนขององค์กรชาว งาน					
กองทุนของรัฐ/อบต.					
อื่นๆระบุ.....					
.....					
.....					

2.5 ท่านเลือกผู้นำทางการเมืองในหมู่บ้านท่านด้วยวิธีการใด (สส. สจ. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ฯลฯ)

(.../...) เลือกเพราะผู้สมัครมีความสามารถ (.../...) เลือกเพราะเขามีเงิน/ของแจกช่วงหาเสียง (.../...) เลือกเพราะเป็นญาติ (.../...) เลือกเพราะโดนข่มขู่ให้เลือก (.../...) อื่นๆโปรดระบุ.....

2.6 ท่านคิดว่าผู้นำที่ท่านเลือกนั้น ช่วยชุมชนอะไรบ้าง และหวังความช่วยเหลือจากผู้นำทางการเมืองในด้านไหนบ้าง

ช่วยในเรื่องที่สังคมช่วย ทางของหมู่บ้าน

7 ท่านคิดว่า ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ในหมู่บ้านท่านได้รับการคัดเลือกเป็นผู้นำของหมู่บ้านเพราะเหตุผลใด

เพลง มัธยมสิบสอง..... พิศนาคะ น. ๒๕๖๓

2.8 ท่านคิดว่าในหมู่บ้านท่านนั้นตระกูลไหนที่มีญาติมากที่สุด? ในหมู่บ้าน เรียงตามลำดับ

- 1) ตระกูลที่ 1 คือ ตระกูล.....จ.ม.ไล่ต.
- 2) ตระกูลที่ 2 คืออ.ค.
- 3) ตระกูลที่ 3 คือ
- 4) ตระกูลที่ 4 คือ
- 5) ตระกูลที่ 5 คือ

2.9 ท่านคิดว่าปัญหาในหมู่บ้านท่านตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน คือเรื่องอะไรบ้าง

- ปัญหาในอดีตคือ.....ณ.พ.....ไฟทวี่แอนด์

- ปัญหาในปัจจุบันคือ..... ถนนในหมู่บ้านตามซอย

- ท่านคิดว่าปัญหาด้านประเพณีพิธีกรรมในอนาคตน่าจะมีปัญหาอะไรบ้าง

ข้าพเจ้าสัญญาแน่วแน่ว่าจะไม่ทำผิดซ้ำอีก ข้าพเจ้าขอโทษและสัญญาว่าจะปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้นต่อไป

รายงานสถานการณ์ชุมชนโคกตะเคียน

ข้อมูลบริบทชุมชน

1. ประวัติบ้านไทรงาม

บ้านไทรงามก่อตั้งเมื่อปี 2523 โดยมีกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกจำนวน 30 ครอบครัว อพยพมาจากบ้านโนนทอง ต.กาบเชิง อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ (ในช่วงนั้น) โดยมีนายจันทร์ ไค้สุพรรณ เป็นผู้นำกลุ่ม สำหรับเหตุผลที่ต้องอพยพจากบ้านโนนทองมาตั้งที่หมู่บ้านไทรงามนั้นเนื่องจากในช่วงปี 2523 ประเทศกัมพูชาเกิดความไม่สงบในประเทศ หรืออยู่ในช่วงเขมรแดง ได้ส่งผลกระทบต่อนุ่หมู่บ้านชายแดนแถบบริเวณนั้น ทุกวันจะได้ยินเสียงปืนหรือมีกระสุนยิงเข้าใส่หมู่บ้านบ่อยครั้งและมีโจรเขมรเข้ามาปล้นทรัพย์สินของราษฎรในหมู่บ้านเกือบทุกวัน ก่อปรกัในขณะนั้นรัฐบาลไทยก็ต้องการปราบปรามขบวนการคอมมิวนิสต์ตามแนวชายแดน จึงมีคำสั่งให้ชาวบ้านบ้านโนนทองอพยพออกจากหมู่บ้าน โดยจัดตั้งศูนย์อพยพชั่วคราวให้ที่บ้านโนนสวรรค์ ห่างจากบ้านโนนทองประมาณ 4 – 5 กิโลเมตร

เนื่องจากศูนย์อพยพที่ทางการจัดไว้ให้อยู่กันหลายร้อยครอบครัวทำให้ดูแลแออัด และการช่วยเหลือต่างๆต้องรอคอยจากส่วนราชการทั้งอาหารการกิน ไม่สามารถเข้าไปทำกินในพื้นที่เดิมได้ ทำให้นายจันทร์ ไค้สุพรรณและพรรคพวก 30 ครอบครัว ซักขวนกันออกมาจากศูนย์อพยพและหาที่อยู่อาศัยใหม่ จึงได้รวบรวมเงินกันซื้อที่ดินจากชาวบ้านโคกตะเคียน ด้วยเงินจำนวน 16,150 บาท อยู่รวมกันเป็นชุมชน ซึ่งในระยะต่อมาได้มีคนอพยพมาสมทบอีกเรื่อยๆจนมีจำนวนครัวเรือน 200 กว่าหลังคาเรือน จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการเมื่อ ปี 2525 ซึ่งตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "ไทรงาม"ตามชื่อต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในหนองน้ำทางทิศใต้ของหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือนายหา อยู่เย็น

ต่อมาเมื่อปี 2529 เหตุการณ์ตามชายแดนสงบลง รัฐบาลจึงอนุญาตให้ราษฎรกลับเข้าไปทำมาหากินในพื้นที่บ้านโนนทองได้เหมือนเดิม โดยรัฐเข้าไปจัดสรรที่ทำกินให้ครอบครัวละ 14 ไร่ ในขณะนั้นมีจำนวนราษฎรหลายร้อยครอบครัวอพยพกลับไปอยู่บ้านโนนทองเหมือนเดิม ทำให้จำนวนหลังคาเรือนในบ้านไทรงามลดลงเหลือน้อยมาก ซึ่งในระยะต่อมาก็เริ่มมีคนจากจังหวัดอื่น เช่นอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด อพยพเข้ามาอยู่แทนปัจจุบันบ้านไทรงามมีทั้งหมด 50 หลังคาเรือน

2. ประวัติบ้านจารย์

บ้านจารย์ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2480 โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือนายสุรินทร์ ประคตสุคนธ์ สำหรับที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้นตั้งชื่อต้นจารย์ (ทองกราว) ซึ่งขึ้นอยู่จำนวนมากจึงตั้งชื่อบ้านจารย์เป็นชื่อของหมู่บ้าน โดยคนกลุ่มแรกนั้นย้ายมาจากบ้านกู่ซึ่งมีนายมัน ประคตสุคนธ์เป็นผู้นำกลุ่มคนแรกที่อพยพมาอยู่ที่แห่งใหม่ สาเหตุที่ย้ายมาอยู่บ้านจารย์เนื่องจากในสมัยนั้นเกิดโรคระบาดที่

บ้านกู๋จึงได้อพยพหนีโรคระบาดมาอาศัยอยู่ตามไร่นาและจึงพัฒนามาเป็นชุมชนลำดับถัดมา และมีการอพยพของกลุ่มคนที่สองคือกลุ่มที่อพยพมาหาที่ทำกินใหม่คืออพยพมาจากบ้านนายโพธิ์ นา ตัง อำเภอเมือง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ตำบลโคกยาง อำเภอปราสาท อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น โดยกลุ่มที่สองนั้นสาเหตุที่ย้ายมาอยู่ที่ใหม่คือเรื่องต้องการที่ดินทำกินแห่งใหม่เนื่องจากที่อยู่เดิมคับแคบและที่ดินไม่เพียงพอรวมทั้งขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

3. ประวัติบ้านโคกตะเคียนสามัคคี

สมัยก่อนบริเวณบ้านโคกตะเคียนเป็นป่าที่ปลักขณะพื้นที่เป็นที่ลุ่มสลับดอน ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนี้ว่าโคก ในบริเวณหมู่บ้านมีหนองน้ำและรอบๆหนองน้ำมีต้นตะเคียนขึ้นอยู่รอบๆ ชาวบ้านจึงได้นำชื่อโคกกับต้นตะเคียนมาตั้งชื่อของหมู่บ้านว่าบ้านโคกตะเคียน หมู่บ้านตั้งเป็นทางการเมื่อปี 2504 โดยกลุ่มคนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาคือพ่อสูง งามเลิศ พ่อมิ่ง ศรีแก้วและพรรคพวกอีก 6 ครอบครัว โดยอพยพมาจากบ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ และชาวบ้านจากบ้านหนองยาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ สาเหตุที่อพยพมาหาที่อยู่ใหม่เนื่องจากต้องการแสวงหาที่ดินทำกินแห่งใหม่ โดยในอาชีวะขณะนั้นมีการเก็บของป่าและเผาถ่านขาย

บ้านโคกตะเคียนปัจจุบันแยกการปกครองออกเป็น 3 หมู่ ซึ่งหมู่ที่แยกออกปัจจุบันคือหมู่ 13 หมู่บ้านชื่อว่าบ้านโคกตะเคียนสามัคคี ซึ่งจัดตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2545 ปัจจุบันมีประชากร 424 คน ชาย 222 คน หญิง 220 คน มี 87 หลังคาเรือน

ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการศึกษา

นายสุข ปานทอง อายุ 99 ปี หมอพื้นบ้าน

เป็นผู้รู้เรื่องยาสมุนไพรรักษาโรค รักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการเป่าคาถาอาคม และการสักรยันต์ และที่เชี่ยวชาญคือการลากไข่สำหรับถอนคุณไสย์ ชาวทวายเรียกว่า "เบาะแกรน"

การลากไข่ถอนคุณไสย์

อาการของคนโดนคุณไสย์(เบาะแกรน) มีวิธีการรักษาเรียกว่า "การเสียดดอก" วิธีนี้จะใช้เมื่อมีคนไข้ที่รักษาโดยหมอแผนปัจจุบัน หมอพื้นบ้านบางคนไม่หายหรือมีอาการของโรคเรื้อรัง ร่างกายชืดผอม เพ้อคลั่ง ชี้นิคร่ำ ปวดทนต์ทนต์ ปวดศีรษะ ปวดท้อง ปวดในกระดูก ไม่มีเรี่ยวแรง ฯลฯ อาการดังกล่าวเชื่อว่าเป็นอาการของคนโดนคุณไสย์ ฉะนั้นชาวบ้านจะพามาหาหมอถอนคุณไสย์เพื่อทำพิธีเสียดดอก เพื่อรักษาคุณไสย์

เครื่องใช้ในพิธีกรรม

- กรวยดอกไม้ 5 กรวย
- รูปเทียน 1 คู่
- หมาก 5 คำ
- ไข่ไก่สด 1-6 ฟอง
- ข้าวสาร 1 ถ้วย
- ขาม 1 ใบ
- กระพวงกบกล้วยสี่เหลี่ยมกรุด้วยใบตอง 1 กระพวง

การทำพิธี

ให้คนป่วยนั่งเหยียดเท้าทั้งสองข้าง พนมมือ(ถ้าป่วยหนักก็ให้นอนหงายเหยียดเท้าก็ได้) นำกระพวงกบกล้วยวางปลายเท้าคนป่วย คุณตาสุขจะเคี้ยวหมากเสกมนต์เป่าที่ศีรษะคนไข้สามครั้ง หลังจากนั้นจะหยิบไข่ที่ละฟองมาเสกมนต์นำไปวางบนศีรษะพร้อมกับบริกรรมคาถาพลางเคลื่อนไข่อยู่บริเวณกระหม่อมคนไข้แล้วค่อยๆเคลื่อนไข่ไปตามลำคอ บ่า ลำตัว สะโพก ขา จนสุดปลายเท้าและนำไข่ไปวางไว้ในกระพวงกบกล้วยที่โรยด้วยข้าวสาร

เมื่อทำพิธีเสกคาถาบริกรรมคาถาลากไข่ถอนคุณไสย์เสร็จสิ้น กระบวนการแล้ว จะนำไข่ในพิธีมาพิสูจน์หาสาเหตุและวินิจฉัยโรค โดยนำไข่ในพิธีมาตอ่ใส่ในขามเพื่อพิจารณาสภาพของไข่ดังนี้

1. หากพบเศษขี้ผึ้ง หรือสิ่งอื่นๆปนอยู่ในไข่แดงหรือไข่ขาวเชื่อว่าโดยคุณไสย์จริงและสามารถถอนคุณไสย์ได้บ้างแล้ว
2. หากไข่แดงแตกปะปนกับไข่ขาว เชื่อว่าเป็นโรคร้ายแรงมาก รักษายาก
3. หากพบว่าไข่สุกเหมือนถูกลวกน้ำร้อน เชื่อว่าพิษร้ายแรงมากหรือคุณไสย์แกร่งกล้ามาก

4. หากพบว่าไข้เป็นรูปร่างตัวลูกไก่ จะพิจารณาตรงส่วนใดมีร่องรอยผิดปกติแสดงว่าคนไข้เป็นโรคตรงส่วนนั้น เช่นมีสีแดงตรงกลางลำตัวลูกไก่ แสดงว่าคนไข้มีอาการเจ็บป่วยที่บริเวณลำตัวหรือภายในช่องท้อง
5. พิจารณารูปร่างของไข้ว่ามีส่วนใดผิดปกติโดยดูจากการที่ไข้ไขว้างอยู่ตามทิศต่างๆ ถ้าวางอยู่ตามทิศตะวันตกจะบอกได้ว่าคนไข้ทำผิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่นปิดกันทางเกวียน ปิดกันทางน้ำ หรือดูทิศของรั้วบ้านพุ่งตรงหน้าถือว่าลักษณะดังกล่าวจะเกิดอาเพศกับคนในหมู่บ้าน เป็นต้น เมื่อทราบสาเหตุแล้วพ่อหมอก็จะทำการรักษาไปตามอาการของโรค เมื่อหายจะคนไข้จะเสียค่ายกครูจำนวน 12 บาทซึ่งเมื่อก่อนมีคนรักษาเยอะมากปัจจุบันมีคนมารักษาน้อยมาก

นางทุม สุขแสง อายุ 73 ปี

นางทุม สุขแสงเป็นผู้นำทางพิธีกรรมของหมู่บ้าน โดยนางทุม เป็นแม่มดรักษาคนป่วยภาษาทวยเรียกว่า “แกลมอ” แกลมอ เป็นพิธีกรรมที่ใช้รักษาอาการป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุแต่จะผ่านกรรมวิธีให้หมอดูเสี่ยงทายแล้วว่าเป็นการกระทำที่มองไม่เห็น และเชื่อว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนในครอบครัวหรือคนในตระกูล

องค์ประกอบของการเล่นแกลมอ

- ประรำพิธี
- เครื่องเซ่น
- เครื่องดนตรี
- การแต่งกาย
- ผู้เล่น

ประรำพิธี

- เป็นโรงไม้สร้างขึ้นกลางลานบ้านมีเสา 4 เสา กว้างยาวประมาณด้านละ 3 เมตร มุงหลังคาด้วยทางมะพร้าว
- กลางประรำจะสร้างร้านโดยปักเสา 4 เสากว้างประมาณ 2 ฟุต เสาของร้านนี้จะสูงจนถึงหลังคาของปลายเสาจะเอนเข้าหากันโดยประมาณ ร้านกลางประรำพิธีจะอยู่สูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร ทำด้วยไม้ไผ่สานขัดเป็นตาข่ายมีพื้นและฝาทั้ง 4 ด้านมีด้านหนึ่งจะเปิดเป็นช่องว่างคล้ายกับประตูเอาไว้ ด้านบนของร้านเปิดโล่ง ตามขอบของร้านจะมีก้านกล้วยมัดรัดเอาไว้มุมทั้ง 4 มุมจะประดับด้วยดอกไม้ ใบไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น
- ตามเสาประรำพิธีทั้ง 4 ด้านจะตกแต่งด้วยใบมะพร้าว ตกแต่งให้สวยงามโค้งตามรูปแบบและแขวนนกที่สานด้วยใบมะพร้าว มุมเสาจะประดับดอกไม้โดยรอบ ภายในประรำจะปูเสื่อสำหรับให้ผู้เล่นเข้าไปนั่งทำพิธี ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องห้ามเข้าไปในประรำพิธีโดยเด็ดขาด

เครื่องเซ่น

- เครื่องเซ่นบนร้านกลางปะรำพิธีจัดเป็น 2 ชุดจะประกอบด้วย กล้วย ข้าวต้มมัด ข้าวตอก ตรงกลางถาดเครื่องเซ่นจะเป็นบายศรีใบตองสด วางเครื่องเซ่นไว้ด้านละ 1 ชุด
- เครื่องเซ่นที่วางอยู่ใต้ร้านกลางปะรำ ประกอบด้วย กระบุงบรรจุกล้วย 8 ลูก เหล้าขาว 1 ขวด แล้วให้ถาดครอบไว้ด้านบนเพื่อให้เป็นชั้นบรรจุของอีกชั้นหนึ่ง แล้วปูลาดด้วยผ้าไหมขาว จัดวางด้วยจานใส่ข้าวสาร 1 ใบ มีกรวยใบตองคว่ำไว้ตรงกลาง มีกำไลเงินสวมไว้ในกรวยมีไข่ดิบ 1 ฟอง และมีกรวยเล็กๆ 5 อัน ปักไว้โดยรอบกรวยใหญ่ รอบๆจานข้าวสารจะจัดวางกระจุก หวี แป้ง น้ำมันใส่ผม กล้วย ข้าวต้มมัด ข้าวตอก ไฉ้ น้ำ 2 ขวด เทียน 2 สี คือ สีขาว และ สีเหลือง ไม่จำกัดจำนวน เพียงแต่ให้เพียงพอในการทำพิธีโดยตลอด รูป นามก พลุ บุหรี่ ด้าย สายสินจัน ฉ้านุ่นไหม ผ้าสไบขาว อย่างละ 1 ผืน มีด 1 เล่ม เงิน 24 บาท
- ชันน้ำมันต์ ในน้ำมันต์จะใส่ว่านหอมแช่เอาไว้ ชันใส่ข้าวสารทั้งสองอย่างวางไว้ข้างกระบุงเครื่องเซ่น
- ชันใส่เทียนไข นามกพลุ และข้าวสาร 2 ใบ สำหรับทำพิธีเชิญครุฑกำเนิดประทับตรา

เครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีจัดเป็นองค์ประกอบสำคัญมากในการประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย กลอง โทน 2 ใบกับแคน 2 ตัว นำไปวางข้างกระบุงเครื่องเซ่น ให้แคนวางพาดไว้บนกลอง

เครื่องแต่งกาย

- ผู้ทำพิธี เครื่องแต่งกายไม่มีรูปแบบเพียงแต่นุ่งผ้าไหม กับเสื้อสีต่างๆ ผ้าสไบพาดบ่า 1 ผืน ส่วนผู้เล่นดนตรีแต่งกายตามสบายไม่มีรูปแบบเช่นกัน

ผู้ทำพิธี

- ครูบา 1 คน ศิษย์ 2 คน
- ศิษย์อื่นๆหรือบวราวไม่จำกัดจำนวน
- ผู้เล่นกลมอ 4-5 คน

ขั้นตอนการทำพิธี

- ครูบาจัดนำดอกไม้ปักไว้ปลายแคน แล้วพันด้วยสายสิญจน์ วางแคนทับบนกลองทั้ง 2 ใบ
- ผู้เล่นกลมอจะนั่งล้อมรอบร้านด้านใน รอบๆเครื่องเซ่น
- ครูบาจุดเทียนขาว 2 เล่ม แล้วปักไว้ที่กลองทั้ง 2 ใบๆละเล่ม เทเหล้าบูชาลงที่แคนเล็กน้อยแล้ว เทเหล้าที่หน้ากลองด้วย เป็นการแสดงความเคารพครูแล้วบอกกล่าว โดยครูบาจะยกแก้วเหล้าขึ้นเหนือศีรษะ แล้วเทเหล้าที่แคนและเทเหล้าที่หน้ากลองและตีกลองพอเป็นพิธี
- ผู้ทำพิธีจะนำดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงมาลัยซึ่งแขวนไว้ตามมุมเสาปะรำด้านในออกมาสวมใส่และนำดอกไม้ที่อยู่ตามมุมเสามาถือไว้เพื่อเป็นเครื่องบูชาครุฑกำเนิดที่เชิญมาประทับทรง

- เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว หมอกลอง หมอแคนก็จะเริ่มบรรเลงเป็นจังหวะพื้นเมือง
- ครูบาจะมอบดอกไม้ที่นำมาส่งมอบให้แก่ผู้เล่น ผู้เล่นจะส่งมอบให้กับคนต่อไปเรื่อยๆจนรอบจนถึงครูบา ซึ่งครูบาจะนำไปไว้ที่กระบุงเครื่องเซ่น การส่งมอบดอกไม้นี้จะเวียนไปทางขวา
- ผู้เล่นนำขันบรรจุข้าวสาร หมากพลู และจุดเทียน 1 เล่มติดไว้ที่ขัน วางไว้ตรงหน้าจับขันไว้ทั้งสองมือสักครู่ ขันจะเลื่อนไปทางซ้ายวนอยู่ตรงหน้าไปเรื่อยๆ จากซ้ายไปจนถึงขวาและมีความรุนแรงจนข้าวสารหกกระจัดกระจายออกนอกขัน ผู้เล่นจะตัวสั่น ศรีษะสั่น อาการเช่นนี้แสดงว่ามีการประทับทรงแล้ว จะค่อยๆลุกขึ้นรำรำไปตามจังหวะของเพลงที่บรรเลงอยู่ การประทับทรงนี้จะใช้เวลาต่างกัน บางคนก็เร็ว บางคนก็ช้า

การรำรำนี้นี้จะดำเนินการติดต่อกันนานจนครูกำเนิดจะพอใจ เมื่อพอใจแล้วครูบาจะเชิญครูกำเนิดออกจากร่างทรง

การละเล่นแกลมอ เป็นวิธีสุดท้ายแล้วหลังจากที่ผู้ป่วยไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้วไม่หาย ก็เชื่อว่าการจิตวิญญาณเป็นเรื่องที่จะต้องรักษาคนไข้เพื่อให้หายป่วยจากโรคที่เป็นอยู่ แกลมอ เป็นภูมิปัญญาของชาวกวย ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนสำหรับการรักษาโรคทางจิตวิญญาณ

ประเพณีพิธีกรรมแซนโดนตา (เช่นผีปูด)

นายจันทร์สี ชื่นรัมย์ สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2547 นายจันทร์สี ชื่นรัมย์ อายุ 57 ปี ย้ายมาจากบ้านลำปาง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อปี พ.ศ.2505 เป็นมรรคทายกวัด จะรับทศวด ประเพณีต่างๆเกี่ยวกับทางวัดและพิธีกรรมต่างๆมากมาย พิธีกรรมอีกอย่างที่บ้านปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันคือ พิธีกรรมแซนโดนตา

สารทไทยในเดือน 10 จะมีประเพณีที่ทำบุญวันสารทเช่นเดียวกับของไทย ของคนเขมร ส่วย ลาว มีจุดประสงค์และคุณค่าคือ

1. ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว
2. เพื่อให้แม่โพสพซึ่งกำลังท้องได้กินได้อิ่มเป็นการทดแทนพระคุณข้าวโดยนำเอาข้าวสารทไปหว่านในนาข้าว

วันสารทของหมู่บ้านมี 2 ช่วงคือ สารทเล็กตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 และสารทใหญ่ตรงกับวันแรม 15 ค่ำเดือน 10

ในวันสารทชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะจัดข้าว ปลา อาหาร ข้าวต้ม และที่ขาดไม่ได้คือ กระจยาสารทไปถวายพระสงฆ์ที่วัดพร้อมกับอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนประเพณี แชนโดนตาในสารทเล็กจะเรียกว่า เบ็นตุจ ส่วนสารทใหญ่จะเรียกว่าเบ็นทม

ก่อนที่จะพูดถึงการแชนโดนตาจะเล่าถึงความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่เล่าสืบกันมา ความเชื่อ เรื่องผีบรรพบุรุษว่า เมื่อผู้ตายตายไปแล้วจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ทำดีจะได้ไปสวรรค์ กลุ่มที่ ทำชั่วทำบาปก็จะตกนรก เป็นสัตว์นรก ผีหรือผีเปรต พวกผีเหล่านี้จะได้รับทัณฑ์ทรมานมากน้อย ต่างกันเมื่อถึงวันแรม 1 ค่ำเดือน 10 พระยายมจะอนุญาตให้ผีเหล่านั้นเดินทางมาเยี่ยมลูกหลาน ได้ ผีจะพักอยู่ที่วัดและคอยดูทางว่าลูกหลานของตนจะมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตนบ้างหรือไม่ ถ้าลูกหลานมาทำบุญอุทิศส่วนกุศล ผลบุญนี้พวกตนก็ได้รับและเมื่อได้อิ่มหนำสำราญก็จะพากัน อวยพรให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้ารอแล้วไม่เห็นลูกหลานมาทำบุญก็จะสาปแช่งไม่ให้มีความสุข ความเจริญ ช่วงของเบ็นตุจไปหาเบ็นทมมีระยะ 15 วัน หลังจากนั้นจะต้องกลับไปรับกรรมใน นรกภูมิตามเดิม

เบ็นตุจ จะเริ่มในเย็นวันที่ 15 ค่ำ ส่วนมากจะเป็นคนลาว ทุกหมู่บ้านจะทำขนม ข้าวต้ม กระจยาสารท ข้าวปลาอาหาร พร้อมกับเหล้า ใส่ถาดมารวมกันในบ้านพอใหญ่เพื่อประกอบพิธี เครื่องเช่น

- ไก่ต้ม ปลา
- ขนมต้ม ข้าวสุก ก๋วยจั๊บ อ้อย เหล้า อาหารคาว พวกแกงต่างๆ
- หมากพลู ยาสูบ หรือบุหรี่
- กระเชอ 1 สำหรับ หรือภาชนะอื่นๆ
- รูป 1 ดอก เทียน 1 เล่ม
- เงิน
- บายเบ็น ทำจากข้าวเหนียวที่สุกแล้วผสมงาคลุกเคล้าให้เข้ากันปั้นเป็นก้อนๆวาง บนถาดหรือจาน
- ใบตอง จาน หรือถาด

แต่ละบ้านที่จะประกอบพิธีนำเครื่องเช่นไปบ้านญาติผู้ใหญ่เพื่อรวมกันทำพิธีโดยจะมีผู้สูงอายุร่วมในพิธี เมื่อเริ่มพิธีเจ้าพิธีจะจุดธูปเทียนหน้าข้างของเครื่องเช่นที่วางอยู่บนเสื่อและกล่าวนำ เช่นให้ผีบรรพบุรุษ มีการรินเหล้าหรือน้ำแล้วเรียกชื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วมาดื่มมากินเครื่องเช่น การ ดื่มกินของเครื่องเช่นนี้ใช้เวลาพอสมควร ซึ่งเจ้าพิธีจะรินเหล้ารดไปรอบหรือสอง หรือสามรอบก็ได้ กะว่าอิมหมี่ที่มันแล้วจะจุดบุหรี่ยาสูบคล้ายกับว่าเมื่อกินอิมก็สูบบุหรี่เหมือนคนเช่นกัน เมื่อ เสร็จพิธีก็จะแบ่งข้าวปลาอาหารหมากพลู บุหรี่ย่างละเล็กละน้อยใส่ห่อใบตองแล้วนำไป “ปะจี”

เชื่อว่าลูกหลานได้อื้อข้าวปลาผักผักรับพรไปกินระหว่างทางหรือฝากผู้ที่มิได้รับเครื่องเซ่นเป็นอันเสร็จพิธี เช้าวันรุ่งขึ้น ก็จะพากันนำข้าวของสำหรับข้าวไปตักบาตรที่วัด

เป็นทม ชาวบ้านมักจะปฏิบัติสืบต่อกันมาไม่ขาด การทำบุญอุทิศส่วนกุศลในตอนเย็นวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นพิธีใหญ่ ชาวบ้านจะจัดเตรียมคล้ายกับเป็นตุจ แต่ทำให้ใหญ่กว่า สิ่งของที่ใช้ในงานก็เหมือนกันกับเป็นตุจ และกรรมวิธีการประกอบพิธีกรรมก็เหมือนกัน

เช้าแรม 15 ค่ำเดือน 10 ชาวบ้านจัดเตรียมสำหรับกับข้าว กล้วย ขนม ข้าวต้ม กระจยาสารท ข้าว"บายเบ็น" นำไปถวายพระภิกษุพร้อมอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว นิมนต์พระมาสวด โดยนั่งเป็นวงกลมรอบข้าวของที่นำรวมกัน ผู้นำภาชนะข้าวของมาจัดรูปเทียนอย่างละดอก เสียบลงที่จาน "บายเบ็น" เพื่อรำลึกถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อพระสวดเสร็จแล้วนำกระเชอที่ใส่ของนั้นไปเทที่ลานวัดโดยมีจุดประสงค์ให้ผู้ล่วงลับมารับสิ่งของเหล่านั้น เมื่อเสร็จพิธีพระภิกษุก็ฉันภัตตาหารเข้าถือว่าเสร็จพิธี

ประเพณีตรุษสงกรานต์

สัมภาษณ์คุณยายเมือง ลากจิตร วันที่ 10 สิงหาคม 2547 ยายเมือง ลากจิตร อายุ 76 ปีย้ายมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2511 เป็นหมอต้าแยประจำหมู่บ้าน

วันสงกรานต์เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของหมู่บ้าน ในสมัยโบราณถือว่าวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย เนื่องจากเป็นระยะว่างจากการทำไร่ไถนา จึงจัดวันสงกรานต์เป็นวันทำบุญขึ้นปีใหม่

สมัยก่อนก่อนถึงวันสงกรานต์ผู้รู้ท้องถิ่นจะบอกกล่าวถึงประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบกันมาถึงข้อห้าม วันสงกรานต์ เช่นห้ามทำการงานทุกประเภทให้มีการละเล่นกิจกรรมต่างๆในวันดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านเรียก "ไถตอม"

ไถตอมแปลว่า"วันหยุด"เมื่อถึงวันสงกรานต์ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรและมีการละเล่นสนุกสนานรื่นเริง วันนี้เรียกว่าวันตอม คือหยุดกิจกรรมทั้งปวง ได้แก่ หยุดทำนา ทอผ้า เลื่อยไม้ ถางป่า

กิจประเพณีในวันสงกรานต์

ทำบุญตักบาตร	คือการทำบุญตักบาตรที่วัดของหมู่บ้าน
อวยพรญาติผู้ใหญ่	ลูกหลานจะนำอาหาร ขนม เท้าที่มีเยี่ยมอวยพร บุพการีที่อยู่ในวัยชรา
อาบน้ำผู้อาวุโส	หลังจากเล่นสาดน้ำแล้วเด็กๆจะไปอาบน้ำให้ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน

เรือมตรด ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจะจัดดนตรีพื้นเมืองไปตามบ้านเพื่อเรียบอญบุญ นำสิ่งของ มาถวายวัด เรือมตรด แปลว่ารำตรุษ ซึ่งเล่นในวันสงกรานต์ สิ่งของที่ชาวบ้านบริจาคได้นั้นได้แก่ เงิน ข้าวสาร เพื่อนำไปถวายวัด

เรือมตรด มีเครื่องดนตรี คือ โทน หรือกลอง ซอ ขลุ่ย กรับ ฉิ่ง ผู้ละเล่นมีทั้งหญิงและชาย แต่งการตามสบาย ดนเสียงจะร้องเพลงภาษาเขมร ทำนอง "อาโยย" ประกอบกับดนตรีดังกล่าว และมีผู้ร่วมขบวนที่ส่วนหนึ่งพอรำไปตามทำนองเพลง ในการเล่นชาวบ้านอื่นๆที่รักสนุกจะร่วม ขบวนน้องรำไปด้วยมีการเลี้ยงสุราแก่คณะเรือมตรด ตลอดงาน เนื้อร้องจะกล่าวถึงวันสำคัญของ วันตรุษและอวยชัยให้พรแก่คนทั่วไป

ก่อนเจดีย์ทราย บุญก่อเจดีย์ทรายเป็นวัฒนธรรมไทยที่ชาวบ้านนิยมทำ เช่นเดียวกัน คติ เชื่อว่าเหมือนกัน และนิยมก่อเจดีย์ทรายในบริเวณวัดเท่านั้นหรือเรียกว่า "ชนทรายเข้าวัด" บุญหมู่บ้าน บางครั้งเราก็ทำบุญหมู่บ้านด้วยโดยทำที่ศาลากลางหมู่บ้าน โดยนิมนต์พระภิกษุมา สวดพระพุทธมนต์ตอนเย็น รุ่งเช้าก็ทำบุญตักบาตร หลังจากนั้นก็ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ทั่ว บริเวณหมู่บ้านซึ่งถือว่าขับไล่สิ่งอัปมงคลและต้อนรับโชคชัย ลากยศอีกด้วย การสนุกสนานรื่นเริงในวันตรุษสงกรานต์เมื่อก่อนเราจะละเล่นกีฬาพื้นเมืองบ้าง รำเพลงบ้าง กิจกรรมประเพณีสงกรานต์ส่วนใหญ่จะจัดที่บริเวณวัด กีฬาพื้นเมืองที่นิยมเล่นได้แก่ ชักเย่อ โดด เชือก ช่วงชัย มอญซ่อนผ้า

เพลงพื้นเมืองที่นิยมเล่นมีหลายชนิด เช่น เรือมอันเร หรือรำสาก เจริญ เล่นนางสุมนางไซ และเรือมตรดซึ่งเป็นการละเล่นประเพณีสงกรานต์โดยตรง การละเล่นสงกรานต์ผู้ที่เข้าร่วมจะเป็น คนเฒ่าคนแก่ หนุ่มสาว เด็กเล็ก ในหมู่บ้านจะร่วมกันจัดขึ้นทุกปี

สัมภาษณ์นายสุข ปานทอง อายุ 99 ปี หมอพื้นบ้าน ณ วันที่ 1 สิงหาคม 2547 และนาง ทุม สุขแสง อายุ 73 ปี อายุ 73 ปี หมอตำแย ณ 8 สิงหาคม 2547

พิธีกรรมการเซ่นผีปูด

การเซ่นผีปูดมีการเซ่นปีละ 2 ครั้ง คือขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 และ ขึ้น 6 ค่ำเดือน 6

การเซ่นในวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 มีเครื่องเซ่นประกอบด้วย

- ไก่ต้ม 1 ตัวหรือไข่ 1 ฟอง
- เหล้าขาว 1 ขวด
- พลุ บุหรี่ ธูป เทียน อย่างละ 1 คู่
- กรวยใส่พาน 5 อัน (ชั้น 5)

จะเซ่นกันในตอนเช้า สถานที่คือศาลปูด ประจำหมู่บ้าน เมื่อก่อนการเซ่นผีปูดจะมีการ รวมตัวกันทั้งหมู่บ้านแล้วถึงจะทำพร้อมๆกันแต่เดี๋ยวนี้ทำเป็นคุ่มๆหรือทำเป็นแบบปัจเจก

กรรมวิธีการเช่น

จุดรูปเทียนแล้วกล่าวเชิญให้ผีปู่ตามาตี๋มมากิน ให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข แล้วรินเหล้า และเชิญเชิญให้ผีปู่ตามาตี๋มมากิน เมื่อเสร็จแล้วก็ยกมือท่วมหัว และจะดูคางไก่หรือไข่ไก่ที่เตรียมมา ถ้าคางไก่ตรงกระดูกคางโค้งหรือชูตรง แสดงว่าเป็นมงคล ฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล ถ้าคางไก่โค้งมากหรือหักลงมา แสดงว่าไม่ดี ครอบครัวจะไม่สบาย หรือถ้าไข่ไก่ดำ ถ้าปลอกไข่แล้วไข่เต็มไม่มีช่องโหว่ของผิวไข่แสดงว่า จะเป็นมงคล ข้าวปลาจะงอกงามฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ส่วนการเช่นผีปู่ตาในเดือน 6 ขึ้น 6 คำจะมีเครื่องเช่นเหมือนกับการเช่นเดือน 3 ไม่แตกต่างกัน

การเช่นผีนา

ผีนา เป็นผีประจำที่นา ชาวนาเชื่อว่าที่นามีผีนารักษานาอยู่ทุกๆ ผีนา ก่อนจะลงนาต้องบอกให้ผีนารับรู้ก่อนทุกครั้ง ไม่งั้นผีนาจะดลบันดาลให้ข้าวไม่สวยไม่ได้ผลผลิตเต็มที่หรือบันดาลให้เจ้าของนาเจ็บป่วยไม่สบาย

การเช่นผีนา กำหนดเช่นไหว้ในวันอาทิตย์ของทุกๆ ปี ของเดือน 6 เมื่อมีฝนตกลงมา 2 – 3 ครั้ง ชาวนาจะรู้ว่าพื้นดินเหมาะสมกับการทำนาหรือไม่ พอไถตะได้สะดวก ชาวนาจะเตรียมไปไหว้ผีประจำที่นาของตนเองเป็นช่วงๆ ไปตั้งแต่เตรียมลงนาไปจนถึงการขนข้าวขึ้นแล้ว

สิ่งที่นำไปบอกผีนา ประกอบด้วย หมาก พลุ บุหรี่ อย่างละ 2 คำ เมื่อถึงวันอาทิตย์ หัวหน้าครอบครัวหรือผู้ที่เป็นภรรยาคนใดคนหนึ่งหรือทั้งสองคน จะเตรียมไปไหว้ผีนา เป็นการบอกกล่าวผีประจำที่นาโดยกำหนดสถานที่ที่เป็นต้นไม้ใหญ่หรือบริเวณที่เป็นจอมปลวกซึ่งเชื่อว่าจะเป็นที่สิงสถิตของผีนา ซึ่งจะมีคำกล่าวเป็นภาษากวยว่า "ยะจั่วเอย จิงแซง แซร์ ึงแนงอ ึงข้า" ซึ่งแปลว่า บิดา ลูกหลานจะลงนาแล้วนะ วันนี้เป็นวันดีวันงาม" ถัดจากนั้นหัวหน้าครอบครัวจะไถนาเอาฤกษ์เอายาม ทานแปลงนาเป็นทางยาวประมาณ 2-3 เส้น เป็นเส้นโค้งหรือวงกลมก็ได้ก่อนที่จะไถหว่านหรือไถตะและไถแปรต่อไป

เมื่อดำนาเสร็จแล้วจะเป็นการเช่นผีนาทุกแปลงที่จนทำนาเสร็จ ซึ่งจะตรงกับเดือน 10 หรือเดือน 11 (กันยายน – ตุลาคม) โดยกำหนดวันขึ้น 9 คำ เดือน 11 คำ หรือแรม 1 คำ เดือน 11 เป็นวันดีลงนา ถ้าไม่ได้เช่นในวันขึ้น 9 คำ ก็เลื่อนไปเป็น ขึ้น 11 คำ หรือแรม 1 คำ เดือน 11 เป็นลำดับถัดมา

สถานที่เช่นมักจะเป็นใกล้บริเวณจอมปลวกของนา เจ้าของนาจะทำร้านให้ผีนาอยู่อาศัย โดยทำด้วยไม้ 4 ท่อนปักชั่วคราว แล้วใช้ไม้พาดเพื่อบางไก่ดำ 1 ตัว ข้าวต้ม 8 มัด กล้วย 2 หวี ยาสูบ 2 มวน เหล้า 1 ขวด พลุ 2 คำ รูปเทียนอย่างละ 1 คู่ กล้า 4 มัดวางไว้รอบๆ ร้านเมื่อเตรียมเครื่องเช่นเรียบร้อยแล้วก็จะโปรยขมบนกล้าทั้ง 4 มัด พร้อมพูดอ้อนวอนขอให้ผีนาช่วยรักษาดันข้าวและให้ได้ผลผลิตงอกงามดี เมื่อพูดจบแล้วก็นำต้นกล้าทั้ง 4 มัดไปปักดำบริเวณที่นาที่ก่อกำ

ได้รับความเสียหายหรือบริเวณกอข้าวที่ถูกปลูกดินต้นข้าวเสียหาย เพื่อให้ท้องที่นามีกอข้าวเต็มพื้นที่นา

เมื่อข้าวสุกแล้ว ก่อนจะลงมือเกี่ยวข้าวในนาผืนใด ชาวนาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะต้องบอกผืนนาด้วยพลู 2 คำและนุหรี 2 มวน ไปไหว้ผืนนาในวันอาทิตย์และบอกกล่าวแก่ผืนนาว่า “ไฉวันอาทิตย์แล้ว แสงแก้วขอแล้ว อ่อนแป๊ะ อ่อนบิ่นจะแดงอออม” แปลว่าวันอาทิตย์แล้ว ให้อายุมันขวัญยืนนานๆและอยู่สุขสบายตลอดไป

เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วชาวนาจะปล่อยข้าวที่เกี่ยวไว้ 2 – 3 วัน จึงมัดข้าวในตอนเช้า พอถึงตอนบ่ายก็จะไปขนข้าวที่มัดไว้รวมกันที่ลานข้าว เพื่อเอาไถนวด เมื่อนวดข้าวเสร็จแล้วก็จะทำกระทง 7 กระทงเพื่อแบ่งข้าวเปลือกให้ผืนนา ณ จอมปลวกซึ่งเคยทำพิธีลงนํ้านั่นเอง สิ่งที่น่าไปนอกจากกระทงข้าวเปลือกแล้วจะมีของหวาน ซึ่งประกอบด้วยกล้วยสุกและน้ำอ้อยไปเซ่นผืนนา เช่นเดียวกับพิธีเมื่อตอนลงนาและดำนา

หลังจากนวดข้าวเสร็จแล้วก็จะเป็พิธีเอาข้าวขึ้นเล้าเมื่อก่อนใช้คนหามเอาข้าวขึ้นเล้า ปัจจุบันใช้รถขน วันที่ถือว่าเป็นวันดีในการขนข้าวขึ้นเล้าคือวันอาทิตย์ วันพฤหัสบดี หรือวันศุกร์ ตามลำดับแต่เดิมนี้นี้ไม่ค่อยถือฤกษ์ดีสยาม เอาฤกษ์สะดวกมากกว่า

การเอาข้าวขึ้นเล้าก็ต้องมีการเซ่นผีเล้า อีกครั้งหนึ่ง เครื่องเซ่นมี หมาก พลุ เหล้าข้าวตอกไม้ ธูปเทียน อาหาร คาว หวาน

กล่าวโดยสรุป การเซ่นผืนนาจะกระทำเป็นขั้นๆนับตั้งแต่ก่อนจะลงนา เป็นการบอกกล่าวให้ผืนนาได้รับทราบ ขึ้นตอนต่อไปเป็นการเซ่นเมื่อปักดำเสร็จแล้ว เมื่อพ้นระยะเก็บเกี่ยวและนวดข้าวเสร็จแล้วจะมีการเซ่นผืนนาและผีเล้าอีกครั้งตามลำดับ การเซ่นผืนนาเป็นพิธีกรรมที่กระทำกันทุกปีควบคู่ไปกับการทำนาของชาวนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ประวัติหมู่บ้าน

บ้านโคกตะเคียนสามัคคี หมู่ 13 จัดตั้งเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2545 โดยแยกมาจากบ้านโคกตะเคียน หมู่ 3 มีนายสม สุขใจ เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายเส็ง แก่นอินทร์ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และนางปรวน พิศงามเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

พ.ศ. 2546 นายปรวน พิศงาม ลาออกมีมติให้นายจันทร์ทอง สุขแสง ดำรงตำแหน่งแทน

มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คนคือนายสิงห์ ปานทองและนางประนอม พิศงาม มีประชากร 442 คน ชาย 222 คนและหญิง 220 คน มี 87 หลังคาเรือนคนในชุมชนส่วนมากเป็นเขมร 70% ลาว 20%และกวย 10%

มีพื้นที่ที่เป็นที่อยู่ออาศัย 220 ไร่ พื้นที่ทางการเกษตร 1,500 ไร่

ด้านเศรษฐกิจ มีอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์และทำไร่ ด้านแรงงานภาวะการจ้างงานอัตราวันละ 100 บาทต่อวัน อัตราการว่างงานมีประมาณ 50% การอพยพแรงงานส่วนมากจะไปรับจ้างต่างจังหวัดและไปต่างประเทศ

ร้านค้าในหมู่บ้านมี 4 แห่ง คาราโอเกะ 1 แห่ง การซื้อสินค้าบางอย่างต้องไปซื้อที่ตลาดอำเภอปราสาทหรือที่ตัวอำเภอกาบเชิง

อาชีพเสริม อาชีพเสริมของหมู่บ้านมี กลุ่มแม่บ้านทำขนม ทอผ้าและเลี้ยงปลา และกลุ่มยุวเกษตรกรมีการเลี้ยงไก่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศใต้ จรดบ้านไทรงาม หมู่ที่ 8 ตำบลโคกตะเคียน

ทิศตะวันตก จรดบ้านปลัด อำเภอปราสาท

ทิศเหนือ จรดบ้านโคกตะเคียน หมู่ที่ 3 ตำบลโคกตะเคียน

ทิศตะวันออก จรดบ้านบักจรัส อำเภอกาบเชิง

หนังสือพิมพ์ มติชน พุทธ 9 มิย.47

การทำนาปลูกข้าวมีสัตว์ที่อยู่คู่เคียงมานับแต่อดีตก็คือ ควายหรือกระบือ มีหลักฐานทางโบราณคดีจาก กฎหมายมั่งรายศาสตร์ และคัมภีร์กฎหมายล้านนาไทย ระบุว่าบรรพบุรุษเลี้ยงควายมากกว่า 2,000 – 3,000 ปี

พ่ออุ้ยหนานจันทร์ เชื้อก่อง อายุ 82 ปีบอกแผ่นดินล้านนาไทยใช้แรงงานควายเพื่อการทำนามานานเมื่อหมดฤดูทำนาชาวบ้านจะจัด พิธีบายศรีสู่ขวัญควาย มัดมือควาย หรือยั้งขวัญควายเพื่อเป็นการขมาลาโทษสัตว์ให้คุณ

การยั้งขวัญควายมีเรื่องเกี่ยวกับ ขวัญ ที่เชื่อกันว่า เป็นธรรมชาติที่สิงสถิตอยู่ในร่างกายคนและสัตว์ การทำพิธีนี้จึงเท่ากับให้รางวัลแก่ควายและเจ้าของควายที่ต่างก็ทำงานหนักมาด้วยกัน

ควายตอนที่ทำงานอาจต้องถูกทุบตี ดุด่า เพราะไม่ทำตามคำสั่ง ไม่ยอมลากไถ ซึ่งอาจจะมาจากความเหนื่อยล้าที่ต้องทำงานหนักตลอดฤดูกาล ชาวบ้านจึงต้องขอโทษ ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานานแล้วแต่ตามปกติชาวบ้านจะต่างกันต่างทำ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงปรึกษากันว่า น่าจะทำพิธีพร้อมๆกันก่อนที่ประเพณีเก่าแก่นี้จะสูญหาย

บ้านแม่ขนิณเหนือกำหนดจัดงานขึ้นในวันแรม 7 ค่ำเดือน 9 นับตามแบบล้านนา ซึ่งตรงกับวันเสาร์ที่ 12 มิถุนายนที่จะถึงนี้ โดยกิจกรรมในงานเริ่มตั้งแต่การสาธิตการทำนาค้นแต่การไถคราด หว่าน การเก็บเกี่ยว ตี นวด ฝัดข้าว เลี้ยงขันโตกควาย การแสดงดนตรีพื้นบ้านบนหลังควาย การหมั้นและแต่งงานควายที่ต้องการสะท้อนวัฒนธรรมและสังคมพื้นบ้านของล้านนาไทย ชาวนาจะช่วยกันจัดสร้างซุ้ม ภายในประกอบด้วยเครื่องที่ใช้ในพิธีคือ บายศรี กรวย ดอกไม้ ด้าย สำหรับผูกเขาควาย กล้วยอ่อน ข้าวเหนียวสุก ไก่ต้ม 1 คู่ เหล้า 1 ไห ขนมต่างๆ ละน้ำขมิ้นส้มป่อย ผู้เฒ่าคนสำคัญที่ได้รับการนับถือที่เรียกว่า อาจารย์หรือปู่จารย์ จะประกอบพิธีปิดเคราะห์เรียกขวัญแล้วนำกรวยดอกไม้ไปผูกติดกับเขาควายมัดด้วยด้ายสายสิญจน์ นำน้ำขมิ้นส้มป่อยประพรมหัวควาย เพื่อให้ควายอยู่สุขสบาย หลังเสร็จพิธีก็จะช่วยกันยกเครื่องข้าวขวัญธู้ออกแล้วนำกล้วยอ่อนให้ควายกิน จบขั้นตอนการทำพิธีสู่ขวัญควาย มัดมือควาย หรือยั้งขวัญควาย เจ้าของควายจะนำไก่ต้มและเหล้า 1 ไห มาดื่มกันเป็นการเฉลิมฉลอง

เส้นทางวัฒนธรรมข้าวของชนเผ่าเขมร ก๊วย ลาว
ในเขตชายแดน จ.สุรินทร์

ลำดับเดือนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าว

แควเจ็ด (เมษายน) : เป็นเดือน "ต้องห้าม" เพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่ฤดูกาลทำนา

แควแปด หรือ แปดสัก (พฤษภาคม) : เป็นเดือนที่หาวันทำพิธีแรกนาขวัญ (จ้ะเจาะแซว) และเป็นเดือนที่มีประเพณีบวชนาคและนิยมจัดพิธีแต่งงาน

แควเจ็ด (มิถุนายน) : ช่วงว่างกล้า ถ้าฝนฟ้าดีจะว่างช่วง เดือนพฤษภาคม และเดือนมิถุนายน

แควสาต (กรกฎาคม) : รอดันกล้าโต (อยู่ในช่วงประกอบพิธี "จับเดิมปุย" กรณีที่ฝนฟ้าดี)

แควบั้ง (สิงหาคม) : เป็นเดือนที่ทำพิธีถอนกล้าและเริ่มลงมือดำนา "จับเดิมปุย" ประกอบพิธีดำนา และเสี่ยงทายความสมบูรณ์และสวยงามของข้าวที่ปักดำ เพื่อเก็บไว้ทำพันธุ์ในฤดูกาลหน้า

แควเบญ (กันยายน) : เป็นเดือนที่ประกอบพิธี "แซนโดนตา" ถือว่าเป็นพิธีทำการเคารพบูชาญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็นพิธีรวมญาติพี่น้อง (วันพบปะญาติพี่น้อง) ซึ่งไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าว

แควจำเนิง (ตุลาคม) : เป็นช่วงดูแลและบำรุงรักษาข้าวให้มีความเติบโตและสวยงาม

แควกะเดื่อ (พฤศจิกายน) : เป็นเดือนที่ประกอบพิธีเกี่ยวข้าว "โจรตยัวดงย" และประกอบพิธีบูชา "ผีเผื่อนา"

แควเมียะ (ธันวาคม) : ถ้ามี 8 สONGHN เรียก "เมียะอาสแล" หรือ "เมียะตุง" : เป็นช่วงเกี่ยวข้าว จะมีวัฒนธรรม "ลงแขกเกี่ยวข้าว" ถือเป็นการช่วยลงแรงแบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันในหมู่บ้าน

แควเบ๊าะ (มกราคม) : เป็นช่วงเกี่ยวข้าว

แคะเมี่ยงหม(กุมภาพันธ์) : เป็นเดือนที่ประกอบพิธีทำบุญข้าวเปลือก “ปูนพนมเสรา” ทำบุญเบิกบ้าน “สวดมนต์เสราะ” และเทศน์มหาชาติ

แคะปะกุน(มีนาคม) : เป็นเดือนประกอบพิธีเอาข้าวขึ้นลาน “เจรียะลาน” / พิธีบูชาข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้ว “แซ่นปะดบเสรา” และพิธีขอบคุณข้าวหลังจากเอาข้าวขึ้นยุ้งแล้ว “แซ่นเลียน” ก่อนจะนำข้าวไปกินต้องทำพิธีเอาข้าวออกจากยุ้ง “แซ่นยั้งเกิบเสรา”(อยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เดือนมีนาคม)

รายละเอียดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “วัฒนธรรมข้าว”

ประเพณีชนทรายเข้าวัด

อยู่ในช่วงเดือนเมษายน(แคะเจ็ด) เป็นเดือน “ต้องห้าม” ไม่ให้มี การทำงานใดๆทั้งสิ้น ให้เป็นเดือนที่มีการตีฆ้องร้องปาว เพื่อบอกให้คนในหมู่บ้านไปทำบุญชนทรายเข้าวัด ซึ่งจะมีพิธี“แห่ดอกไม้เข้าวัด”(ยั่วดปะกา) จะมีพระสงฆ์ และชาวบ้าน แห่เข้าป่าไปหาดอกไม้ เช่น ดอกนมวัว กระดังงา หรือแล้วแต่จะหาได้ในป่า เพื่อถวายพระ แล้วจากนั้นจึงกลับเข้าวัดโดยทำการแห่รอบเจดีย์ 3 รอบ แล้วจึงชนทรายเข้าวัด โดยจะปฏิบัติจนครบ 10 ทิศ หลังจากครบ 10 ทิศ(10วัน) จะมีงานรื่นเริง คือ มีการรำตรูล และสาดน้ำสงกรานต์ จากนั้นจึงทำพิธีก่อเจดีย์ทราย โดยมีการตกแต่งและประดับประดาเจดีย์แต่ละองค์ด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ให้มีความสวยงาม หรือบางครั้งอาจจะมีการแข่งขันประกวดความสวยงามกันด้วย

ประเพณีนี้ถือว่าเป็นการบอกกล่าวให้ชาวบ้านรู้ว่าใกล้ถึงฤดูกาลทำนาแล้ว เพื่อเตรียมความพร้อมทั้งเรื่องของพันธุ์ข้าว วัว ควาย อุปกรณ์ต่างๆ เช่น ไถ คราด รวมถึงลูกหลาน และญาติๆในครอบครัวที่จะต้องลงทำนาช่วยกัน

พิธีแรกนาขวัญ(จันเจาะแสร)

จะประกอบพิธีในช่วงเดือน พฤษภาคม (แคะปะส้า หรือ ปะส้าก) ถือเอาวันที่ตรงกับพิธีแรกนาขวัญของราชวงศ์ “สะดัจเจาะแสร” หรือบางทีก็ขึ้นอยู่กับช่วงของฝนฟ้าที่จะตกลงมา แต่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเดือน พฤษภาคม ของทุกปี เป็นการประกอบพิธีเพื่อทำการไถนา โดยการไถจะถือเอาฤกษ์วันดีเป็นหลัก จึงมีบางครั้งที่ไม่ตรงกับวันแรกนาขวัญแห่งชาติ

พิธีแรกนาขวัญ(จันเจาะแสร) จะทำ 2 ครั้ง คือ ครั้งแรก เรียกว่า “แซ่นตาประจำเสราะ”หรือ “แซ่นเนียะตา” เป็นพิธีที่ทำกันทั้งหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านหรือคนเฒ่า คนแก่ จะเป็นฝ่ายเดินทางบอกวัน เวลา ที่เป็นฤกษ์ดี หรือบางหมู่บ้านจะให้การประชุมและพูดคุยกันก่อนแล้วจึง

กำหนดวันประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะประกอบพิธีบริเวณ"ศาลปู่ตา"ประจำหมู่บ้าน คนที่ประกอบพิธีจะเป็นพราหมณ์"เจ้าจำ" หรือผู้เฒ่าที่นับถือศีลและเป็นที่เคารพของชาวบ้าน เครื่องเซ่น จะประกอบด้วย ข้าว,กับข้าว,เหล้าขาว,ขนมต้ม,ไข่ไก่ต้มสุก 1 ฟอง,ไก่ต้ม หลังจากถวายเครื่องเซ่นแล้วผู้ประกอบพิธี "เจ้าจำ"จะบอกกล่าวแก่ ปู่ตา ว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้ว และบ่น บาน สาร กล่าวให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ ฝนตกต้องตามฤดูกาล น้ำอุดมสมบูรณ์ ตัวอย่างคำกล่าว "ปู่ตาเอ๋ย วันนีวันดี เวลาครบรอบทำนา ลูกหลานได้จัด อาหาร เหล้า ยา ปลาปิ้ง มาให้ได้กิน ได้ดื่ม" หลังจากนั้นจึงมีการเสี่ยงทายเพื่อดูว่าในปีนี้อา้งจะได้ผลดีหรือไม่ โดยการปอกเปลือกไข่ไก่ออก ดูว่า "ไข่ขาว"กลมสวยหรือไม่ มีรอยตำหนิหรือไม่ และดู "ไข่แดง" ว่าแดงสวยหรือไม่ ถ้า "ไข่ขาว" กลมสวย ขาว ไม่ตำหนิ และไข่แดงรอบวงแดงสวย จะทายว่าปีนี้จะได้อา้งดีและข้าวอุดมสมบูรณ์ หลังจากนั้นจึงเสี่ยงทาย "ไก่ต้ม" โดยการดูคางไก่"เกี้ยงเหมือน" ถ้าคางไก่งอน งอลง ทายว่าปีนี้จะได้อา้งดี และเมล็ดสวยสมบูรณ์

ครั้งที่สองเรียกว่า "เซ่นตาแฮด" จะประกอบพิธีโดยเจ้าของที่นา โดยมีเครื่องเซ่นในพิธีจะประกอบด้วย ขันธ 5,หมาก พลุ 5 คำ ,รูป 3 ดอก,เทียน 1 คู่,เหล้าขาว จะไปทำพิธีที่ทุ่งนาโดยเลือกเอามุมใดมุมหนึ่งของที่นา เอาเครื่องเซ่นถวายเสร็จแล้วจึงทำการกรวดน้ำและบอกกล่าวผีปู่ตา ว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้ว และให้ช่วยดูแลข้าว ดูแลน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่เจ็บป่วย ไม่มีภัยอันตรายระหว่างทำนา ถ้าหากระหว่างทำนาเกิดมีคนเจ็บป่วยเกิดขึ้น เชื่อกันว่าเกิดจากเจ้าของนาไม่ได้ทำพิธี "เซ่นตาแฮด" เพื่อบอกกล่าว เทวดา อารักษ์ ที่ดูแลนา จึงทำให้ต้องเจ็บป่วย

หลังจากประกอบพิธีกรรมต่างๆเสร็จแล้ว จึงทำการว่านกล้า ซึ่งการว่านกล้านี้จะขึ้นอยู่กับว่าช่วงนั้นฝนฟ้าดีหรือไม่ แต่ส่วนใหญ่จะว่านในช่วงระหว่าง เดือนพฤษภาคม และเดือน มิถุนายน ของแต่ละปี หลังจากนั้นปล่อยให้ต้นกล้าเติบโตและยาวพอที่จะถอนไปดำได้ ซึ่งโดยประมาณ 1 เดือนครึ่ง หรือ 2 เดือน เมื่อดันกล้าโตพอที่จะถอนได้แล้วจึงทำพิธีถอนกล้า

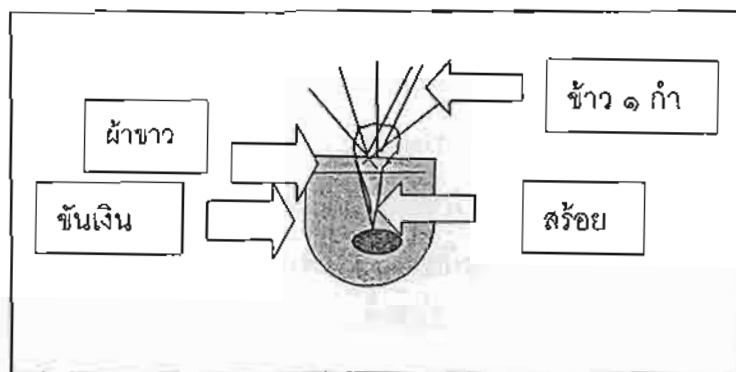
นอกจากนี้ในช่วงดังกล่าวจะเป็นเดือนที่มีพิธีบวชนาคและนิยมจัดพิธีแต่งงานด้วย

พิธีถอนกล้าและปักดำ "จับเดิมน้ำ"

หลังจากที่ต้นกล้าโตและมีความยาวพอที่จะนำไปปักดำได้ ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ ๑ เดือนครึ่ง ถึง ๒ เดือน คืออยู่ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม(แควาสาด) และเดือน สิงหาคม(แคว้ง) จะประกอบพิธี "จับเดิมน้ำ" เพื่อเตรียมลงปักดำ ซึ่งจะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำว่าแต่ละปี ฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่

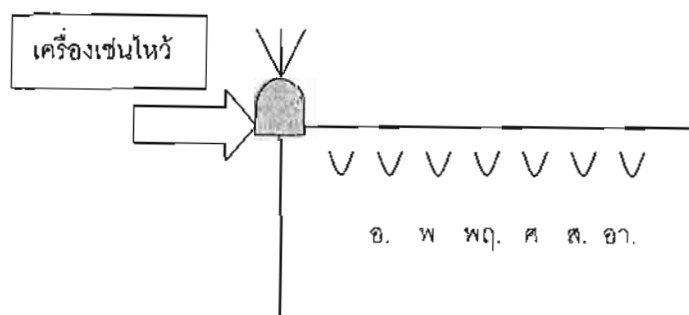
พิธี"จับเดิมน้ำ" จะประกอบพิธี ๒ ที่ คือ ประกอบพิธีที่บ้านเสร็จแล้ว จึงนำเครื่องเซ่นไปทำพิธีถวายปู่ ตา ที่ท้องนา การประกอบพิธีจะทำโดยพราหมณ์"เจ้าจำ"หรือผู้เฒ่าที่นับถือศีลและเป็นที่เคารพของชาวบ้านเป็นคนทำพิธี มีเครื่องเซ่น"สะปึก" ประกอบด้วย กล้าที่ถอนมาใหม่ ๑ กำ

ไถ่ต้ม ๑ ตัว ไข่ไก่ ๒ ฟอง เหล้าขาว แยก ข้าว กล้วย ข้าวต้ม ชันธ ๕ รูป ๑ คู่ เทียน ๑ คู่ หมากพลู ๕ คำ การจัดเครื่องเซ่น จะใช้ขันเงินขนาดกลาง ๑ ใบ เอากล้าที่เตรียมไว้มัดด้วยด้ายแล้วใส่ในขันคลุมต้นกล้าด้วยผ้าขาวแล้วคล้องด้วยสร้อยทอง จากนั้นจึงจัดวางเครื่องเซ่นอื่นๆ(ดังรูปภาพ)



หลังจากถวายเครื่องเซ่นแล้วผู้ประกอบพิธี “เจ้าจำ”จะบอกกล่าวแก่ ปู่ตา ว่าถึงฤดูกาลทำนา ลูกหลานกำลังจะลงปักดำแล้ว และบ่น บาน สาร กล่าว ให้ข้าวที่ทำการปักดำสวยงามสมบูรณ์ ตกและได้ผลดี หลังจากนั้นจึงมีการเสี่ยงทายเพื่อดูว่าข้าวที่ปลูกจะสวยงามและได้ผลดีหรือไม่ โดยการปอกเปลือกไข่ไก่ออก ดูไข่ขาวว่าผิวราบสวย สม่ำเสมอหรือไม่ ถ้าสวยงามสม่ำเสมอทายว่าข้าวที่ปลูกจะสวยงาม จากนั้นแบ่งออกครึ่งหนึ่งแล้วดูวงแหวนรอบไข่ว่าเป็นสีอะไร ถ้าเป็นสีดำ ทายว่าข้าวที่ปลูกจะได้ผลดี หลังจากนั้นจึงเสี่ยงทาย “ไถ่ต้ม” โดยการดูคางไก่“เกียงเหมือน” ถ้าคางไก่งอน งอลง ทายว่าปีนี้จะได้ข้าวตกดีและเมิดสวยงามสมบูรณ์ เป็นอันเสร็จพิธีที่บ้าน

หลังจากเสร็จพิธีที่บ้านแล้ว จะแบ่งเครื่องเซ่นอย่างละเล็กละน้อยใส่กระหวง เพื่อนำไปประกอบพิธีที่ท้องนา โดยเลือกเอาหมู่มโถมหนึ่งของนา เมื่อเลือกได้แล้ว จะเอาดินมาก่อตรงมุนนาที่เลือกให้สูงขึ้นเพื่อวางเครื่องเซ่น เสร็จแล้วทำพิธีเซ่นไหว้และบอกกล่าวปู่ตา ให้รู้ว่าลูกหลานจะทำการปักดำแล้ว ขอให้ปู่ตา มารับเครื่องเซ่นไหว้ และดูแลให้ข้าวที่จะปลูกสวยงาม อุดมสมบูรณ์ เสร็จแล้วนำกล้าที่ผ่านการทำพิธีกรรม แบ่งออกเป็น ๗ กำ ทำการปลูกเรียงแถว ๗ แถว โดยถือเอาวันตามปฏิทิน คือ วันจันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ (ดังรูปภาพ)



ถ้ากรณีที่เพิ่งเริ่มปลูกข้าวครั้งแรกและยังไม่เคยทำพิธี “จับเต็มปุย” ให้ถือเอาวันเกิดของคนที่จะปักดำ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นหัวหน้าครอบครัว หรือภรรยา และวันดังกล่าวให้ถือเป็นฤกษ์ดีสำหรับการปักดำ หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็จะเป็นการลงปักดำอย่างเป็นทางการโดยให้ต่อยอดจากมุมที่ทำพิธีกรรมไว้ จากนั้นให้สังเกตข้าว ๗ แถวที่ปลูกไว้ ว่าแถวไหนโตข้าวเจริญงอกงาม และสวยสมบูรณ์ ทายว่าในปีหน้าถ้าลงปักดำในวันดังกล่าวข้าวในปีหน้าจะสวย สมบูรณ์ และได้ผลดี และกล้าที่ผ่านพิธีกรรมปักดำแล้วจะถูกดูแลรักษาอย่างดี หรือบางครั้งก็ใช้ไม้หนาม (ต้นเล็บแมว) คลุมไว้ เพื่อกันไม่ให้วัว ควาย หรือคน ไปทำลาย แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านทั่วไปจะรู้ว่าเป็นต้นพันธุ์ข้าวจะช่วยกันดูแลไม่ให้วัว ควาย เข้าไปทำลาย

การประกอบพิธีนี้ จะทำเพื่อเสี่ยงทายถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวในปีหน้า เพื่อเก็บรักษาไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป แต่บางครั้งครอบครัวก็ไม่ได้เก็บไว้ ดังคำเรียกของพิธีกรรมว่า “เต็มปุย”

พิธีกรรมเกี่ยวข้าว “โจรดยัวดงัย”

ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน(แคะเด๊ะ) เป็นเดือนที่ประกอบพิธีเกี่ยวข้าว“โจรดยัวดงัย” และประกอบพิธีบูชา “ผีเผื่อนา” ซึ่งเป็นเดือนที่ข้าวสุกและพร้อมทำการเก็บเกี่ยว พิธีกรรมนี้จะทำโดยเจ้าของนา เริ่มจากหาฤกษ์วันที่จะลงเกี่ยวข้าว โดยถือเอาฤกษ์วันข้างขึ้นในการทำพิธี และเกี่ยวข้าว การหาฤกษ์จะให้พราหมณ์หรืออาจารย์เป็นคนดูและกำหนดให้ จากนั้นเตรียมเครื่องเซ่น ซึ่งประกอบด้วย ข้าว 5 ถ้วย ๑ คู่เทียน ๑ คู่ หมากพลู เหล้าขาว ขนม ข้าวต้ม เมื่อได้ครบแล้วนำเครื่องเซ่นไปทำพิธีบูชา “ผีเผื่อนา” โดยเลือกมุมใดมุมหนึ่งของนา แล้วทำการจุดธูปเทียนถวายเครื่องเซ่น บอกปูตา เทวดา อารักษ์ที่เผื่อนา ให้รู้ถึงฤดูกาลเกี่ยวข้าวแล้ว ให้ช่วยปกป้องรักษาจนกว่าลูกหลานจะทำการเกี่ยวข้าวเสร็จ หลังจากนั้นจะเกี่ยวข้าวมา ๑ ฟ่อน ซึ่งเป็นข้าวที่เกี่ยวครั้งแรก นำไปแขวนไว้ที่ระแนงยุง พร้อมบัน บาน และบอกกล่าวขอให้ข้าวมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ อวยพรให้ลูกหลานได้ลาภ ได้ข้าวเต็มยุ้ง จากนั้นจึงทำการเกี่ยวข้าวอย่างเป็นทางการ ซึ่งฤดูเกี่ยวข้าวจะใช้เวลาในการเก็บเกี่ยวประมาณ ๓-๕ เดือน คือระหว่างเดือน พฤศจิกายน – เดือน กุมภาพันธ์ เป็นช่วงเกี่ยวข้าวเบาเสร็จ และประมาณเดือนมีนาคม เป็นช่วงเกี่ยวข้าวหนักเสร็จ(เร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับว่าฝนตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่)

พิธีกรรมเอาข้าวขึ้นลาน “แซ่นประดบเสรา”

หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้นแล้วจะตากข้าวไว้สักระยะหนึ่ง แล้วจึงทำการเอาข้าวขึ้นลาน ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เดือนมีนาคม พิธีกรรมเอาข้าวขึ้นลาน จะทำ ๒ ครั้ง คือ ครั้งแรกเป็นพิธีกรรมเสี่ยงทายที่พื้นที่ทำลาน “เจริยะเลียน” โดยมีเครื่องเซ่น คือ ใช้ข้าวที่เก็บเกี่ยวเสร็จใหม่ๆ จำนวน ๗ เม็ด ให้อาจารย์ที่มีวิชาอาคมประกอบพิธีกรรมเสก เป่า เสร็จแล้วให้เจ้าของนนำข้าว

นำไปวางไว้ตรงมุมที่เลือกไว้ ทั้งไว้ ๑ คืบ ตอนเช้าให้มีดูว่า “ถ้าข้าวมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากเดิม” ถือว่าพื้นที่ตรงนั้นเหมาะสำหรับทำลานข้าว ถ้าข้าวไม่เพิ่มจำนวนให้เปลี่ยนที่ใหม่จนกว่าจะได้ที่ที่เหมาะสม

หลังจากได้พื้นที่ที่ทำลานแล้ว จึงทำพิธีครั้งที่ ๒ คือ พิธีเอาข้าวขึ้นลาน “เช่น ประดบเสรา” ทำหลังจากที่เอาข้าวขึ้นลานจนเสร็จแล้ว เป็นพิธีกรรมที่ทำก่อนที่จะทำการนวดข้าว โดยมีเครื่องเช่น ประกอบด้วย ชันธ ๕ หมากพลู ๒ คำ ข้าว กับข้าว เหล้าขาว น้ำสะอาด นำเครื่องเช่นวางไว้ข้างกองข้าวมุมใดมุมหนึ่ง แล้วทำพิธีกรวดน้ำบอกกล่าวปู่ตา ขอให้ข้าวอยู่อย่างร่มเย็น ไม่วิตก ไม่กลัว ไม่ตกใจ ไม่หนีหาย เพื่อเตรียมทำการนวดข้าว จากนั้นนำน้ำที่เหลือไปรดให้ทั่วกองข้าว จากนั้นจึงจะทำการนวดข้าวได้ตามปกติ

พิธีกรรมเอาข้าวเข้ายุ้งฉาง “เช่น เลียน”

หลังจากนวดข้าวเสร็จแล้ว ในวันฤกษ์ดีเพื่อนำข้าวเก็บเข้ายุ้งระหว่างนี้ยังไม่มีพิธีกรรม แต่พิธีกรรมจะทำหลังจากเอาข้าวเข้ายุ้งเสร็จสิ้นแล้ว โดยทุกครั้งที่เอาข้าวเข้ายุ้งจะต้องเหลือข้าวไว้จำนวนหนึ่ง ซึ่งเชื่อกันว่าเพื่อเหลือไว้ให้ภูต ผี เปรต ที่อยู่ตามนา ได้กินและได้รับส่วนกุศลจากเจ้าของนา เรียกว่า “เช่น เลียน” พิธีกรรมนี้จะทำโดยเจ้าของนา เครื่องเช่น ประกอบด้วย ชันธ ๕ หมากพลู ๕ คำ ไข่ต้ม เหล้าขาว พิธีกรรมจะเลือกเอาบริเวณกลางลานเป็นจุดที่ประกอบพิธี การทำพิธีจะขุดหลุมให้เป็นร่องลงไปดินหนึ่ง เสร็จแล้วให้เอาข้าว ข้าวสวย วางลงในหลุมที่ขุดไว้กลางลาน แล้วนำเครื่องเช่นไปวางข้างๆ จากนั้นทำการบอกกล่าวปู่ตา เทวดา อารักษ์ที่ดูแลนา เป็นพิธีกรรมขอบคุณปู่ตา ขอบคุณลานข้าว ขอบคุณบุญคุณข้าว ที่มอบความอุดมสมบูรณ์ให้ และขอบคุณที่ช่วยปกป้องรักษาลูกหลานไม่ให้เจ็บป่วยระหว่างการทำนา

พิธีกรรมนั้นนอกจากเป็นการกล่าวขอบคุณปู่ตา และขอบคุณข้าวแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงความเคารพและการถือปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน

พิธีกรรมปฐมฤกษ์เอาข้าวออกจากยุ้ง “เช่น ยุ้งเก็บเสรา”

เป็นพิธีกรรมที่ทำหลังจากนำข้าวเข้ายุ้งเสร็จแล้ว และจะทิ้งช่วงเวลาไว้สักระยะหนึ่งให้ข้าวได้อยู่กับยุ้งก่อน จากนั้นจึงหาฤกษ์เอาข้าวออกจากยุ้ง “เช่น ยุ้งเก็บเสรา” เพื่อนำข้าวออกมากิน และแปรรูปอื่นๆต่อไป โดยพิธีกรรมจะถือเอาฤกษ์วันเพ็ญ เดือนกุมภาพันธ์ (เมษายน ตามประเพณีเดิมและช่วงฝนที่ตกตามฤดูกาล) เครื่องเช่น ประกอบด้วย ปลาสลิด ปลาทอง ชันธ ๕ เหล้าขาว ข้าว หมากพลู ๕ คำ ขนมต้ม (ปะกับสะกอล) กระดองเต่า ใช้สำหรับดักข้าว ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เจ้าของข้าวอยู่ค้าคุณ ข้าวร่มเย็น ไม่สูญหาย บริบูรณ์ทั้งปี และกระเชอ ใช้สำหรับดวงข้าวในยุ้ง เมื่อเตรียมของเสร็จแล้วจึงทำการประกอบพิธีกรรมโดยใช้สถานที่ในยุ้งเพื่อทำพิธี และเจ้า

ของข้าวจะเป็นคนทำพิธี เมื่อเสร็จพิธีแล้ว จึงสามารถนำข้าวออกมากินได้ พิธีกรรมนี้จะมีการห้าม "ตอม" คือ ห้ามคนเกิดปีระกาทำพิธี เพราะเชื่อว่าปีระกา(ไก่)จะจิกข้าวกินหมด วันพระห้ามตักข้าวออกจากถัง หรือบางคนห้ามวันอาทิตย์ เพราะเชื่อว่าข้าวจะหมดถัง หรือจะไม่มีข้าวกิน

ประเพณีก่อเจดีย์ข้าวเปลือก "ปูนพนมเสรา"

เป็นประเพณีที่ถือว่าเป็นการฉลองภายหลังฤดูการเก็บเกี่ยวเสร็จ(โดยส่วนใหญ่ครอบครัวที่ลงข้าวเบาจะเกี่ยวข้าวเสร็จในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ และบางส่วนที่ลงข้าวหนัก(พันธุ์พื้นบ้าน)จะเกี่ยวข้าวเสร็จ เดือนมีนาคม) ประเพณีก่อเจดีย์ข้าวเปลือก หรือ "ปูนพนมเสรา" เป็นการทำบุญข้าวเปลือก และเป็นช่วงที่ชาวบ้านทุกคนจะทำบุญเบิกบ้าน "สวดมนต์เสรา" ซึ่งจะตรงกับวันเทศมหาชาติ ดังนั้นในช่วงนี้จึงมีการบุญพร้อมกันทั้ง ๓ ประเพณี โดยประเพณีก่อเจดีย์ข้าวเปลือกจะทำโดยมีผู้ใหญ่บ้าน หรือ ผู้เฒ่า ผู้แก่ จะเป็นคนเดินบอกกล่าวชาวบ้านเพื่อกำหนดวันที่จะให้แต่ละบ้านเอาข้าวเปลือกไปรวมกันที่วัด โดยข้าวเปลือกที่เอามารวมกันจะก่อเป็นลักษณะคล้ายภูเขา"พนม" เดิมทีจะมีแค่กองเดียว แต่หลังจากช่วงที่มีวิกฤตข้าวยาก มากแฉง ฝนตกผิดปกติ รัฐบาลส่งเสริมเรื่องธนาคารข้าวเปลือก จากนั้นจึงมีการเพิ่มเป็น ๒ กอง โดยกองที่ ๑ จะเอาเข้าวัด กองที่ ๒ เรียกว่า "กองเทิดพระเกียรติ" เก็บเอาไว้ให้คนในหมู่บ้านได้กู้ยืม ซึ่งเริ่มทำได้ประมาณ ๑๐ ปีแล้ว หลังนำข้าวเปลือกมารวมกันได้แล้ว จากนั้นในช่วงกลางคืนจะทำพิธี "สวดมนต์เสรา"หรือทำบุญเบิกบ้านโดยจะมีพระสงฆ์ทำพิธีสวดและเรียกขวัญข้าว ตอนเช้าจะตักบาตรและทำบุญเลี้ยงพระ จากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันข้าวด้วยกันที่วัด ส่วนกำกับที่เหลือก็จะนำมาแจกจ่ายให้แต่ละบ้าน ให้ลูกหลานได้กินด้วย

การทำบุญทั้ง ๓ ประเพณี ถือกันว่าเป็นการทำพิธีเรียกขวัญข้าว ให้มาอยู่คู่บ้านคู่เมือง หลังจากที่ทำการเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว และนอกจากนี้ยังถือว่าเป็นการช่วยกันหาเงินเข้าวัดเพื่อสร้างโบสถ์ สร้างกุฏิวัดประจำหมู่บ้านด้วย

เหตุผลหลัก ๆ ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้าวตั้งแต่เริ่มไถ่ วาน ปักดำ จนกระทั่งเก็บเกี่ยวและเก็บผลผลิตเข้ายุ้งฉาง พอที่จะสรุปได้ ๔ เหตุผล คือ

- ทุกพิธีกรรมกระทำเพื่อนำความอุดมสมบูรณ์มาให้ ถือได้ว่าเป็นรักษาความหลากหลายและความสมดุลของธรรมชาติระหว่างคนกับระบบการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติ
- ทุกพิธีกรรมกระทำเพราะกลัว ภู ฟ้า เทวดา อารักษ์ ไม่ได้กิน หรืออดอยาก หรือไม่ได้รับการกระทำของลูกหลาน ถือได้ว่าเป็นการบอกกล่าวและแสดงความคารวะระหว่างคนกับผี เป็นการบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของคนกับความเชื่อ

- ถ้าหากไม่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ กล่าวปฐา เทวดา อารักษ์ จะทำมิดี มิร้าย ถือได้ว่าเป็นความใส่ใจเรื่องสุขภาพและความปลอดภัย การเคารพบูชาแสดงถึงความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถดูแลรักษาสุขภาพได้
- ทุกพิธีกรรมกระทำเพื่อเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ

ซึ่งในบางพิธีกรรมก็สูญหายไป บางพิธีกรรมก็ยังคงอยู่ การคงอยู่หรือสูญหายไปของพิธีกรรม เกิดจากสิ่งต่างๆ ดังนี้

- การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมที่อาศัยแรงงานคน และสัตว์เป็นหลัก เปลี่ยนเป็นใช้แรงงานเครื่องจักรกลทดแทน เกิดความสะดวกและรวดเร็วในการผลิต จึงทำให้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการทำพิธีกรรมเพื่อเคารพหรือบูชาปฐา หรือบูชาข้าว
- การปรับเปลี่ยนวิธีปลูกข้าวจาก "นาดำ" เป็น "นาหว่าน" จึงข้ามขั้นของพิธีกรรมไป และไม่มีความต่อเนื่องในการประกอบพิธีกรรม
- ความเชื่อในค่านิยมใหม่ เช่น บุษบาเงิน บุษบาวัตถุ ทำให้บางพิธีกรรมหรือบางวัฒนธรรม เช่น การลงแขก เปลี่ยนเป็น การจ้างได้ จ้างว่าน จ้างดำ จ้างเกี่ยว เข้ามาแทนที่ "การช่วยเหลือระหว่างคนกับคน"
- ค่าใช้จ่ายในการระบบการผลิตสูงขึ้น และรวมถึงค่าใช้จ่ายสิ่งของที่จะต้องหาซื้อมาใช้ประกอบพิธีกรรม หรือค่าใช้จ่ายในการลงแขกดำนาและเกี่ยวข้าว ต้องลงทุนสูง ซึ่งไม่คุ้มค่า จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยสูญหายไป

(ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่า เพศหญิง อายุประมาณ ๘๐ ปี บ้านอนันต์ ต.ยาง อ.ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์ : วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๔๗)

ประเพณีพ้อออกพระแะ นายสัมฤทธิ์ สหนาพ

ฤดูฝนหมดไปตั้งแต่ปลายเดือนสิบเอ็ด พอขึ้นเดือนสิบสองท้องฟ้าจึงปลอดโปร่งแจ่มใส ปราศจากเมฆ พระจันทร์ในเดือนสิบสองจึงส่องแสงสุกสกาว บรรยากาศเช่นนี้เหมาะสมสำหรับความรู้สึกของหนุ่มสาวยิ่งนัก หนุ่มสาวๆจะได้ใกล้ชิดสนิทกันก็ในเทศกาลงานวัดงานบุญ วัดเป็นสถานที่ชุมนุมของชาวชนบท ชาวบ้านออกไปทำบุญตักบาตรในวันพระวันโกนและเทศกาลประจำปี หนุ่มสาวจึงมีโอกาสดูจากพาที หยอกล้อกันโดยหนุ่มจะใช้ศิลปะการร้องรำทำเพลง การละเล่นประจำท้องถิ่นเป็นสื่อบอกรัก เช่น จรจร เจรียง สันตึง(ร้องรำตึกเบ็ด) เจรียงโงง นรแก้ว ปังนา กันจัญเจก กะโนบตึงตึง นั่นคือการเริ่มต้นแสวงหาคู่ในยุคสมัยครั้งกระโน้น

เดือนสิบสองข้าวเหนียวพันธุ์เบาจำพวกข้าวบังเอว กำลังโน้มรวงเริ่มสุกเหลืองพอดีเหมาะกับการดำข้าวเฒ่า กรอบอร่อย การทำบุญตักบาตรข้าวเฒ่า จึงเกิดขึ้นเป็นธรรมเนียมประเพณีสืบทอดกันมาแต่โบราณกาล เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วแต่การตักบาตรข้าวเฒ่า นั้นเขาทำกันในเวลากลางคืนเมื่อพระจันทร์วันเพ็ญของเดือนสิบสองอยู่ตรงศีรษะพอดี

กลางลานวัดจะปักเสาสองต้นสูงท่วมศีรษะห่างกันราวสองเมตรมีไม้กลมๆเป็นราวสูงเพียงตาที่ราวติดเทียนขี้ผึ้งผูกราวติดไว้กับเสาหลวมๆพอมนุได้ไม่ติดขัด ที่ทางเหล่านี้มีคตทายกร่วมกับพระในวัดช่วยกันตระเตรียมไว้เรียบร้อยแล้วตั้งแต่บ่าย ส่วนแม่บ้านและสาวๆจะช่วยกันลงนาเก็บเกี่ยวข้าวนำมาเหยียบย่ำนวดข้าวจนกระทั่ง เรียกว่า "แบนเซรา" เมล็ดข้าวที่สุกได้ที่จะหล่นหลุดจากขังรวง ส่วนโคนรวงที่ยังไม่หลุดจะใช้ไม้เล็กๆกำกับขึงมือกดรูต "สะโกดเซรา"อีกครั้งหนึ่งจนหมดรวงเอามาพัดเอาละอองธัญธิดออกเหลือแต่เมล็ดที่อวบเต็มตึง ตักเจียงกรานสุ่มไฟด้วยหิน หม้อดินหรือกระทะใบใหญ่ตั้งไฟให้ร้อนจัดตักข้าวเปลือกสดๆหนึ่งกอบใหญ่ ใส่หรน้อมคั่วให้สุกใช้ก้านกล้วยสดยาว 1 สอกกวนเมล็ดข้าวในหม้อให้กระจายได้รับความร้อนและสุกทั่วถึงทุกเมล็ด คั่วจนเสียงปะทุถี่ขึ้นแสดงว่าข้าวสุกได้ที่ท่วมเมล็ดแล้วยกเทใส่ครก ผู้ดำจะใช้มือขวากำลากมือซ้ายกำไม้ควัก การดำข้าวเฒ่าต้องมีเทคนิคผู้ไม่เคยไม่รู้จะดำไม่เป็น เขาที่มสากลงครกหนึ่งตู่จะต้องควักด้วยไม้พายสองครั้งเสียงควักจะได้ยินแซ่ๆเป็นจังหวะ เมื่อดำเร็วๆจะได้เสียงแซ่ควักดับ แซ่ควักดับเป็นจังหวะสม่ำเสมอ ทำดำนั้นผู้ดำจะยืนประชิดครก มือขวากำลากยาวใหญ่มีน้ำหนักมือซ้ายถือไม้ควักเมื่อยกลากด้วยมือขวาสูงขึ้นสูงยัดตัวตรง มือซ้ายจะควักด้วยพายสองครั้งเพื่อกลับเมล็ดข้าวส่วนบนลงล่างส่วนล่างขึ้นบน เมล็ดจะบีบแบนทุกเมล็ด ได้ข้าวเฒ่าตามต้องการ ทำสับกันไปจนกว่าจะล่อนดี เสียงแซ่ควักดับดังระงมไปทั่วละแวกบ้าน แสงไฟจากการคั่วข้าวเฒ่าทุกคร้วเรือนเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าคำคีนนี้จะได้ทำบุญตักบาตรข้าวเฒ่ากันทุกคร้วเรือน เป็นสัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าคำคีนนี้ได้ทำบุญตักบาตรข้าวเฒ่ากันที่วัด การดำข้าวเฒ่าต้องใช้สองคน คนหนึ่งนั่งคั่วข้าวให้สุก

ได้ที่ อีกคนทำหน้าที่ดำ หนุ่มๆ มักช่วยโอกาสอาสาไปนั่งคั่วข้าวงเม่าให้สาวๆ ดำ ได้กำไรชีวิตจากการดูขมสีละระบำข้าวเม่า

สามทุ่มล่วงแล้วพระจันทร์เต็มพ้นปลายฟ้า สว่างไสวดูจกกลางวัน ผู้เฒ่าหนุ่มสาวและเด็กถือขัน แบบกระเชอหรือถ้วยโถโอชาม บรรจข้าวเม่าและกล้วยสุกคนละหวีสองหวีตามมีตามเกิดไปชุมนุมกันที่ลานวัด หนุ่มสาวต่างกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวยงาม ประกวตประชันกันห่างจากที่ตั้งเสาพิธีสถานพอประมาณ จะไปด้วยเสื่อสาต ลาดด้วยผ้าขาวตั่งบาตรไว้เรียงราย ได้เวลาใกล้เที่ยงคืนนิมนต์พระเข้านั่งบนระจាំที่ขมาทวนศีลสดมณต์ ผู้คนจะยกขันขึ้นอธิษฐาน ขอให้กุศลผลบุญที่ประกอบในวันนี้จะมีบุญพาวรีแล้วบรรจงใส่บาตรข้าวเม่ากันจนทั่วถึง ผู้คนจะกระจายกันนั่งรายรอบที่ตั้งพิธีอยู่ห่างๆ ปลอยเสื่อพิธีสถานให้เป็นลานกว้างวงกลมในเขตพิธีสถานให้เป็นลานกว้างวงกลมในเขตพิธีกรรม รอกำหนดเวลาประกอบพิธีกรรม

เมื่อถึงเที่ยงคืนจะมีบุรุษผู้สูงอายุผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม นุ่งขาวห่มขาวถือไม้เท้ายาวมีบุรุษละพายยามเป็นลูกศิษย์ติดตามมาผู้หนึ่ง เดินจากภายนอกเข้ามาบริเวณพิธีสถานกระทำลุ่มเสี่ยงกระแอมไอ เดินสู่สถานพิธีตั้งเสื่อพอปรากฏเห็นโดดเด่นเป็นจุดสนใจหยุดยืนอยู่ท่ามกลางผู้ที่มาร่วมชุมนุมแล้วผู้ใหญ่ในกลุ่มหนึ่งซึ่งได้กำหนดตัวไว้แล้วจะถามขึ้นว่า “นั่นใคร” บุรุษชีปะขาวจะตอบว่า “เราเอง” ผู้ถามจะถามว่า “เราเองนี่คือใคร” ชื่อเสียงเรียงไร มาจากไหนมีฐานะอะไร เหตุไฉนจึงเข้ามาที่นี่” บุรุษชีปะขาวจะตอบว่า “เราคือตาพรหมมาจากสำนักเขนวะตาพรหมที่มาที่นี่เพราะได้ยินเสียงเอะอะอึ้งคะนึ่งไม่รู้ว่าพวกท่านกระทำการสิ่งใดกัน ชะรอยจะพากันทำบาป ผ่าสัตว์ตัดชีวิตอะไรกันขึ้นกระมัง เราจึงเข้ามาดู” ผู้เป็นใหญ่ในกลุ่มจะแจกแจว่า “เราไม่ได้กระทำบาปหยาบช้า ผ่าสัตว์ตัดชีวิตดอก วันนี้เรามาชุมนุมกันทำบุญจะประกอบพิธีไหว้พระจันทร์ท่านเป็นตาพรหม ท่านมีความรู้เรื่องนี้ไหม ” ชีปะขาวตอบว่า “เราพอจะรู้อ้าง” ผู้เป็นใหญ่จะกล่าวว่า “ถ้าท่านรู้ข้อธรรมะในเรื่องนี้จงแสดงธรรมให้พวกเราฟังก่อนเราจึงจะเชื่อถือ” ชีปะขาวจะถามว่า “จะให้แสดงธรรมข้อใด” ผู้เป็นใหญ่ตอบว่า “ว่านะโมให้ฟังก่อนก็แล้วกัน ”

ตาพรหมจะติดตลกแกล้งว่านะโมผิดๆ เพื่อแทรกบทตลกให้เป็นที่ยึดฮา เช่นว่า “นะโมตะลัจระหัด ตอง ตอง “หรือ “นะโมเตี้ยะอะลัจ เตี้ยะอัจกระแบย” อะไรๆ ทำนองนั้น ผู้คนจะเฮฮากันเห็นที่ครื้นเครง ผู้เป็นใหญ่จะกล่าวว่า “ท่านว่าข้อธรรมะไม่ถูก ท่านไม่ใช่ตาพรหมที่แท้จริง ชะรอยท่านจะเป็นผู้ประสงคร้ายปลอมแปลงเข้ามาเพื่อทำมิดีมิร้าย” ได้เฮฮากันเป็นคำรบสองเมื่อถึงรอบที่สามจึงสดนนะโม ได้ถูกต้องครบด้วยกระบวนการความ ผู้คนทั้งหลายจึงกล่าวรับรองว่า “ท่านคือตาพรหมตัวจริง” แล้วขอเชิญท่านเป็นประธานในพิธีพาพวกเราไหว้พระจันทร์ นำสดคาถาบทวงสรรวสังเวยกแก่พระจันทร์เกิด ตาพรหมจะบอกให้ทุกคนพนมมือแล้วจุดเทียนชัย 12 เล่มที่ติดไว้บนไม้ราวพาดเสาพิธีกรรมนำไปกล้วยตานีที่ยังอ่อนๆ ปลอดตำหนิปราศจากริ้วรอยแตกปริ มาวางเรียงกับพื้น

ดินได้ราวเทียนชัยเพื่อรองรับน้ำตาเทียนไว้เสี่ยงทาย บอกให้ทุกคนคอยกล่าวคำบวงสรวงสังเวญตามพร้อมๆ กันแล้วดาพรหมก็นำสวดนะโม 3 จบกล่าวบวงสรวงให้ทุกคนว่าตาม
 “เนียง จันทรา เปี้ยะมหาอุตอม เปี้ยะเอ็นเขยเสาะ เขยอ้อบภิรมย์ เปี้ยะมหาอุตอมก้องเลอพิเมียน ” กล่าวจบหนึ่งรอบ ดาพรหมจะบอกให้กราบทุกคนประนมมือหมอบกราบพร้อมกันนี้ ดาพรหมผู้เป็นประธานจะจับปลายไม้รายข้างหนึ่งศิษย์จะจับอีกข้างหนึ่งหมุนให้เอนไปทางขวา น้ำตาเทียนจะหยดลงสู่ใบตองที่รองรับ แล้วสวดบวงสรวงตามคำเดิมจนจบ ดาพรหมจะบอกให้ “เง็บ” คือกลับนั่งตัวตรงตามเดิม พร้อมกับเทียนชัยก็หมุนไปตั้งตรงเหมือนเดิม ประนมมือกราบ 3 ครั้ง เง็บ 3 ครั้ง เป็นลั่นพิธีการไหว้บวงสรวงพระจันทร์หรือเปี้ยะแคะ (พระแซ) คำกล่าวบวงสรวงสังเวญนี้ ถอดเป็นคำไทยได้ความว่า

“เจ้าแม่จันทรา พระมหาอุตม พระอินทร์เสวยสุข เสวยอภิรมย์ พระมหาอุตมสถิตเหนือพมาน” เสร็จจากบวงสรวงสังเวญแล้ว ศิษย์ของดาพรหมจะยกใบกล้วยนั้นขึ้นมาชูหมุนไปรอบๆ ให้ทุกคนได้เห็นทั่วถึงกัน ดาพรหมจะเอาไม้เท้าชี้ทำนายหยดน้ำตาเทียนที่ปรากฏในใบตองโดยถือเอาต้นใบเป็นต้นปี กลางใบเป็นกลางปี ปลายใบเป็นปลายปี หยดเทียนหนาส่วนใด ฝนจะชุกในส่วนนั้น

ทำนายเสร็จดาพรหมและลูกศิษย์จะได้รับการถวายข้าวเฒ่า 1 ช้น กล้วย 1 หวี คนละ 1 ชุด ดาพรหมจะขอพรให้ทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข ประสบโชคลาภทำมาหากินได้อุดมสมบูรณ์แล้ว บอกลาและกำชับให้ท่านทั้งหลายจงเลี้ยงดูกัน ให้เป็นสุขทั่วหน้ากันเถิด

ฝ่ายพระสงฆ์จะบรรยายธรรมอบรมพอดควรแก่กาลเวลา แล้วถวายปัจจัยไทยทานทวายกจัด บาตรข้าวเฒ่าและกล้วยขึ้นบนกุฏิ แบ่งส่วนหนึ่งไว้เลี้ยงดูกันในหมู่ผู้ไปร่วมพิธี ซึ่งยังคงนั่งรออยู่ด้วยความเป็นระเบียบ ช่วงนี้ทายกและผู้ใหญ่จะช่วยกันแจกจ่ายข้าวเฒ่าและกล้วยสุกกันทั่วหน้า ผู้ร้องจะร้องใหม่บอกว่า “ฮาเวฮา” แปลว่า “อ้อ เเค อ้า” หมายความว่าอ้าปาก โดยเงยหน้าอ้าปากหันหน้าเข้าหาพระจันทร์ เอาข้าวเฒ่ากรอกเข้าปาก บ๊องกล้วยสุกเข้าไปด้วย การกระทำนี้เองที่เรียกว่า “กรอกพระจันทร์” ซึ่งใช้ในภาษากันว่า “ป้อกพระแซ” หมู่ๆ ชอบนักหนา รอโอกาสกำข้าวเฒ่ากรอกปากสาวคนที่ตนหมายปองพร้อมกับบ๊องกล้วยเข้าปากสาวเป็นนัยๆ บอกรัก แล้วพิธีไหว้พระจันทร์ในวันป้อกพระแซ ในคืนวันเพ็ญเดือนสิบสองก็เป็นอันเสร็จสิ้นลง ต่างกลับถิ่นฐานบ้านช่องด้วยความอิ่มเอิบใจ

ดาพรหมคือพระพรหมผู้สร้างโลก และสรรพสัตว์ตามคติศาสนาพราหมณ์ พระพรหมจะลงมาดูแลปกป้องชาวโลกทุกปี เพื่อมิให้สรรพสิ่งที่ทรงสร้างถูกทำลาย จะเป็นจากภัยคำที่ได้ตอบกับมนุษย์ ดาพรหมจึงเป็นตัวแทนมติแทนองค์พระพรหมผู้เป็นเจ้าของที่จะลงมาร่วมพิธีไหว้พระจันทร์ ทุกๆ วันเพ็ญเดือนสิบสองของแต่ละปี เป็นอารยธรรมที่ได้รับจากอินเดีย เข้ามาสู่ราชสำนักขอมโบราณก่อนจะแพร่หลายมาถึงภูมิภาคนี้

พิธีแซนโดนตา

“ออกขุนเปรี๊ยะแม่ทรนัยแดลลอย” แปลว่าพระแม่ธรณี คำพูดของชาวไทยเชื้อสายเขมรในดินแดนแถบจังหวัดอีสานใต้อย่างสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ที่จะกล่าวกันระหว่างโปรยข้าวเหนียวหรือถั่ว งา ลงในนาข้าว เพื่อเป็นการขอพระคุณพระแม่โพสพ และบรรพบุรุษที่สอนให้รู้จักการทำมาหากิน ในส่วนหนึ่งของพิธี “แซนโดนตา”

ชาวไทยเชื้อสายเขมรส่วนใหญ่มีความเชื่อกันว่า บรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด ที่ล่วงลับไปแล้วจะมีโอกาสและเวลาออกมารับส่วนกุศลผลบุญที่ลูกหลานทำบุญอุทิศไปให้ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบจนถึงแรม 15 ค่ำ เดือนเดียวกัน

ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่มหายมทูตปล่อยบรรดาภูต ผี ปีศาจ เปรี๊ยะ หรือดวงวิญญาณต่างๆ ให้ออกมารับส่วนบุญส่วนกุศลที่มีผู้ทำบุญส่งไปให้

วันโดนตา หรือวันสารทใหญ่ เป็นวันสุดท้ายของบรรดาภูตผี ปีศาจ ดังนั้น ดวงวิญญาณเหล่านั้นจะไปรอรับส่วนกุศลผลบุญตามวัดที่มีผู้ไปทำบุญ หากไปแล้วไม่เจอก็จะไปวัดอื่นจนครบเจ็ดวัด หากยังไม่พบก็จะนั่งสาปแช่งและร้องไห้

ดังนั้นแซนโดนตาจึงมีผู้คนไปทำบุญที่วัดกันจำนวนมาก

บ้านโดนเลงใต้ ต.ทมอ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ หมู่บ้านชาวไทยเชื้อสายเขมร ประกอบประเพณีแซนโดนตาเป็นประจำทุกปี ทุกครอบครัวจะเริ่มเตรียมงานกันตั้งแต่เช้าวันแรม 14 ค่ำ มีทั้งทำอาหารคาวหวานชนิดต่างๆตามแต่อัตภาพ จากนั้นนำไปใส่รวมไว้ในกระเชอ มีทั้งข้าวปลาอาหารและเมล็ดพันธุ์พืชก็นำไปทำบุญที่วัดในคืนวันนั้น

สิ่งที่ต้องปฏิบัติอีกอย่างในวันนี้คือ ทุกครอบครัวต้องนำของไปเซ่นไหว้บูชาบรรพบุรุษก่อน แม้จะอยู่คนละหมู่บ้านหรือต่างตำบลก็ต้องนำของไปไหว้ ดังนั้นทุกๆปีจะมีลูกหลานที่ไปอยู่ต่างถิ่นกลับบ้านเกิดกันจำนวนมาก โดยมีญาติผู้ใหญ่ที่อาวุโสสูงสุดเป็นผู้รับไหว้พร้อมกับกล่าวอวยพรขึ้นตอนนี้ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา

นายสำราช ทองเลี่ยม ชาวบ้านโดนเลงใต้ บอกว่าหากเป็นชาวไทยเขมรแล้ว แซนโดนตาถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่สุด ลูกหลานทุกคนต้องเข้าร่วม เพราะไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ จะถูกสาปแช่งจากบรรพบุรุษ

เมื่อนำกระเชอไปวัดแล้วในคืนนั้นทุกครอบครัวห้ามนำสิ่งของใดๆกลับบ้าน แต่ต้องกลับมาทำบุญที่วัดช่วงเช้ามีแต่วันแรม 15 ค่ำ ตั้งแต่เวลาประมาณ 04.30 น. โดยเมื่อเสร็จสิ้นพิธีทางสงฆ์แล้ว ทุกครอบครัวจะนำกระเชอของตนไปเทกระจายรวมกัน จากนั้นแต่ละคนจะเลือกเอาสิ่งที่ดีๆกลับไปไม่ว่าเมล็ดพันธุ์พืชหรือของกินของใช้ชนิดต่างๆ

นอกจากนี้ต้องนำบางส่วนไปโปรยใส่ในนาข้าวซึ่งไม่เพียงเป็นการขอบคุณแม่โพสพแล้วยังเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่ต้องคอยเฝ้าไร่เฝ้านาไม่มีเวลาไปรับส่วนบุญที่วัด

สำหรับเครื่องไทยทานบริวารต่างๆ นั้นต้องเป็นของที่บริสุทธิ์จริงๆ ไม่ควรไปขอจากคนอื่นมาทำแม้กระทั่งขิง ข่า ตะไคร้ เพราะมีฉะนั้นแล้วบรรดาวิญญาณบรรพบุรุษจะไม่ได้รับของทำบุญเหล่านั้น เนื่องจากเจ้าของของเหล่านั้นจะไปรับก่อน แต่หากมีความจำเป็นต้องซื้อเพื่อให้เป็นของที่บริสุทธิ์แม้เจ้าของจะบอกว่าไม่ต้องซื้อ ก็ต้องจ่ายค่าตอบแทนอาจแค่ 1 - 2 บาทก็ได้ เพื่อให้เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์จริงๆ สำหรับบรรพบุรุษ

"แซนโดนตาไม่ใช่แค่ประเพณีความเชื่อที่ต้องปฏิบัติเท่านั้น แต่ยังเป็นการสอนทางอ้อมให้คนกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และแผ่นดินที่ใช้ประกอบอาชีพ รวมทั้งต้องซื้อสัตว์ต่อตัวเอง เพราะในกระเชอของเราหากของสักชิ้นหนึ่งไม่บริสุทธิ์จะส่งผลกระทบต่อจิตใจ หากทำมาแล้วผลผลิตข้าวไม่ดีอาจเป็นผลจากสภาพภูมิอากาศ แต่โดยความเชื่อเล็กๆ ของไทยเขมรย่อมมีผลมาจากแซนโดนตาอยู่ดี

"ส่วนครอบครัวไหนที่ไม่ทำแซนโดนตาก็จะถูกตั้งข้อรังเกียจจากคนในหมู่บ้าน และเมื่อผลผลิตไม่ดีก็จะโทษว่าไม่ทำแซนโดนตาทั้งที่จริงแล้วอาจไม่เกี่ยวกันก็ได้ ผมคิดว่าประเพณีนี้เป็นกุศโลบายที่ดียิ่งของบรรพบุรุษ"นายสำราญกล่าว

แซนโดนตาเป็นประเพณีที่ดั้งเดิมของชาวไทยเชื้อสายเขมรที่ยังคงดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสทุนที่หลังไหลยัดเยียดลงไปในพื้นที่มากขึ้นแม้จะไม่ใช่ประเพณีที่รู้จักของคนทั่วประเทศ แต่แซนโดนตาก็ยิ่งใหญ่สำหรับไทยเขมร

จากหนังสือพิมพ์มติชน วันอาทิตย์ 31 ตุลาคม 2547

ขนตา จับเดิมปีที่ศาลปู่ตาเดือน 3 และ 6

ขั้นตอนที่ 1 ทำกันทั้งหมู่บ้าน การแรกนา การลงนาครั้งแรก เราจะทำกันครั้งแรกในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 เอาเครื่องเซ่นไปที่ศาลปู่ตาขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 แรกนาขวัญไปเอาเครื่องเซ่นไปที่ศาลปู่ตา มีเครื่องเซ่นอะไรบ้างมีไก่ต้ม ของหวาน ของคาว ขนม สุรา น้ำอ้อยลอม ถั่ว งา ข้าวเปลือก 1 กำมือ ต้นกล้วย 1 คู่ ต้นอ้อย 1 คู่ ธูป เทียน ทำกันทุกบ้าน ก่อนที่จะไปศาลปู่ตา ต้องแจ้ล้งหน้าประมาณ อาทิตย์หนึ่งเตรียมให้พร้อมทุกคนต้องแจ้ล้งหน้าก่อนไม่ใช่ทำปัจเจก ต้องเตรียมเครื่องเซ่นทุกสิ่งทุกอย่าง มักคหายุจะเอาต้นกล้วย ต้นอ้อยไปด้วย ขึ้น 5 วิธีการพูดบอกปู่ตา ต้องตั้งนโม 3 จบแล้วบอกกล่าวขอฟ้าขอฝนและอื่นๆคอยดูลูกหลาน วัว ควาย ไก่ เป็ด ฯลฯ ขั้นตอนที่สอง ทำปัจเจกตัวใครตัวมันส่วนมากลูกหลานมักคหายุจะพากันทำกันทุกปีเพราะพ่อ ปู่ ย่าตา ยายพาทำ แต่คนอื่นทำกันน้อยลงแล้ว เขากล้ามาทำหนึ่งบอกผีบ้านผีเรือนว่าจะลงมือทำนา มาเช่นที่บ้านก่อนต้องตัดปลายข้าวที่บ้านเท่านั้นจะตัดที่นาหรือที่อื่นไม่ได้ ต้องบอกผีบ้านผีเรือนว่าวันนี้วันดีจะลงมือทำนาและเมื่อตัดเสร็จแล้วก็ไปดำนาวันนั้นเลย ต้องเตรียมเครื่องเซ่นผีที่บ้าน เอาเครื่องเซ่นไปที่นาต่อไป ทำไม่ถึงดำ 7 ต้น เริ่มจากวันอาทิตย์ เสาร์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัส ศุกร์ วันไหนวันสวย ได้ผลดี ก็ดูจากข้าว 7 ต้นที่ดำไปก่อน พ่อถือเอาวันดีคือเอาหนังสือทำนายพรหมชาติอ้างอิง เอาวันที่เขาไม่ห้ามไม่เป็นการกีดกันเป็นวันเริ่มลงมือปักดำ ถ้าวันที่ไม่ดีก็ไม่เอา ข้าวที่ปักดำเมื่อครบ 7 วัน จะไปดูว่าวันไหนต้นสวยก็จะพากันลงนาวันนั้น แต่ถ้าวันไม่ดีก็เลื่อนไปอีก แต่ปัจจุบันแล้วแต่ความสะดวก เอาไว้เสี่ยงทายที่ศาลปู่ตาจะดูคางไก่และไข่ต้ม ตอนที่ลงนาก็ดูคางไก่และไข่ต้มอีกเพื่อตรวจสอบว่าตรงกันไหม ปีไหนดูคางกลมสีแดงคล้ำแสดงว่าฝนฟ้าดีเสี่ยงทายที่ศาลปู่ตาและที่นา ไปบอกกล่าวศาลปู่ตา ทำทุกบ้าน ก่อนที่เราจะไปที่ศาลปู่ตา ต้องแจ้ล้งหน้าว่าใครพร้อมก็ไปทำพิธีก่อน 1 อาทิตย์ ดีโกระบอก ต้องเตรียมของทุกสิ่งทุกอย่างไปเซ่น ไก่กับไข่ เอาไปทุกคน แต่อาจารย์เอาธูปเทียน ขึ้นน้ำ ต้นกล้วย ต้นอ้อยไป พ่อมักคหายุเป็นคนพาทำตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถ้าอาจารย์แก่ตัวไปก็มีการช่วยกันโดยพาคนแก่รุ่นราวคราวเดียวกันไปช่วยกันพูดกันเช่น “ตั้งนโม 3 จบ พูดว่าปู่ตาเฮ้ย ลูกหลานได้มาวันนี้มาเพื่อขอฟ้าขอฝนบอกตายายนะว่าจะขอฟ้าขอฝนลงดำนาถึงปีถึงเดือนแล้ว จะได้ทำนาแล้วขอให้ลูกหลานได้ทำนา ขอให้ข้าวน้ำปลาอุดมสมบูรณ์เพื่อที่จะได้แบ่งให้ปู่ตาได้กิน ขอฟ้าขอฝนให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ช่วยดูแลต้นข้าวในนาให้สมบูรณ์ ช่วยดูวัว ควายในนาไม่ให้เจ็บป่วยล้มตาย หมู หมา กา ไก่ด้วย ลูกเต้าเหล่านานาไม่ให้ไปใกล้ข้าว

ขั้นตอนที่ 2 ทำส่วนตัวใครตัวมัน ส่วนมากจะทำเฉพาะลูกหลานมักคหายุ ทำตอนลงนาส่วนตัว วันลงนา ก่อนลงนาไปเอากล้ามาที่บ้านมาเช่นที่บ้าน มาบอกผีบ้านผีเรือน ตัดใบกล้าที่บ้านเพราะทำพิธีและเซ่นผีบ้าน “บอกว่าวันดี จะได้ฤกษ์ลงมือทำนาแล้วจะได้ลงมือดำนาแล้ว หลังจากเสร็จแล้วก็ต้องรีบเอาต้นกล้าไปนาเลย ทำให้แล้วเสร็จเตรียมทั้งไก่ต้ม ไข่ต้ม ข้าวเปลือก

กำมือหนึ่ง เอามาใส่ดาตเครื่องเซ่น ทำเป็นตระแกรงสานด้วยไม้ไผ่เป็นถาดสี่เหลี่ยม ทำด้วยต้นไผ่ตรงมุม ภายในตะแกรงจะวางเครื่องเซ่น ปูด้วยกระดาษขาว ใบตอง เมื่อเซ่นที่บ้านเสร็จแล้วก็เอาเครื่องเซ่นไปที่นา ขึ้นตอนเอาต้นกล้ามาเสียบท่าย เอามาเสียบภายใน 7 วัน โดยเอาต้นกล้ากำมือนั้นที่ถอนมาจากนา เสียบท่ายในวันลงนา ไปปลูกที่นา เอามา 7 ต้น ต้นที่เหลือดำไว้เหมือนกับดำนาทั่วไป จะไปดูต้นกล้า 7 ต้นก่อน ดูประกอบกับปฏิทิน โดยดูต้นกล้าที่ถือเป็นวันดีเอาต้นสวยพื่อถือเอาวันไหนเป็นวันดีโดยใช้หนังสือพระมหาพิยากรณ์อ้างอิง เอาวันที่เขาไม่ห้ามเป็นวันเริ่มดำวันนั้นเป็นวันที่ไม่ดีจะไม่ดำเลย ต้องเลื่อนไปวันที่ดีถึงจะได้ฤกษ์ดีที่จะดำนา แต่ปัจจุบันอยู่ที่ความสะดวกของแต่ละคนแต่ละครอบครัว ที่ศาลปู่ตาจะนัดวันได้ ตอนไปที่นาต้องเสียบท่ายอีก ไปเสียบคางไก่หรือไข่ไก่ วิธีการคล้ายกัน ดูว่าตรงกันไหม ดูไปแล้วเกิดว่าคางไก่หงาย จะไม่ดีแต่ก็ต้องทำ สาเหตุที่ต้องเสียบท่าย สองครั้งคือทั้งที่บ้านและที่นาเนื่องจากการตรวจสอบว่าตรงกันหรือไม่ในคำเสียบท่าย วันดีดูจากคางไก่ แต่ต้องทำถ้าไม่ดีเนื่องจากมีอาชีพทำนา ทำรอทำรอฝน แต่ก็ต้องทำ ไข่ต้มถ้าอยู่ข้างบนดี ตั้งขึ้นจึงจะดี และไข่ดี วงกลมรอบๆไข่แดงจะต้องมีสีแดงคล้ำๆ ฝนฟ้าจะดี แต่ถ้าไข่ตรงเว้าๆอยู่ด้านข้างและไม่ตั้งขึ้นถือว่าไม่ดีฝนจะแล้งหมายถึงว่าถ้าแกะไข่ต้มจะตั้งขึ้น ถ้ามีสีคล้ำรอบๆไข่แดงฝนฟ้าจะอุดมสมบูรณ์มีการเสียบท่ายสองครั้งคือที่ศาลปู่ตาและวันที่เราจะไปลงนา วางเครื่องเซ่นทั้งหมด ทำไมต้องมีถ่วงๆที่เป็นขาวนา เพราะเราเป็นขาวนาจึงต้องมีผลผลิตทุกอย่าง นอกจากนั้นที่ขาดไม่ได้คือธูปเทียน ดอกไม้ และขัน 5 แต่ข้าวเปลือกจะขาดไม่ได้เพราะเราจะลงมือทำนาและเราเป็นขาวนา เรามีผลผลิตทางการเกษตรก็ใส่เครื่องเซ่นได้เลย ถือว่าผีจะดูแลรักษาพืชที่ใส่เครื่องเซ่น และรอข้างตั่งห้องอีกช่วงหนึ่งซึ่งเป็นช่วงบายเบญจในช่วงโดนตามีเดือน 3 เดือน 6 และเดือน 10 มีพอมัคคทายกและคนแก่ผู้ช่วยตั้งนโม 3 จบพูดดีๆต่อศาลปู่ตา ช่วยพูดขอฟ้าขอฝน ไม่เอาลมฟ้าผ่า และอื่นๆที่ไม่ดีไม่ให้เกิดขึ้นในช่วงทำนา เมื่อถึงจะสิ้นเดือน 5 จะตีฆ้องบอกว่าขึ้น 3 คำเดือน 6 จะลงมือทำนาคะ ให้เตรียมตัว ส่วนมากชาวบ้านจะรู้กันว่าจะมีพิธีกรรมในช่วงนั้นๆ

นางสำราญ งามเลิศ อายุ 54 ปี บ้านไทรงาม

ตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านมีตระกูลงามเลิศ ตระกูลศรีแก้ว และตระกูลโค้งสุพรรณ ในหมู่บ้านมีระบบความสัมพันธ์ช่วยเหลือในระบบเครือญาติ ยังดีเสมอต้นเสมอปลาย ยังมีความเชื่อ ศรัทธายึดมั่นในวัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิม ก่อนจะมาการทำนา ทำไร่ จะมีการเซ่นไหว้ ผีตาแฮก หน้าเก็บเกี่ยว ก็จะมีการตั้งลอมข้าวให้สูงใหญ่ เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็จะมีการตั้งลอมข้าวให้สูงใหญ่ให้พร้อมสำหรับการนวด ก่อนทำการนวดก็มีการทำการเซ่นลาน ซึ่งมีการปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย

ก่อนนำข้าวขึ้นฉาง ก็จะมีการเอาใบยอ คุณ มาทำพิธีเรียกขวัญข้าวขึ้นฉาง พอถึงขึ้น 6 ค่ำ เดือน 3 ก็จะมีการเซ่นฉางข้าวเพื่อนำเอาข้าวมาสีเป็นข้าวสาร การดักข้าวออกจากฉางไม่ให้ตกในวันแรม 15 ค่ำของทุกเดือน

ประเพณีเกี่ยวกับข้าวในชุมชนมี

- เดือน 3 ทำบุญข้าวจี๋
- เดือน 5 สงกรานต์ปีใหม่ไทย
- เดือน 8 บุญเข้าพรรษา
- เดือน 10 ขึ้น 15 ค่ำ สาร์ทเล็กบุญข้าวสาก
- แรม 15 ค่ำ สาร์ทใหญ่บุญโดนตา

และจะมีการนำเอาข้าวสารไปหว่านในนาข้าวเพื่อให้แม่โพสพซึ่งกำลังตั้งท้องได้กินอีกตามความเชื่อปู่ย่าตายายพาทามาตั้งแต่โบราณ
มูลเหตุที่ทำให้ประเพณีเกี่ยวกับข้าวยังคงอยู่เพราะว่าเป็นประเพณีอันเก่าแก่ที่ดั่งามแสดงถึงความรู้บุญคุณของข้าว

การจะให้มีการรวมกลุ่มในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวควรจะให้คนเฒ่า คนแก่ และผู้นำในชุมชนเป็นผู้รวมกลุ่มทำกิจกรรมและรักษาประเพณีนี้ไว้

ในการเก็บเกี่ยวจะมีการเอาแรงงานเวียนช่วยกันในกลุ่มหรือในชุมชนจะเก็บเกี่ยวในช่วงพฤศจิกายน - ธันวาคม

การละเล่นรำตรุษ

การเล่นรำตรุษเป็นการเล่นของชาวพื้นเมืองในจังหวัดสุรินทร์ ที่เล่นกันมาแต่โบราณสมัยในเทศกาล "แคนเจด" ซึ่งเล่นกันตลอดเดือนในการทำบุญฉลองปีใหม่ส่งท้ายปีเก่าตามเทศกาลนี้หนุ่มๆสาวๆจะพากันเล่นรำตรุษ นำนํ้าทรง "ตีกสร้อง" คั่วเป็นนํ้าสะอาดเจือประหอมขมิ้นผงไปโสรจทรง "สรอจสร้อง" ให้แก่ผู้เฒ่าผู้แก่ผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อบ้าน แม่บ้านเมือง และครูบาอาจารย์ที่ตนเคารพนับถือ เพื่อขอพรจากท่าน ซึ่งจะอวยพรให้แก่ลูกหลานให้ได้ชื่นชมใจในมธุรสพวนั้น ทั้งท่านผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านไปโสรจทรงให้นั้นก็จะรู้สึก ชื่นชื่นเป็นสุขใจ ต่อการแสดงกะตะเวทีกุณของลูกหลานซึ่งเป็นประเพณีอันดีงามที่มีมาแต่ดั้งเดิมและควรอนุรักษ์ไว้ให้คงมีตลอดไป

การละเล่นพื้นบ้าน จะเล่นกันในเทศกาลแคนเจด เดือน 5 หลังจากนายชมอง ผู้ใหญ่บ้านให้ให้นายชมองที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้คนนับถือ เดินตีฆ้องปาวประกาศไปตามหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน โดยตีฆ้องมุงมุงพร้อมประกาศว่า "ตอมเวยตอม" คือคำห้ามบอกว่า (ห้ามนะ) ซึ่งหมายถึงให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนหยุดงานทุกชนิด หยุดตีเหล็ก หยุดทอผ้า หยุดทำเกวียน ทำไถคราด แล้วให้ผู้อยู่ในวัยฉกรรจ์ทุกคนทั้งหญิงชายออกไปชุมนุมกันที่วัด เพื่อช่วยกันปรับปรุงบำรุงวัด เช่น ดายหญ้า ลานวัด กวาดลานวัด ทำรั้วบริเวณวัด ขุดบ่อ ขุดสระ ทุกๆวันพร้อมกันนำจันทน์ออกไปเลี้ยงพระที่วัดทั้งเช้าและเพลคำกล่าวปาวประกาศในวันตีฆ้องห้ามนั้นมักพูดให้คล้องจองกันว่า "ตอมเวยตอม รันนา มันตอม รันเตี้ยะเวียบญู อุมัลเวียติจา" เป็นต้น ซึ่งแปลว่าห้ามเดอห้าม งดเดอด เป็นการสาปแช่งผู้ที่ไม่เชื่อฟังไม่หยุดงานไปออกไปช่วยปรับปรุงบำรุงวัดจะต้องประสบบาปเคราะห์ภัยจะถูกฟ้าผ่า ต่อแต่นั้นจะค่อยเอา ซึ่งชาวบ้านทุกครัวเรือนกลัวคำสาปนี้มากจึงพร้อมกันหยุดงานทั้งเดือน จนกระทั่งผ่านสงกรานต์ตรัสบุญแคนเจด พุดเจดีย์ทราย ทรงพระพุทธรูปที่ตั้งไว้กลางแจ้งให้ผู้ใช้นํ้าอบนํ้าหอม นํ้าขมิ้นไปรดไปโสรจทรงทุกๆบ้ายตอนเย็นทุกวันจนสิ้นสุดเดือนห้า ตกตอนเย็นหลังอาหารพวกสาว ๆ จะพากันเล่นการละเล่นนางสุม นางไซ นางปลา นางกระโหลก ซึ่งสุดแล้วแต่จะเลือกเข้าทรง นางอะไรก็จัดแจงหาอุปกรณ์เกี่ยวกับนางนั้นมาประกอบพิธี เมื่อวิญญาณเข้าสิงผู้เล่นจะหลุดขึ้นจากที่นั่งบริกรรม สะอึกสะอื้นยืนรอเพื่อนผู้เข้าทรงด้วยกันจนวิญญาณเข้าสิงครบทุกคนแล้ว จึงจะออกร่ายรำตามทำนองจังหวะโชนที่ดีประโคนให้รำรำจนเต็มอิมได้เวลาง่วงเหงาหาวนอนแล้วจึงเลิกกันไปโดยผู้ดูเอามือไปแตะที่ศีรษะของผู้เข้าทรงวิญญาณก็จะผละหนีออกไป กลายเป็นคนปกติเหมือนเดิม ในการเข้าทำพิธีเชิญวิญญาณเข้าสิงนั้นจะต้องตีโชน 1-2 ใบให้จังหวะพร้อมกับลูกคู่ที่เป็นผู้ดูช่วยกันตะเบ็งเสียงร้องเชิด ช้าแล้วช้าอีกจนนานเป็นชั่วโมงกว่าวิญญาณจะเคลิบเคลิ้มเข้าสิงสู่เพิ่มรสชาติให้สนุกสนานยิ่งขึ้น

วิจัยวัฒนธรรมข้าว พิธีชนโคนตา

เครื่องประกอบพิธีชนโคนตา

1. ขนมนานาชนิด
2. ข้าวต้ม
3. ผักและผลไม้ต่างๆ
4. เนื้อสัตว์ ได้แก่ กบ ไก่ เนื้อหมู เนื้อวัว ปลา ฯลฯ เท่าที่หาได้
5. ข้าวเปล่าและกำกับ
6. เสื้อผ้า สำหรับผู้หญิงและผู้ชาย ได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า โสร่ง เสื้อสำหรับหญิง-ชาย
7. เครื่องแต่งตัว ได้แก่ หวี แป้ง
8. น้ำเปล่า น้ำหวาน เหล้าขาว
9. รูป 5 ดอก (บางที่ใช้ 3 ดอก หมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) เทียน 1 ดอก ใช้เพื่อบูชาวิญญาณ
10. หมากพลู บุหรี่ อย่างละ 3 ชิ้น
11. กระจาดโคนตา(กันเจือโคนตา) เตรียมไว้สำหรับทำบุญส่งให้ผีปู่ ย่า ตา ยาย ประกอบด้วย ข้าวสาร อาหารแห้ง ขนม ข้าวต้ม กำกับข้าว เนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ เครื่องเทศสำหรับปรุงอาหาร เช่น น้ำปลา เกลือ ขิง ข่า ตะไคร้ พริก ฯลฯ ของทุกอย่างใส่รวมกันไว้ในกระจาดหรือกระติบ เพื่อเตรียมเอาไว้ทำบุญที่วัด
12. "บายเบญตะเบิดตะโบล" เตรียมไว้สำหรับบูชาแม่โพสพ ประกอบด้วย ข้าวเหนียวหุงสุก นำมาปั้นเป็นก้อนเล็กๆกลมๆ เรียก "ตะเบิดตะโบล" วางเรียงกันบนภาชนะทรงกลมแบน เช่น ถ้วย ชัน ถาด ฯลฯ ประดับด้วยขนม ผลไม้ มะพร้าว ถั่ว งา ที่ปักออกเป็นชั้นเล็กๆโรยให้ทั่ว แล้วครอบด้วยกระถางกรวยทรงสามเหลี่ยมปิระมิด ที่เย็บด้วยใบตองแล้วกลัดด้วยทางมะพร้าว ตรงกลางยอดกรวยมีไม้ซีกแทงยาวแล้วเสียบเงิน(ปัจจุบัน)ไว้ข้างบนสุด(ดังภาพ)
13. เงิน(ปัจจุบัน) แล้วแต่ละใส่ มีความเชื่อว่าจะใช้สำหรับเป็นค่าเดินทาง หรือค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับของผีปู่ ย่า ตา ยาย

ขั้นตอนพิธีชนโคนตา

เริ่มพิธีตอนบ่าย ถึง เย็น(15.00 – 18.00 น.) แต่ละบ้านจะตระเตรียมเครื่องชนโคนตา ซึ่งประกอบด้วย ขนมนานาชนิด, ข้าวต้ม, ผักและผลไม้ต่างๆ, เนื้อสัตว์ ได้แก่ กบ ไก่ เนื้อหมู เนื้อวัว

ปลา ฯลฯ เท่าที่หาได้, ข้าวเปล่าและกำกับข้าว, เสื้อผ้า สำหรับผู้หญิงและผู้ชาย ได้แก่ ผ้าชิ้น ผ้าขาวม้า ไส้รง เสื้อสำหรับหญิง-ชาย, เครื่องแต่งตัว ได้แก่ หวี แป้ง , น้ำเปล่า น้ำหวาน เหล้าขาว, รูป 5 ดอก (บางที่ใช้ 3 ดอก หมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) เทียน 1 ดอก ใช้เพื่อบูชา วิญญาณ, นมกลู บุหรี่ อย่างละ 3 ชิ้น และเงิน(ปัจจัย) แล้วแต่จะใส่ โดยของทุกอย่างที่เตรียม ทำพิธีจะเลือกของที่หรือสิ่งของที่ผิปู ยา ดา ยาย เคยชอบกิน ชอบดื่ม และชอบใส่ เมื่อสมัยยังมีชีวิตอยู่

สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ กระดาษโตนดา(กันเจือโตนดา) เพื่อเตรียมเอาไว้ทำบุญที่วัด และ “บายเบญตะเบิดตะโบล” เตรียมไว้สำหรับบูชาแม่โพสพ โดยการเตรียม“บายเบญตะเบิดตะโบล”จะเตรียมช่วงเวลาประมาณ 18.00 น. ระหว่างทำการปั้นข้าวเหนียวแต่ละก้อนจะมีการอธิฐานและบอกกล่าว เช่น “ก่อนนี้ สำหรับให้ผิปู ก่อนนี้สำหรับให้ผีย่า เป็นต้น” มีความเชื่อว่าผิปู ยา ดา ยาย อาจกลับชาติมาเกิดเป็นปู ปลา กบ กุ้ง หอย จึงเชื่อว่านอกจากจะทำเพื่อบูชาแม่โพสพให้ได้กินแล้ว วิญญาณปู ยา ดา ยาย จะได้กินด้วย และรวมถึงผีไร้ญาติพี่น้องที่ล่องลอยอยู่ไม่มีที่สิงสถิตย์ ได้กินอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการอธิฐานเพื่อขอพรให้กับตัวเอง ครอบครัว ลูกหลาน ญาติพี่น้อง ในระหว่างการปั้น “บายเบญ” เช่น “ขอให้ครอบครัวมีเย็นเป็นสุข, โตขึ้นขอให้ได้เป็นเจ้าเป็นนาย, เกิดชาติหน้าขอให้สวยหล่อ ร่ำรวย เป็นต้น”

สถานที่ตั้งสำหรับเครื่องเซ่นโตนดา จะทำ 2 แบบ คือ แบบที่ 1 ทุกบ้านตั้งสำหรับเครื่องเซ่นโตนดาที่บ้านของตัวเอง แบบที่ 2 กรณีครอบครัวใหญ่มีพี่น้องหลายคนจะตั้งสำหรับชุดใหญ่ที่บ้านของญาติผู้ใหญ่ที่มีอายุมากที่สุด จะตั้งที่บ้านญาติฝ่ายหญิง หรือฝ่ายชายก็ได้ โดยลูกหลานทุกคนที่แยกครอบครัวออกไปมีครอบครัวใหม่จะต้องนำเครื่องเซ่นโตนดาเรียกว่า “จุนโตนดา”(ส่งโตนดา)มารวมกันที่บ้านดังกล่าว โดยการ“จุนโตนดา”แต่ละครั้งญาติผู้ใหญ่ที่รื้อรับโตนดาก็จะให้พรกับลูกหลานที่นำเครื่องเซ่นมาให้ เครื่องเซ่นโตนดาทุกอย่างจะถูกวางรวมกันและจะทำพิธีกรวดน้ำเพื่อบอกกล่าวผิปู ยา ดา ยาย ทุกครั้ง

เมื่อเตรียมของทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ญาติผู้ใหญ่เป็นผู้ประกอบพิธี เริ่มจากจุดธูป เทียน โดยจะจุดทิ้งไว้ตลอดไม่ให้ดับจนกว่าจะเสร็จพิธี ล้างมือทำความสะอาดเสร็จแล้ว นำน้ำทั้ง 3 อย่าง คือน้ำเปล่า น้ำหวาน เหล้าขาว เทลงจานรองอย่างช้าเพื่อทำพิธีกรวดน้ำเรียกวิญญาณผี ปู ยา ดา ยาย พร้อมบอกกล่าวว่าลูกหลานได้เตรียมของไว้ให้บ้าง ขอให้วิญญาณผี ปู ยา ดา ยาย ทั้งของญาติฝ่ายหญิง ญาติฝ่ายชาย รวมทั้งวิญญาณที่ไม่มีญาติให้ได้มารับของเซ่น ได้ดื่ม ได้กิน อย่างอิ่มหน้าสำราญ เมื่อกินอิ่มแล้วแต่งตัวไปทำบุญที่วัดพร้อมกัน การกรวดน้ำแต่ละครั้งจะมีจานวางไว้สำหรับรองน้ำที่ใช้กรวด ทั้งน้ำหวาน เหล้า และน้ำเปล่า กรวดน้ำพร้อมกับบอกกล่าวโตนดา “โตนดา โตนดา วันนีวันดี เวลาดี ลูกหลานได้เตรียมของเซ่นไว้ให้แล้ว ได้ช่วยมาดื่มมากินครบปีแล้วที่ลูกหลานยังกตัญญูและคิดถึงบุญคุณดา ยาย ไม่ว่าดวงวิญญาณจะอยู่ที่ไหนก็ขอให้

มารับของแซ่บ ได้กิน ต้ม ตามที่ลูกหลานได้เตรียมไว้รอตั้งแต่เที่ยงจนเย็น เมื่อกินอิ่มแล้วก็แต่งตัว หวีผม ไปฟังธรรมที่วัด" เมื่อกรวดน้ำและบอกกล่าวเสร็จแล้ว จะบิของแซ่บทุกอย่างอย่างละเล็กละน้อย ใส่ในจานรองน้ำที่ผ่านการกรวดแล้ว เพื่อนำไปเททิ้งข้างนอกบ้านบริเวณไหนก็ได้ เพื่อให้ผีที่ไม่มีญาติได้กินด้วย ซึ่งทุกบ้านจะทำเหมือนกัน ถ้าบ้านไหนไม่ทำพิธีนี้ก็จะนำของแซ่บไหว้ไปประกอบพิธีรวมกันที่บ้านของพ่อ แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ที่อายุมากที่สุด

การเรียกวิญญาณก็จะเรียกผีปู่ ย่า ตา ยาย ทุกคนที่ล่วงลับไปแล้ว จำนวนครั้งที่ทำพิธีกรวดแล้วเรียกวิญญาณจะไม่จำกัดจำนวนแต่ละที่ระยะห่างเล็กน้อย และจะกรวดบอกกล่าวทุกครั้งที่ญาติพี่น้องนำของแซ่บไหว้มาสมทบ

ตอนกลางคืนก่อนไปทำพิธีที่วัด เวลาประมาณ 19.00 น. แต่ละบ้านจะเดินทางไปทำพิธีเรียกโดนตาในหมู่ญาติผู้ใหญ่จนครบ เหมือนการเย็บเยียนกันภายในหมู่บ้าน แต่แต่ละครั้งจะทำพิธีเหมือนกันเสร็จจะแบ่งของเหลือหลังจากแซ่บโดนตาแล้วให้ลูกหลาน ญาติที่มาเยี่ยมและร่วมพิธีได้ร่วมดื่ม กินด้วยกัน เป็นการฉลองกันเล็กๆในวงพี่น้อง เมื่อเวียนจนครบหมดแล้ว แต่ละบ้านจะกรวดน้ำบอกกล่าวให้ผีปู่ ย่า ตา ยาย ได้เดินทางไปฟังธรรมที่วัดด้วยกัน

เวลาประมาณ 20.00 น.เป็นการประกอบพิธีกรรมที่วัด โดยจะนำ"กระเจาโดนตา"(กันเจือโดนตา) ที่เตรียมไว้สำหรับทำบุญส่งให้ผีปู่ ย่า ตา ยาย ประกอบด้วย ข้าวสาร อาหารแห้ง ขนม ข้าวต้ม กำกับข้าว เนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ เครื่องเทศสำหรับปรุงอาหาร เช่น น้ำปลา เกลือ จิง ข่า ตะไคร้ พริก ฯลฯ ของทุกอย่างใส่รวมกันไว้ในกระเจาหรือกระเฉด เตรียมเอาไว้ทำบุญที่วัด โดยให้พระทำพิธีสวดอภิธรรม เรียกวิญญาณให้มาฟังธรรมเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ การกลับชาติมาเกิด

ตอนเช้าเวลาประมาณ 04.30 - 06.00 น.แต่ละบ้านจะนำ "บายเบ็ญตะเปิดตะโปล" ที่เตรียมไว้สำหรับบูชาแม่โพสพ แห่ออกจากบ้านประมาณตี 4 ครั้ง แต่ละบ้านจะจุดเทียนแล้วให้ร้องเรียกเพื่อนบ้านระหว่างทางที่เดินไปวัดเพื่อไปร่วมทำพิธีพร้อมๆกัน จะเห็นแสงเทียนเป็นย้อยๆแล้วกระจ่ายไปทุกจุดตามท้องถนน ซึ่งเป็นภาพที่สวยงามและประทับใจผู้เฒ่า ผู้แก่ อย่างไม่ลืมเลือน จากนั้นนำ "บายเบ็ญ"ไปสมทบกับ "กันเจือโดนตา" ถวายพระให้พระทำพิธีสวดชักบังสุกุล และสวดศาล ซึ่งเป็นการสวดบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และขอให้มีตา ยาย มารับบุญกุศลเหล่านี้ หลังจากนั้นเวลาประมาณ 06.00 น.หลังทำพิธีทางสงฆ์เสร็จแล้ว จะประกอบพิธี "เทกระเจาโดนตา" โดยแต่ละบ้านจะนำ"กันเจือโดนตา"แห่รอบโบสถ์ 3 รอบ แล้วนำไปเทกลางลานวัดเพื่อให้ภูต ผี และวิญญาณอื่นมารับ การเทกระเจาโดนตาแต่ละครั้งจะมีเด็กมารอรับและแย่งของแซ่บหลังเทกระเจาแล้ว สำหรับ "บายเบ็ญ" หลังจากถวายพระแล้ว พระจะรับเอาเฉพาะปัจจัย ส่วน "บายเบ็ญ" แต่ละบ้านจะนำกลับไปเก็บไว้ที่บ้านของตนเป็นเวลา 3 วัน จากนั้นจึงนำไปวางที่ทุ่งนาเพื่อให้แม่โพสพที่กำลังตั้งท้องได้กิน และเผื่อแผ่ให้กับกุ้ง หอย ปู ปลา ได้ร่วมกันตามความเชื่อแต่ลุ่มัยโบราณ

ตอนสายประมาณ 07.00 - 09.00 น. จะทำบุญตักบาตรที่วัด เสร็จทำพิธีส่งวิญญาณโดนดากลับบ้าน โดยการทำเรือจำลองลำเล็ก ๆ แล้วนำไปปล่อยในน้ำเป็นอันเสร็จพิธีโดนดา

ความเชื่อการประกอบพิธีโดนดา

ทุกปีประมาณวันช่วงวันขึ้น 18 ค่ำ เดือน 11 เป็นช่วงเวลาที่ยุพยามราชจะปล่อยวิญญาณ ภูต ผี ให้ได้กลับบ้านมาเยี่ยมลูกหลานยังโลกมนุษย์ ลูกหลานจึงเตรียมเตรียมแซ่บไหว้เพื่อรอรับวิญญาณ ทั้งของกิน ของดื่ม ของใช้ รวมถึงปัจจัย เพื่อจะได้นำกลับไปใช้ในยมโลก พิธีโดนเรียกอีกอย่างว่า ลารทใหญ่ ซึ่งเป็นประเพณีประจำปีของชนเผ่าเขมร ที่ปู่ ย่า ตา ยาย ได้ทำสืบทอดกันมายาวนาน และถ่ายทอดให้ลูกหลานได้ทำพิธีสืบทอดกันเป็นรุ่นๆไป

ประกอบกับเป็นช่วงที่ข้าวกำลังตั้งท้อง ซึ่งเปรียบเหมือน "นางโศภพกำลังตั้งท้อง" ก็จะมีสีกหิวและอยากกินของหวาน ของเปรี้ยว ของเค็ม ของคาว ผลไม้ เหมือนกับคนทั่วไป ดังนั้นจะต้องหาของเหล่านี้ไปให้กิน การนำเครื่องแซ่บโดนดาไปวางที่ท้องนา นอกจากเป็นการบูชาแม่โศภพให้ได้กินอิ่มแล้ว ยังปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้วและกลับชาติมาเกิดเป็น กุ้ง หอย ปู ปลา ได้กินอิ่มไปด้วย เพราะเชื่อว่าถ้าแม่โศภพได้กินอิ่ม จะส่งผลให้ข้าว ปลา อุดมสมบูรณ์

รูปภาพพิธีกรรมเซ่นผีปุต (เลิงเนียะตา)





รูปภาพพิธีกรรมโดนตาและพิธีกรรมบายเบ็น ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ ,2548





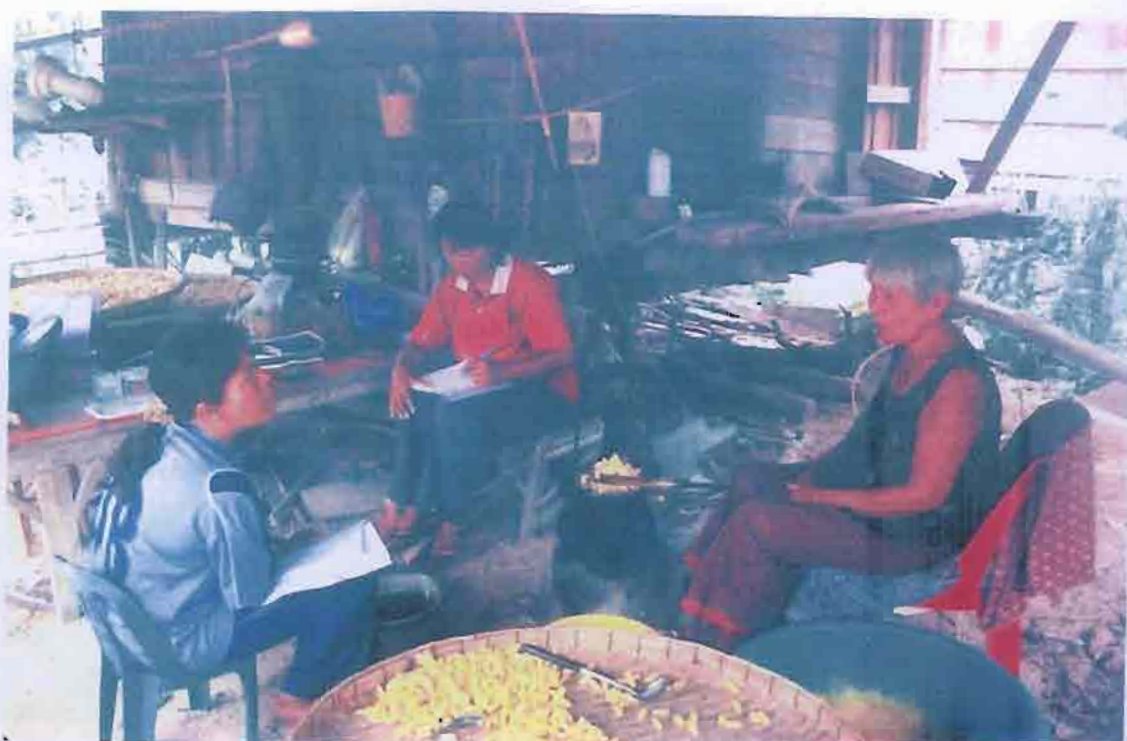


จัดอบรมนักวิจัยชุมชน เกี่ยวกับเทคนิคการเก็บข้อมูลชุมชน
ที่ห้วยทับทัน- ห้วยสำราญ อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ เมื่อกรกฎาคม 2547





การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย ที่บ้านโคกตะเคียน ต.โคกตะเคียน



การสัมภาษณ์รายบุคคลแบบเจาะลึก ที่บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน



การสัมภาษณ์รายบุคคลแบบเจาะลึก ที่บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน



จัดอบรมนักวิจัยชุมชน เกี่ยวกับเทคนิคการเก็บข้อมูลชุมชน
ที่ห้วยทับทัน- ห้วยคำราญ อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ เมื่อกรกฎาคม 2547

ชื่อ - สกุล	นายปัญญา สุริยะแสง
วัน เดือน ปีเกิด	5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2513
ภูมิลำเนา	จังหวัดขอนแก่น
ที่อยู่ทะเบียนบ้าน	128 หมู่ที่ 2 ต.บ้านดง อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น 40250
ที่อยู่ปัจจุบัน	53/1 ซ.สระโบราณ ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทรศัพท์ (044) 513562 , (05) 0253026
ประวัติการศึกษา	- ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาศึกษาศาสตร์-เกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จ.นครปฐม - ปริญญาตรี ศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขาประถมศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ผลงานการวิจัย	1.ทีมวิจัยบทบาท อบต.ผู้หญิง ในการพัฒนาตำบลโคกตะเคียน ปี 2544 2.ประเมินผลโครงการพลังงานยั่งยืน สมากมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ปี 2546

ชื่อ - สกุล	นางสาวนภาพร มนต์ทอง
วัน เดือน ปีเกิด	18 ตุลาคม พ.ศ. 2516
ภูมิลำเนา	จังหวัดศรีสะเกษ
ที่อยู่ทะเบียนบ้าน	75 หมู่ที่ 8 ต.สะเดาใหญ่ อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ 33140
ที่อยู่ปัจจุบัน	53/1 ซ.สระโบราณ ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทรศัพท์ (044) 250820 , (06) 8664515
ประวัติการศึกษา	- อนุปริญญา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ โปรแกรมวิชาบริหารธุรกิจ วิทยาลัยครูสุรินทร์ - ปริญญาตรี ศศ.บ.(บริหาร) สถาบันราชภัฏสุรินทร์
ผลงานการวิจัย	1. ผู้ช่วยนักวิจัย การจัดการขยะแบบยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน จ.สุรินทร์ ปี 2542 2. ทีมวิจัยบทบาท อบต.ผู้หญิง ในการพัฒนาตำบลโคกตะเคียน ปี 2544 3. การศึกษาความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติ ต่อเรื่องเอดส์และเพศศึกษา ของเยาวชนภาคอีสาน ปี 2545 4. นักวิจัยสมทบ โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนคนด้อยโอกาส ในประเทศไทย(ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) กรณีศึกษาเด็กยากจนและด้อยโอกาสในเขตพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จ.สุรินทร์ ปี 2545 -2546 5. ศึกษาองค์ความรู้ระบบสุขภาพองค์กรร่วมในบริบทชุมชนอีสาน ปี 2547
ผลงานที่ได้รับการพิมพ์และเผยแพร่	- กรณีศึกษาเด็กยากจนและด้อยโอกาสในเขตพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จ.สุรินทร์

ชื่อ - สกุล	นางบรรจง คงยิ่งหาญ
วัน เดือน ปีเกิด	8 ตุลาคม พ.ศ.2508
ภูมิลำเนา	จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ทะเบียนบ้าน	57/1 หมู่ที่ 6 บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	57/1 หมู่ที่ 6 บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ประวัติการศึกษา	มัธยมศึกษาตอนปลายจากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ตำแหน่งในชุมชน	สมาชิก อบต.โคกตะเคียน บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์

ชื่อ - สกุล	นางสาวณี เรืองจิต
วัน เดือน ปีเกิด	15 กรกฎาคม พ.ศ.2504
ภูมิลำเนา	จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ทะเบียนบ้าน	96 หมู่ที่ 6 บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	96หมู่ที่ 6 บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ประวัติการศึกษา	มัธยมศึกษาตอนปลายจากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ตำแหน่งในชุมชน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านจารย์ ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์

ชื่อ - สกุล	นางจำปี ไค้งสุพรรณ
วัน เดือน ปีเกิด	1 ธันวาคม พ.ศ.2503
ภูมิลำเนา	จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ทะเบียนบ้าน	32/2 หมู่ที่ 8 บ้านไทรงาม ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	32/2หมู่ที่ 8 บ้านไทรงาม ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
ประวัติการศึกษา	ประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านกระโสม จังหวัดอุบลราชธานี
ตำแหน่งในชุมชน	กรรมการกลุ่มสตรีบ้านไทรงาม ต.โคกตะเคียน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์

